

REALIZACJA SP. Z O.O.

**SYTUACJA SPOŁECZNO –
BYTOWA RODZIN
WIELODZIETNYCH W
WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM
W OPINII ICH SAMYCH ORAZ
MIESZKAŃCÓW REGIONU**

Raport końcowy

2014

na podstawie wyników badań wykonanych przez:

Realizacja Sp. z o.o.
Ul. Kolbaczevska 6A
02-879, Warszawa
www.realizacja.com.pl

na zlecenie:

Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie

autorzy:

dr hab. Grażyna Firlit-Fesnak, prof. UW
Grażyna Pol
Marta Zagdańska
Krzysztof Sikora

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Spis treści

Słownik używanych skrótów	5
Streszczenie	6
Wstęp	15
1. Cele projektu	18
2. Metodologia	19
2.1 Schemat realizacji badania	19
2.2 Definicje najważniejszych pojęć używanych w badaniu	20
2.3 Hipotezy badawcze	21
2.4 Techniki badawcze wraz z doбором próby	21
2.4.1 Dobór próby do Modułu 1. CATI	22
2.4.2 Moduł 2. PAPI	24
2.4.3 Dobór próby do Modułu 2. PAPI	24
3. Wyniki badania	26
3.1 Mieszkańcy województwa lubelskiego	26
3.1.1 Charakterystyka badanej zbiorowości	26
3.1.2 Wyobrażenia na temat rodzin wielodzietnych	28
3.1.3 Stereotypy na temat rodzin wielodzietnych	30
3.1.4 Potrzeby rodzin wielodzietnych	35
3.1.5 System wsparcia dla rodzin wielodzietnych	36
3.1.6 Postawy mieszkańców wobec systemu wsparcia rodzin wielodzietnych	37
3.2 Rodziny wielodzietne	41
3.2.1 Charakterystyka zbiorowości	41
3.2.2 Rozpoznanie sytuacji bytowej rodzin	46
3.2.3 Warunki mieszkaniowe w badanych rodzinach	49
3.2.4 Korzystanie z systemów wsparcia i pomocy społecznej	52
3.2.5 Relacje społeczne i aktywność obywatelska	56
3.2.6 Problemy opiekuńczo – wychowawcze	61
3.2.7 Edukacja i realizowanie obowiązku szkolnego	64
3.2.7.1 Dzieci do 3 roku życia	64
3.2.7.2 Dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat)	65
3.2.7.3 Dzieci w wieku szkolnym (7-18 lat)	66
3.2.7.4 Dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (do 25 roku życia)	67
3.2.8 Zdrowie i rehabilitacja	70
3.2.9 Wypoczynek i rekreacja	72
3.2.10 Ocena jakości życia	78

3.2.11 Sytuacje kryzysowe.....	81
4. Wnioski	82
4.1 Wizerunek rodzin wielodzietnych w opinii mieszkańców województwa lubelskiego.....	83
4.2 Rodziny wielodzietne w opinii badanych rodziców realizujących model rodziny wielodzietnej....	87
6. Weryfikacja hipotez badawczych	92
7. Rekomendacje	94
8. Spis tabel	97
9. Spis wykresów	97
10. Narzędzia badawcze	99
10.1 Narzędzie PAPI.....	99
10.2 Narzędzie CATI	124

Słownik używanych skrótów

PKJPA – *właśc.* Program Kontroli Jakości Pracy Ankieterów; program wdrożony przez OFBOR, służący przestrzeganiu i upowszechnianiu na polskim rynku badań standardów pracy ankietera; do programu przystąpiły poszczególne instytuty badawcze członkami PKJPA mogą też być klienci zamawiający badania.

CATI – wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny (ang. Computer Assisted Telephone Interview)

PAPI – wywiad przy pomocy ołówka i papieru (ang. Paper and Pencil Interviewing).

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

PUP – Powiatowy Urząd Pracy

MOPS – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

GOPS – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej

MOPR – Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie

Streszczenie

Cel badania

Podstawowym celem badania była diagnoza sytuacji społecznej w rodzinach wielodzietnych w województwie lubelskim oraz postrzeganie tych rodzin przez mieszkańców regionu. W odniesieniu do celu głównego sformułowano szereg celów szczegółowych:

- opis sytuacji bytowej rodzin wielodzietnych
- ustalenie stopnia zagrożenia ubóstwem i opis systemu wsparcia
- opis relacji rodzinnych w rodzinach wielodzietnych
- opis relacji społecznych i aktywności obywatelskiej
- ustalenie pojawiających się problemów opiekuńczo-wychowawczych z dziećmi w rodzinach wielodzietnych
- opis realizowania obowiązku szkolnego
- opis stanu zdrowia i rehabilitacji chorych członków rodzin wielodzietnych
- ustalenie sposobów wypoczynku i rekreacji w rodzinach wielodzietnych
- ocena jakości życia członków rodzin wielodzietnych
- ustalenie pojawiających się sytuacji kryzysowych

W przypadku części dotyczącej ogółu mieszkańców celem stał się:

- opis społecznego wyobrażenia na temat rodzin wielodzietnych
- skatalogowanie stereotypów na temat rodzin wielodzietnych
- ustalenie poziomu znajomości potrzeb rodzin wielodzietnych
- poznanie opinii ogółu dotyczące systemu wsparcia dla rodzin wielodzietnych
- poznanie postawy mieszkańców regionu wobec systemu wsparcia rodzin wielodzietnych.

Metodologia badania

Realizacja postawionych celów badawczych odbywała się dwuetapowo.

Analiza danych zastanych obejmowała zebranie i przeanalizowanie dostępnych informacji w zakresie sytuacji rodzin wielodzietnych w Polsce i w województwie lubelskim, oraz przygotowanie narzędzi badawczych – kwestionariuszy badań ilościowych.

Badanie ilościowe obejmowało sondaż przeprowadzony z przedstawicielami rodzin wielodzietnych zamieszkujących na terenie województwa lubelskiego (N=510) mający na celu diagnozę ogólnej sytuacji tych rodzin oraz sondaż przeprowadzony z pełnoletnimi mieszkańcami województwa lubelskiego (N=502) mający na celu opis społecznego wyobrażenia rodzin wielodzietnych.

Wybrane wyniki badania

Główne wyniki badania przedstawione zostały w podrozdziałach, z czego każdy stanowił odrębny obszar badawczy.

Badanie pełnoletnich mieszkańców województwa

Rodziny wielodzietne są istotną i rozpoznawalną częścią ludności województwa lubelskiego. Znakomita część badanych mieszkańców – ponad 90% – miała bezpośredni kontakt z rodzinami wielodzietnymi. Wiedza o rodzinach wielodzietnych – ich statusie materialnym, sposobie i zakresie realizowanych funkcji, doświadczanych trudnościach – pochodziła głównie (wśród 4/5 badanych) z bezpośrednich doświadczeń bycia członkiem takiej rodziny lub codziennych kontaktów sąsiedzkich i towarzyskich. Co piąty respondent wskazywał, że wiedza o rodzinach wielodzietnych pochodzi głównie z przekazów medialnych lub książek.

Bezpośredni kontakt większości badanych mieszkańców z rodziną wielodzietną wydaje się mieć istotny wpływ na racjonalność ich oceny sytuacji bytowej tej kategorii rodzin. 2/3 badanych uznało, że wielodzietność istotnie wpływa na poziom zaspokojenia potrzeb członków tych rodzin i lokuje je w gorszym położeniu socjalnym w porównaniu do rodzin z jednym czy dwojgiem dzieci.

Badanie wskazuje na generalnie życzliwą postawę mieszkańców wobec rodzin wielodzietnych; aż 88% ogółu badanych zadeklarowało życzliwy stosunek do rodzin wielodzietnych, postawę niechęci zadeklarowało zaledwie 6% badanych nie posiadających dzieci i 5% respondentów z dziećmi. Jako „obojętny” określiło swój stosunek do rodzin wielodzietnych 10% respondentów bez dzieci i 17% respondentów z dziećmi. Niniejsze badanie wskazuje zatem, iż rodziny wielodzietne żyją w społecznościach na ogół przychylnie nastawionych do tego modelu rodziny.

Większość badanych nie zgodziła się z opiniami, iż wielodzietność świadczy o nieodpowiedzialności rodziców, że w takich rodzinach wyższa jest częstotliwość – w porównaniu do rodzin małych – trudności szkolnych dzieci, zachowań wskazujących na niedostosowanie społeczne a nawet demoralizację dzieci i młodzieży, że poziom aktywności zawodowej rodziców jest niski, a wielodzietność traktowana jest jako potencjalne źródło dochodów. Nie oznacza to jednak, że taki sposób myślenia jest obcy części mieszkańców województwa lubelskiego; mimo, że kategoria tak myślących mieszkańców pozostaje w zdecydowanej mniejszości, należy lekceważyć tego wyniku i uwzględnić jego wymowę w działaniach edukacyjnych i promocyjnych władz lokalnych.

W niniejszym badaniu odsetek respondentów zgadzających się z opinią, że rodziny wielodzietne są ubogie był niewiele wyższy od odsetka respondentów nie podzielających tej opinii; odpowiednio 44% i 40%. Interpretacja tego wyniku może iść w różnych kierunkach, bowiem nie zastosowano pytań eksplorujących głębiej to zagadnienie. Być może jest tak, że oparta o doświadczenia i obserwacje ocena warunków życia rodzin wielodzietnych jest korzystniejsza, niż wynikałoby to z oceny ryzyka zagrożenia biedą opartej na urzędowych miarach ubóstwa. Wszak zaradność rodziców, oddanie kobiet

sprawom rodziny, dobra organizacja życia domowego, nierzadko jest kluczem do pomniejszenia ryzyka biedy i skromnego, ale godnego poziomu życia. Ale jest także i taka możliwość, że standard życia rodzin wielodzietnych jest porównywalny do warunków życia badanych mieszkańców, a w ich subiektywnej opinii nie postrzegają oni siebie jako „ubogich”. Zagadnienie to jest niezwykle ważne dla konstrukcji obiektywnych i sprawiedliwych miar obszarów deprywacji potrzeb, objętych zbiorczym terminem „ubóstwo”, w celu wyprofilowania form pomocy i przeciwdziałaniu biedzie obecnej w różnych kategoriach rodzin, stąd potrzeba przeprowadzenia badań jakościowych w tym obszarze.

Ponad $\frac{3}{4}$ badanych mieszkańców uznało rodziny wielodzietne za „nadzieję” dla Polski przy obecnym spadku liczby urodzeń w naszym kraju, zaś 50% respondentów uznało rodzinę wielodzietną za „pożądany model we współczesnym świecie”. Jest wysoce prawdopodobne, że to „dowartościowanie” rodziny wielodzietnej ma związek z ożywionym w ostatnich latach dyskursem publicznym wokół skali i konsekwencji kryzysu demograficznego oraz drastycznego spadku współczynnika dzietności w Polsce.

Respondenci uznali, że potrzeby rodzin wielodzietnych są szerzej uwzględniane w systemie świadczeń pomocy społecznej, w porównaniu do pozostałych kategorii rodzin. Opinia ta jest zbieżna ze strukturą beneficjentów pomocy społecznej, w której częściej niż inne kategorie rodzin obecne są rodziny wielodzietne ze względu na ich niskie dochody i częstsze spełnianie przez nie ustawowego kryterium dochodu uprawniającego do świadczeń z pomocy społecznej.

Najbardziej krytycznie ocenili mieszkańcy stopień zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodzin wielodzietnych. Ocena ta jest zbieżna z większością wyników badań w tej dziedzinie; mieszkanie w Polsce jest dobrem rynkowym, większość rodzin – w tym rodzin wielodzietnych - nie ma możliwości poprawy sytuacji mieszkaniowej wobec niskiego poziomu dochodów, wykluczających je z grona kredytobiorców. Z kolei bardzo skromny katalog instrumentów socjalnych wspierających polskie rodziny w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych nie ma większego znaczenia w kształtowaniu ich warunków mieszkaniowych.

Prawie równo podzielili się mieszkańcy w kwestii oceny czy w Polsce istnieje system wsparcia dla rodzin wielodzietnych; 47% uznało, że takiego systemu nie ma, 45% zaś uważało, że system wsparcia rodzin wielodzietnych w Polsce istnieje. W tej ostatniej kategorii wypowiedzi respondenci znacznie się różnili w ocenie sprawności/efektywności tego systemu; jedynie 5% respondentów uznało, że wsparcie to jest „wysokie”, 36% było zdania, że system wsparcia ma „odpowiedni do potrzeb poziom”, zaś pozostała większość uznała, że wsparcie systemu jest „niewielkie”. Przy tak krytycznej ocenie zasięgu systemu wsparcia dla rodzin wielodzietnych, nie dziwi fakt, że znakomita część badanych mieszkańców widziała potrzebę zwiększenia pomocy/wsparcia dla rodzin wielodzietnych w takich obszarach jak: poprawa sytuacji socjalno-bytowej, podnoszenie kwalifikacji zawodowej i pomoc

w dostępie rodziców z rodzin wielodzietnych do zatrudnienia, wsparcia psychologicznego w rozwiązywaniu problemów rodzinnych, szczególnie związanych z wychowaniem dzieci czy sprawowaniem opieki rodzicielskiej.

Mieszkańcy są raczej ostrożni w wyborze form pomocy adresowanych do rodzin wielodzietnych; zdecydowanie preferowali formy pomocy pozafinansowej jak np. refundacja kosztów obiadów i zajęć pozalekcyjnych dla dzieci w szkołach, pomoc rzeczowa w postaci bezpłatnych podręczników, odzieży, sprzętu gospodarstwa domowego, produktów żywnościowych. Stoi to w sprzeczności z hierarchią potrzeb formułowanych przez rodziny wielodzietne, gdzie znakomita większość wskazała potrzebę zwiększenia bezpośredniej pomocy finansowej.

Wystąpiła duża zbieżność poglądów mieszkańców województwa lubelskiego w kwestii konieczności rozwoju instrumentów wsparcia rodzin wielodzietnych zarówno na poziomie krajowej polityki społecznej i rodzinnej, jak też działań i programów wsparcia realizowanych przez władze samorządowe.

Badanie rodziców/opiekunów z rodzin wielodzietnych

Struktura rodzin niepełnych w województwie lubelskim wg charakteru związku rodziców jest zatem podobna jak w populacji ogólnopolskiej; rodziny te w zdecydowanej większości opierają się na małżeństwie rodziców, co potwierdza ponownie słuszność tezy, że wielodzietność bardziej spaja rodzinę. Liczne potomstwo jest z jednej strony dowodem na siłę więzi emocjonalnej pomiędzy małżonkami, z drugiej też jest spoiwem skupiającym uwagę rodziców na zachowaniu trwałości rodziny ze względu na dobro dzieci.

W badanych rodzinach przeważali rodzice w „dojrzałym” wieku, powyżej 35 roku życia (75%). Przewaga starszych wiekiem rodziców w rodzinach wielodzietnych wynika z przebiegu cyklu życia rodziny wielodzietnej, w którym etap powiększania rodziny (od urodzenia pierwszego do ostatniego dziecka) trwa na ogół przez wiele lat po zawarciu małżeństwa (innego związku).

Rodzice w badanych rodzinach wielodzietnych legitymowali się relatywnie dobrym poziomem wykształcenia; ponad 1/3 z nich miała wykształcenie średnie, prawie co piąty rodzic posiadał wykształcenie średnie, 1/3 miała ukończone wykształcenie zawodowe. Jedynie 12% zakończyło edukację na poziomie podstawowym, a 1% na poziomie gimnazjalnym. A zatem większość rodziców miała zakończony etap edukacji powiązany z posiadaniem zawodu, kwalifikacji zawodowych, co miało bez wątpienia związek z wysokim odsetkiem rodziców uzyskujących dochód z tytułu pracy zawodowej (88%), aczkolwiek status rodziców badanych rodzin na rynku pracy nie był przedmiotem szczegółowego rozpoznania.

Sytuacja materialna to jeden z najważniejszych czynników determinujących funkcjonowanie rodzin wielodzietnych. Liczba dzieci w rodzinie ma bowiem kluczowy wpływ na tzw. dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym, ponadto zakres obowiązków opiekuńczych i wychowawczych wyłącza na ogół na długi czas jednego z rodziców z aktywności zawodowej, co zmniejsza możliwości kształtowania wyższych dochodów z pracy. Większość rodzin określiła swoją sytuację materialną jako średnią (53%), wskazania negatywne stanowiły 35% ogółu wypowiedzi, przy czym w tej kategorii mieszczą się dwie oceny: zła (24%) i bardzo zła (11%). Tak więc subiektywna ocena lokuje 1/3 badanych rodzin w strefie dochodów, uniemożliwiających zaspokojenia podstawowych potrzeb, znajdujących się w strefie biedy. Prawie co ósma rodzina oceniła swoją sytuację jako dobrą, a co dwudziesta jako bardzo dobrą. Dobrostan materialny jest zatem rzadko udziałem rodzin wielodzietnych. Odniesienie tych ocen do twardych danych o poziomie dochodów przypadających na osobę w badanych rodzinach, skłania do refleksji nad psychologicznym zabiegiem części rodzin, oceniających swoją sytuację jako przeciętna – mimo bardzo niskich dochodów, aby uniknąć piętna ubogiej rodziny. Z twardych danych wynika bowiem, że aż 42% badanych rodzin uzyskiwało dochód w rodzinie poniżej wartości minimum egzystencji, a 26% uzyskiwało dochód na osobę poniżej wartości minimum socjalnego. Jedynie dochody 22% rodzin lokowały je w grupie gospodarstw uzyskujących dochody na poziomie lub nieco powyżej minimum socjalnego, która to wartość w założeniu pozwala na zaspokojenie nie tylko potrzeb materialnych ale także na minimalnym poziomie potrzeb społecznych. W porównaniu do wymienionych kategorii dochodowych, 5% badanych rodzin wielodzietnych o poziomie dochodów na osobę w granicach 1500-2000 zł stanowi bez wątpienia interesującą dla dalszych badań zbiorowość rodzin wielodzietnych; pokazuje bowiem, że bieda nie jest immanentną cechą wielodzietności, o ile spełnione są pewne warunki i właśnie rozpoznanie tych warunków uważam za interesującą perspektywę badawczą na przyszłość, równoważącą stygmat ubogiej rodziny wielodzietnej.

Źródła dochodów rodzin wielodzietnych można podzielić na dochody z pracy i dochody ze źródeł niezarobkowych, takie jak: zasiłki rodzinne, zasiłki z pomocy społecznej, świadczenia rodzinne, stypendia, dodatki mieszkaniowe, alimenty, zasiłek dla bezrobotnych, emerytura, renta. W sumie w pewnej grupie rodzin wielodzietnych dochody ogólne kształtowały obydwie – na dochody z pracy wskazało bowiem 86% badanych rodzin, na dochody ze źródeł niezarobkowych 68%.

Zdecydowana większość rodzin oceniła swoje dochody jako zadawalające dla zaspokojenia dwóch podstawowych potrzeb egzystencjalnych: żywności (90% respondentów) i odzieży (87%). Na pomoce szkolne stać było już jednak tylko 2/3 badanych rodzin, zaś na usługi zdrowotne niewiele ponad 3/5 badanej populacji rodzin. Natomiast na wydatki związane z wypoczynkiem rekreacją, potrzeby kulturalne mogła sobie pozwolić zaledwie co czwarta i co piąta rodzina. Tak więc subiektywna ocena struktury zaspokajania potrzeb pokazuje typową dla gospodarstw domowych z niskimi dochodami strukturę wydatków; występuje gradacja ważności potrzeb; prymat mają potrzeby egzystencjalne a

pozostałe związane ze zdrowiem edukacją, kulturą, wypoczynkiem – mimo, że należą one współcześnie do katalogu potrzeb podstawowych –, w dużej części rodzin wielodzietnych nie mogą być zaspokojone.

Zdiagnozowano wielkość powierzchni przypadającej na jedną osobę w rodzinie i standard sanitarny zajmowanych mieszkań. Jeśli przyjąć za kryterium oceny średnią powierzchnię mieszkaniową na osobę w rodzinie wielodzietnej określoną w Diagnozie Społecznej z 2009 r.¹ na prawie 20 metrów kwadratowych, to ponad 2/3 badanych w województwie lubelskim rodzin wielodzietnych nie osiągnęło tego standardu. Na skrajnie trudną sytuację – do 5 metrów na osobę wskazało 7% badanych, powierzchnia w granicach od 6 do 10 metrów na osobę występowała natomiast w 28% rodzin. Tak więc 35% badanych rodzin miało bardzo trudną sytuację mieszkaniową, określoną miarą wysokiego zagęszczenia. Także 35% rodzin wskazało, że w ich mieszkaniach brak jest bieżącej wody (17% ciepłej, 4% zimnej wody), brak wanny, prysznic (9%), brak toalety (5%). Tak więc kolejny obszar oceny „biedy mieszkaniowej” został ujawniony w niniejszych badaniach, wskazując zarazem, iż potrzeby mieszkaniowe rodzin wielodzietnych powinny stać się priorytetem w kierunkach działań władz samorządowych na rzecz poprawy warunków życia tej kategorii rodzin.

Godnym podkreślenia jest to, że ponad połowa badanych rodzin – 56% – nigdy nie była klientem pomocy społecznej. Formy pomocy z których korzystało pozostałe 44% badanych była różnorakie: najliczniejsza była zbiorowość rodzin wielodzietnych korzystających z zasiłków rodzinnych (76%), refundacja obiadów czy całodziennego wyżywienia w żłobku czy przedszkolu (63%), zasiłki z pomocy społecznej (50%), pomoc rzeczowa (25%), żywność (29%). Najrzadziej badane rodziny korzystały z dodatku mieszkaniowego (19%) oraz karty 3+ (18%). Tylko co piąta rodzina otrzymująca pomoc wystawiła wysoka ocenę uzyskanej pomocy. Ponad połowa beneficjentów przyznała zaledwie noty średnie, a 29% oceniło ją jak „niską i bardzo niską”.

W hierarchii oczekiwanych w przyszłości form pomocy zdecydowane pierwszeństwo poznano pomocy finansowej (69%), następnie refundacji kosztów zajęć pozalekcyjnych (43%), obiadów (35%), karta 3+ (33%). Najrzadziej rodzice wskazywali na potrzebę wsparcia psychologicznego. Być może dlatego, że występowanie problemów wychowawczych zgłaszała zaledwie co dziesiąta rodzina (trudności szkolne, wagary, nadużywanie alkoholu, środków odurzających, przemoc).

Ciekawym wynikiem niniejszego badania jest niski – zaledwie 1/5 – odsetek respondentów doświadczających sytuacji kryzysowych w swoich rodzinach. Najczęściej do takich sytuacji zaliczano długotrwałe bezrobocie (10%), uzależnienie od alkoholu (3%), przemoc (3%), trudności z dziećmi (2%). Wydaje się jednak, iż samo pojęcie „sytuacji kryzysowych” wymagałoby szczegółowej operacjonalizacji, a pytania na ten temat wymagają pośredniej konstrukcji. To są tematy trudne i nierzadko „wstydlive” i naturalną skłonnością człowieka jest – jeśli jest to możliwe – raczej ukrywanie

---

¹ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Raport Diagnoza Społeczna 2009, Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2009.

takich zjawisk. Dlatego zagadnienie to wymaga prowadzenia badań jakościowych. Te rodziny, które przyznały, że doświadczyły/doświadczać trudności, korzystały najczęściej z pomocy instytucji publicznych (44%), ale wysoki był także wkład dalszej rodziny w pomoc i wsparcie, o czym mówiło aż 36% badanych. Świadczy to o wysokim poziomie więzi i solidarności wśród rodzin województwa lubelskiego.

Badane rodziny były dobrze zintegrowane ze środowiskiem sąsiadów. Na przyjaźń z sąsiadami wskazała co piąta rodzina, ponad połowa mówiła o wzajemnych świadczeniach i pomocy sąsiedzkiej w różnych sytuacjach (np. opiece nad dziećmi). Jedynie 3% nie utrzymywało stosunków z sąsiadami. Większość rodzin oceniała pozytywnie swoją pozycję społeczną w społeczności lokalnej.

Relatywnie niskie było zainteresowanie badanych rodzin sprawami dziejącymi się w ich miejscu zamieszkania. Niewiele ponad 1/5 interesowała się decyzjami władz lokalnych, imprezami kulturalnymi, wydarzeniami sportowymi w okolicy, jeszcze niższe było zainteresowanie wyborami czy innymi przejawami życia politycznego. Aktywność w organizacjach pozarządowych zadeklarowało zaledwie 13% badanych, zaś 9% wskazało na aktywność w wolontariacie. Poza wolontariatem – we wszystkich pozostałych formach aktywności przeważali mężczyźni, co ma bez wątpienia związek z większym obciążeniem kobiet pracą domową w porównaniu z ich partnerami i brakiem u nich czasu na inne, pozarodzinne formy aktywności. Ale może też pośrednio świadczyć o tym, że w rodzinach wielodzietnych bardziej żywotny jest w dalszym ciągu podział na „prywatną kobietę” i „publicznego mężczyznę”.

Mimo licznych trudności, które są udziałem rodzin wielodzietnych, ogólna ocena ich jakości życia wypadła całkiem pomyślnie. Tylko 18% oceniła jakość swojego życia negatywnie (ocena: zła), 50% uznało ją za przeciętną, co czwarta rodzina uznała, że jest ona „dobra”. Ale aż $\frac{3}{4}$ badanych rodzin było zadowolonych z własnego życia.

Rekomendacje

Zrealizowane badanie identyfikuje sytuacje rodzin wielodzietnych, ich problemy, pokazuje niedostatki systemu pomocy i wsparcia ze strony instytucji publicznych na poziomie krajowym i lokalnym. Wynikające z niego wnioski uzasadniają sformułowanie rekomendacji pod adresem polityk publicznych, ukazujących kierunek i obszar działań na rzecz wspierania rodzin wielodzietnych w realizacji ich funkcji i zadań w wymiarze indywidualnym i społecznym.

Poprawa sytuacji rodzin wielodzietnych wymaga budowania spójnego systemu działań na rzecz rodziny wielodzietnej, łączącego instrumenty znajdujące się w dyspozycji polityki społecznej, polityki rodzinnej, polityki rynku pracy, edukacji i polityki mieszkaniowej. Działania te powinny tworzyć

warunki dla realizacji modelu rodziny wielodzietnej bez zagrożenia ryzykiem biedy i wykluczenia społecznego.

Kluczowe znaczenie dla stworzenia gwarancji bezpieczeństwa socjalnego rodzin wielodzietnych przypada systemowi polityki społecznej państwa, określającemu ustawowy próg ubóstwa jako kryterium przyznawania świadczeń socjalnych (zasiłki z pomocy społecznej, zasiłki rodzinne, zasiłki wychowawcze). Obowiązujące obecnie kryterium nie odpowiada nawet poziomowi minimum egzystencji, a zatem stabilizuje życie w biedzie. Niezbędnym elementem w procesie przeciwdziałania ubóstwu rodzin wielodzietnych jest ustalenie ustawowej granicy ubóstwa na poziomie zbliżonym do poziomu minimum socjalnego, którego wysokość oblicza rokrocznie w oparciu o minimalny koszyk dóbr i usług Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.

Jasnym i jednoznacznym regulacji wymaga kwestia „bezpłatnej” oświaty w okresie przedszkolnym i szkolnym. Konstytucja RP gwarantuje bezpłatność usług oświatowych i edukacyjnych, jednak scedowanie obowiązków w tym zakresie na samorzady ogromnie różnicuje dostęp do bezpłatnych usług w tej dziedzinie. Bogate samorzady mogą więcej inwestować w te dziedziny, biedne natomiast nie. Szanse edukacyjne dzieci i młodzieży nie mogą zatem nadal zależeć od poziomu zamożności gminy; ich gwarancji należy szukać w ustawie zasadniczej i gwarantowanych z budżetu państwa dotacji celowych.

Kolejnym ważnym rozwiązaniem systemowym jest reforma systemu płac, w tym ustawowy poziom płacy minimalnej. Poziom płacy minimalnej ma istotny wpływ na kształtowanie płac pracowników zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy, a praca zawodowa matek w tym systemie jest atrakcyjnym sposobem na zwiększenie dochodów rodzin z dziećmi. Obecny poziom płacy minimalnej nie stanowi racjonalnej alternatywy dla potencjalnego zasiłku z pomocy społecznej.

Systemowych reform wymaga także katalog instrumentów umożliwiających zrównoważony dostęp dzieci i młodzieży z wszystkich rodzin do usług społecznych decydujących o kształtowaniu kapitału ludzkiego, takich jak usługi edukacyjne, zdrowotne, kultura, sport i rekreacja. W warunkach rosnącej komercjalizacji i równoległych form organizacji tych usług przez podmioty publiczne i prywatne, istotne są takie instrumenty jak ulgi, stypendia, refundacje umożliwiające swobodny wybór i dostęp do wysokiej jakości usług bez względu na podmiot je świadczących.

Przechodząc na szczebel działań podmiotów samorządowych wobec rodzin wielodzietnych rekomendację rozpocznę od wskazań pod adresem Ośrodków Pomocy Społecznej. Ten podmiot bowiem jest najczęściej wskazywanym źródłem pomocy i wsparcia przez rodziny wielodzietne, zaś wśród beneficjentów pomocy społecznej rodziny wielodzietne stanowią najczęściej główną kategorię.

Głównym mankamentem relacji klient-Ośrodek Pomocy Społecznej jest ograniczoność instrumentów wsparcia prowadzących do aktywności i samoorganizacji beneficjentów, pomocy ku samopomocy.

Biorąc pod uwagę deficyt aktywności innych aktorów lokalnych, Ośrodki Pomocy Społecznej powinny zmienić organizację pracy z rodzinami wielodzietnymi. Po pierwsze działanie te powinny być wyprofilowane wg form pomocy, co oznacza, że należy oddzielić świadczenia typowo socjalne od świadczeń aktywizujących, np. działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji, dostępu do pracy, nakłonienia rodziców do aktywnych form spędzania wolnego czasu z dziećmi w ramach oferowanych programów czy ulg. Pomoc powinna być zindywidualizowana i kompleksowa. Oznacza to, diagnozowanie każdej rodziny wielodzietnej w celu zidentyfikowania jej potencjału, braków i ustalenie indywidualnego planu działania, obejmującego – adekwatnie do bieżącej sytuacji – połączenie instrumentów socjalnych i aktywizujących (świadczenia socjalne + praca socjalna).

Powyższe zadanie wymaga przygotowania profesjonalnych kadr pomocy społecznej do pracy z rodzinami wielodzietnymi, w tym m. in. poszerzenie umiejętności w zakresie diagnozy potrzeb, słabych i mocnych stron rodzin wielodzietnych, metod pracy z rodzinami problemowymi (alkoholizm, uzależnienia, przemoc, trudności wychowawcze, długotrwałe bezrobocie).

Kolejne priorytetowe z punktu widzenia skali deprivacji potrzeb mieszkaniowych rodzin wielodzietnych zadanie władz samorządowych dotyczy budownictwa mieszkań komunalnych. Obecne zasoby mieszkań komunalnych są w Polsce zbyt skromne, a w wielu gminach sprzedano w ostatnich latach należące do gmin lokale mieszkalne po zlikwidowanych szkołach, agronomówkach etc.

Istotnym zadaniem władz samorządowych powinno być także tworzenie zespołów interdyscyplinarnych skupiających wszystkich lokalnych aktorów podejmujących działania na rzecz rodzin wielodzietnych: przedstawicieli instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, wyznaniowych. To z tego gremium warto byłoby wyłonić grupę superwizorów, omawiających i proponujących metody i formy współpracy z indywidualnymi przypadkami rodzin wielodzietnych wymagających pomocy i wsparcia.

Równie ważna jest rola samorządów w kreowaniu wolnej od stereotypów wiedzy o rodzinach wielodzietnych. Rodziny wielodzietne doświadczają nie tylko trudności, odnoszą także sukcesy. Ponadto ważnym jest zwracanie uwagi na ich bezcenną rolę w kształtowaniu potencjału ludnościowego Polski oraz tworzenia wzorców solidarności rodzinnej i siły więzi rodzinnych. Tak więc samorząd powinien inicjować programy edukacyjne, kulturalne i promocyjne z udziałem rodzin wielodzietnych jako równoznacznych z innymi typami rodzin mieszkańców społeczności lokalnych.

Wstęp

Prawidłowe funkcjonowanie rodziny ma wpływ na trwałość i rozwój społeczeństwa. W uznawanej za podstawową komórkę społeczną rodzinie zachodzą podstawowe procesy warunkujące tożsamość dorosłych. W rodzinie zachodzi również proces socjalizacji pierwotnej, najważniejszy etap rozwoju społecznego dzieci. Jak pisze T. Szlendak formy życia rodzinnego podlegają nieustannym zmianom, aby lepiej dostosować się do wymogów czasu oraz skuteczniej wypełniać przypisane jej funkcje. Przemiany życia rodzinnego współcześnie polegają na zwiększaniu udziału rodziny małej (dwupokoleniowej, nuklearnej), wśród ogółu rodzin. Coraz większego znaczenia nabierają interakcje i indywidualnie definiowane potrzeby poszczególnych członków rodziny niż dostosowanie się do wymogów wynikających z pełnienia ról rodzinnych. Występujące obecnie zjawiska związane ze zmianami ekonomicznymi i społecznymi dają swój wyraz w niskiej dzietności oraz niestabilności instytucji małżeństwa. Podejmowanie pracy zawodowej przez kobiety utrudniło nie tylko godzenie ról zawodowych z rodzinnymi, ale opóźniło też wiek urodzenia pierwszego dziecka. Współczesna sytuacja społeczna i gospodarcza powoduje również pojawianie się nowych typów czy raczej większego napięcia rodzin takich jak: trwali kohabitanci, samotni rodzice, rodziny wizytowe².

Wyniki badań w zakresie warunków życia gospodarstw domowych od wielu lat prowadzonych w Polsce wskazują, że rodziny wielodzietne znajdują się grupie najbardziej zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Raport J. Puzyny – Krypskiej z 2009 roku donosi, że *Rodziny wielodzietne, czyli rodziny z trojgiem i więcej dziećmi, stanowią 17% ogółu rodzin w Polsce, a dzieci z nich to 33% wszystkich dzieci. Średnie zarobki rodzin wielodzietnych są wyższe niż rodzin mniejszych, co może świadczyć o większej niż przeciętnie przedsiębiorczości, zaradności i pracowitości. Przy tym rodziny wielodzietne z powodu dużej ilości osób na utrzymaniu są uboższe od pozostałych polskich rodzin. Podczas gdy małżeństwo z jednym dzieckiem dysponuje średnim miesięcznym dochodem na osobę w wysokości 847 zł, małżeństwo z dwójką dzieci 627 zł, to średni miesięczny dochód na osobę w rodzinie z trojgiem dzieci wynosi 455 zł, a w rodzinie z czworgiem i więcej dziećmi 325 zł. Dzieci z rodzin wielodzietnych są znacznie uboższe także od dzieci samotnych matek, których średni miesięczny dochód wynosi 613 zł (dane GUS z 2004 roku). Obecnie rodziny wielodzietne, a co za tym idzie, dzieci – są najuboższą grupą społeczną w Polsce.*³ Dlatego też jednym z zadań polityki społecznej, realizowanej przez różne podmioty i instytucje jest obserwacja sytuacji społeczno-bytowej rodzin wielodzietnych, a także monitoring ich sytuacji życiowej. Ważne jest także reformowanie działań polityki społecznej tak, aby wprowadzane zmiany sprzyjały życiu rodzinnemu i wychowywaniu dzieci. W związku z tym Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie zdecydował się

² T. Szlendak, Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie, PWN, Warszawa 2011, s.502

³ Joanna Puzyna – Krupska, Raport SYTUACJA RODZIN WIELODZIETNYCH W POLSCE, pobrane ze strony: http://ekai.pl/media/szuflada/polityka_rodzinna.pdf w dniu 29.04.2014r.

przeprowadzić badanie, którego celem jest diagnoza sytuacji społecznej w rodzinach wielodzietnych w województwie lubelskim oraz obraz tych rodzin w oczach mieszkańców regionu.

Na początku warto również zaznaczyć jak województwo lubelskie prezentuje się na tle pozostałych, gdy chodzi o liczbę rodzin wielodzietnych. Trzy województwa w których żyje największy odsetek wszystkich polskich rodzin to odpowiednio: mazowieckie (13,5%), śląskie (12%) oraz wielkopolskie (9,2%). W województwie lubelskim mieszka zaś 5,6% wszystkich polskich rodzin, przy czym odsetek rodzin wielodzietnych jest nieco wyższy. Rodziny z województwa lubelskiego z trójką dzieci do 24 pozostających na utrzymaniu stanowią 6,9% wszystkich rodzin, a dla rodzin z czwórką lub więcej ten odsetek jest jeszcze wyższy i stanowi 7,7%. Ponad 68% wszystkich rodzin żyjących w województwie lubelskim posiada dzieci. Spośród rodzin z terenu województwa lubelskiego posiadających dzieci, rodziny z trójką dzieci do 24 roku życia, pozostające na utrzymaniu rodziny stanowią 10,4%, zaś te z czwórką lub większą liczbą dzieci to kolejne 3,9%.

Tabela 1. Rodziny, rozkład w województwach

	wszystkie rodziny	rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	rodziny z dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu razem	rodziny z 1 dzieckiem do lat 24 pozostającym na utrzymaniu	rodziny z 2 dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 3 dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 4 i więcej dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	dzieci do lat 24 pozostający na utrzymaniu
ŁÓDZKIE	6,6%	7,0%	6,5%	6,7%	6,5%	5,4%	4,4%	6,2%
MAZOWIECKIE	13,5%	13,2%	13,6%	13,5%	14,0%	13,3%	12,6%	13,6%
MAŁOPOLSKIE *	8,7%	8,6%	8,7%	8,0%	8,9%	10,7%	12,4%	9,2%
ŚLĄSKIE *	12,0%	12,4%	11,7%	12,5%	11,4%	9,3%	7,5%	11,1%
LUBELSKIE	5,6%	5,4%	5,7%	5,4%	5,7%	6,9%	7,7%	5,9%
PODKARPACKIE *	5,6%	5,4%	5,7%	5,1%	5,8%	7,8%	8,8%	6,1%
PODLASKIE	3,1%	3,1%	3,1%	2,8%	3,2%	3,7%	4,2%	3,2%
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3,4%	3,4%	3,3%	3,2%	3,4%	3,6%	3,5%	3,4%
LUBUSKIE	2,7%	2,6%	2,7%	2,8%	2,7%	2,4%	2,3%	2,7%
WIELKOPOLSKIE	9,2%	8,9%	9,3%	9,1%	9,6%	9,2%	8,4%	9,3%
ZACHODNIOPOMORSKIE	4,5%	4,4%	4,5%	4,9%	4,2%	3,7%	4,0%	4,3%
DOLNOŚLĄSKIE	7,6%	8,2%	7,3%	8,0%	6,8%	5,5%	4,9%	6,8%
OPOLSKIE	2,6%	2,9%	2,5%	2,5%	2,5%	2,3%	2,3%	2,4%
KUJAWSKO-POMORSKIE	5,5%	5,3%	5,6%	5,6%	5,5%	5,4%	5,7%	5,5%
POMORSKIE	5,9%	5,6%	6,1%	6,0%	6,0%	6,6%	6,7%	6,2%
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3,8%	3,5%	3,9%	3,9%	3,8%	4,1%	4,7%	3,9%
SUMA	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, 2011r.

Tabela 2. Rodziny z dziećmi i bez dzieci w województwie lubelskim

rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	rodziny z dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu razem
31,8%	68,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, 2011r.

Tabela 3. Procent rodzin wielodzietnych wśród rodzin posiadających dzieci - województwo lubelskie

rodziny z 1 dzieckiem do lat 24 pozostającym na utrzymaniu	rodziny z 2 dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 3 dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu	rodziny z 4 i więcej dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu
50,3%	35,4%	10,4%	3,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, 2011r.

Niniejszy raport jest efektem końcowym wykonanego badania pt. „Sytuacja społeczno–bytowa rodzin wielodzietnych w województwie lubelskim w opinii ich samych oraz mieszkańców regionu” przeprowadzonego na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w ramach projektu systemowego współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytet I „Zatrudnienie i integracja społeczna”, działanie 1.2 „Wsparcie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej”. Badanie zostało zrealizowane w maju 2014 roku wśród 510 rodzin wielodzietnych zamieszkałych na terenie województwa lubelskiego oraz z 502 pełnoletnimi mieszkańcami województwa lubelskiego. W raporcie podjęto próbę zdiagnozowania sytuacji społeczno–bytowej rodzin wielodzietnych zamieszkałych w powiatach województwa lubelskiego. Prezentowany raport zawiera opis celów badania, sformułowanych problemów badawczych, zastosowanej metodologii wraz z doborem próby, a także przedstawia wyniki badań wraz z rekomendacjami.

1. Cele projektu

Podstawowym celem badania jest diagnoza sytuacji społecznej w rodzinach wielodzietnych w województwie lubelskim oraz postrzeganie tych rodzin przez mieszkańców regionu. Celowi głównemu odpowiadają cele szczegółowe. Badanie służyło opisowi:

- sytuacji bytowej rodzin wielodzietnych
- ustaleniu stopnia zagrożenia ubóstwem i opisowi systemu wsparcia
- relacji rodzinnych w rodzinach wielodzietnych
- relacji społecznych i aktywności obywatelskiej
- pojawiających się problemów opiekuńczo-wychowawczych z dziećmi

- edukacji i realizowaniu obowiązku szkolnego
- stanu zdrowia i rehabilitacji chorych członków rodzin wielodzietnych
- sposób wypoczynku i rekreacji
- oceny jakości życia
- sytuacji kryzysowych

W przypadku części dotyczącej ogółu mieszkańców celem zaś był:

- opis społecznego wyobrażenia na temat rodzin wielodzietnych
- skatalogowanie stereotypów na temat rodzin wielodzietnych
- ustalenie poziomu znajomości potrzeb rodzin wielodzietnych
- poznanie opinii ogółu dotyczące systemu wsparcia dla rodzin wielodzietnych
- poznanie postawy mieszkańców regionu wobec systemu wsparcia rodzin wielodzietnych.

2. Metodologia

2.1 Schemat realizacji badania

Proces badawczy zorientowany na realizację postawionych celów badawczych składał się z następujących etapów:

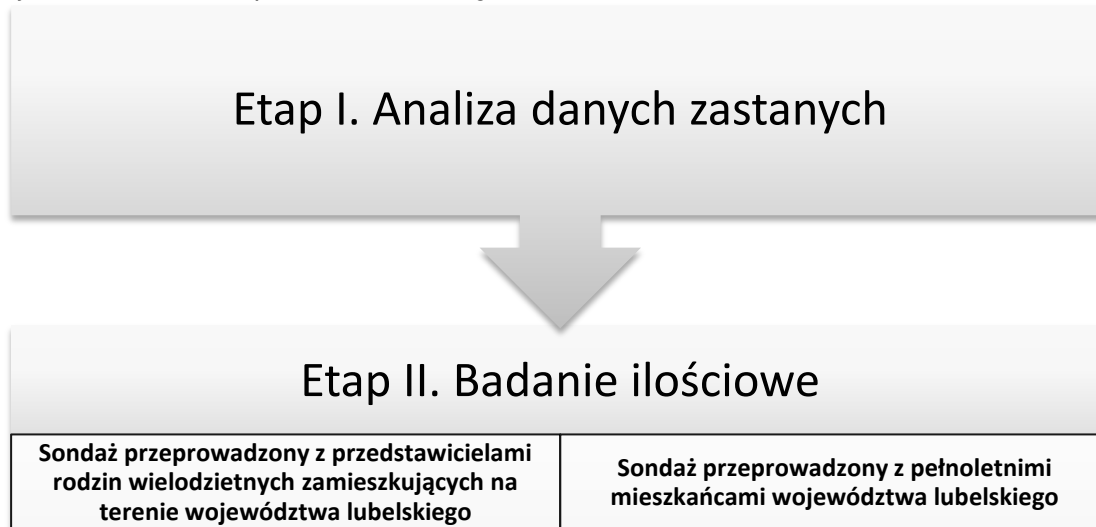
Etap I. Analiza danych zastanych oraz przygotowanie narzędzi badawczych

- Analiza desk research obejmowała: zebranie i przeanalizowanie dostępnych informacji w zakresie Priorytetu I „Zatrudnienie i integracja społeczna”, działania 1.2 „Wsparcie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej” oraz w zakresie sytuacji rodzin wielodzietnych w Polsce oraz w województwie lubelskim.
- Opracowanie metodologii badania i przygotowanie narzędzi badawczych – kwestionariuszy badań ilościowych.

Etap II. Badanie ilościowe

- Sondaż przeprowadzony z przedstawicielami rodzin wielodzietnych zamieszkujących na terenie województwa lubelskiego (N=510) mający na celu diagnozę ogólnej sytuacji tych rodzin.
- Sondaż przeprowadzony z pełnoletnimi mieszkańcami województwa lubelskiego (N=502) mający na celu opis społecznego wyobrażenia rodzin wielodzietnych.

Rysunek 1. Schemat procesu badawczego

2.2 Definicje najważniejszych pojęć używanych w badaniu

Osoba samotnie wychowująca dziecko - oznacza pannę, kawalera, wdowę, wdowca, osobę pozostającą w separacji orzeczonej prawomocnym wyrokiem sądu, osobę rozwiedzioną, chyba że wychowuje wspólnie co najmniej jedno dziecko z jego rodzicem.⁴

Rodzina – oznacza to odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25 roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25 rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością rodzinie przysługuje świadczenie pielęgnacyjne; do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko⁵.

Rodzina pełna - para rodziców/opiekunów wychowujących dzieci w związku formalnym lub nieformalnym prowadząca wspólne gospodarstwo domowe⁶.

Rodzina niepełna - rodzic/opiekun wychowujący samotnie dziecko / dzieci.⁷

Rodzina wielodzietna – to rodzina, która wychowuje co najmniej troje dzieci w wieku do lat 18 lub uczących się i pozostających na wyłącznym utrzymaniu rodziców/opiekunów do 25 roku życia⁸.

⁴ Dz.U. 2003 Nr 228 poz. 2255 USTAWA z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych

⁵ Dz.U. 2003 Nr 228 poz. 2255 USTAWA z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych

⁶ definicja z dokumentu SOPZ

⁷ definicja z dokumentu SOPZ

2.3 Hipotezy badawcze

Na podstawie analizy danych zastanych sformułowano hipotezy dotyczące sytuacji społeczno-bytowej rodzin wielodzietnych w województwie lubelskim oraz postrzegania rodzin wielodzietnych przez ogół mieszkańców województwa. Stwierdzenia te stały się przedmiotem wyjaśnienia w ramach właściwego badania terenowego, w którym brał udział zarówno ogół mieszkańców jak i przedstawiciele rodzin wielodzietnych.

1. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców wzrasta przekonanie mieszkańców województwa lubelskiego o nieodpowiedzialności rodziców z rodzin wielodzietnych.
2. Wraz ze wzrostem dochodów jednostki wzrasta przekonanie o nieodpowiedzialności rodziców posiadających trójkę lub więcej dzieci pozostających na ich utrzymaniu.
3. Wraz ze wzrostem wykształcenia jednostki wzrasta przekonanie o nieodpowiedzialności rodziców posiadających trójkę lub więcej dzieci pozostających na ich utrzymaniu.
4. Publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają do posiadania trójki lub więcej dzieci ponieważ w praktyce jest ich mało oraz są one mało efektywne.
5. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców wzrasta prawdopodobieństwo występowania trudności wychowawczych.
6. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców ocena sytuacji ekonomicznej spada.
7. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców ocena jakości życia spada.
8. Aktywność na rzecz wsparcia swojego środowiska lokalnego wzrasta wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców.
9. Wraz ze wzrostem dochodu przypadającego na każdego członka rodziny wzrasta kwota przeznaczona na wspólny wypoczynek i rekreację.
10. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców spada możliwość kontynuacji nauki przez dzieci.

2.4 Techniki badawcze wraz z doborem próby

W ramach projektu przeprowadzono badanie ilościową realizowane za pomocą bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych z użyciem techniki PAPI. Badanie odbyło się w miejscu zamieszkania, w rodzinach wielodzietnych a badanie wykorzystujące technikę CATI przeprowadzono z mieszkańcami województwa lubelskiego. Praca w ramach badania została zorganizowana modułowo.

---

⁸ definicja z dokumentu SOPZ

Tabela 4. Moduły badania

Oznaczenie modułu badawczego	Technika realizacji badania	Liczebność próby badawczej	Charakterystyka badanych osób
Moduł 1.	Wywiady kwestionariuszowe CATI	502	Mieszkańcy województwa lubelskiego
Moduł 2.	Wywiady kwestionariuszowe PAPI	510	Rodzice / opiekunowie z rodziny wielodzietnej

2.4.1 Dobór próby do Modułu 1. CATI

Wywiady telefoniczne zostały przeprowadzone z pełnoletnimi mieszkańcami województwa.

W niniejszym badaniu wzięło udział 502 respondentów. Warstwą w niniejszym badaniu był powiat. Jednostki do badania zostały dobrane na podstawie liczby ludności zamieszkującej dany powiat oraz klasę wielkości zamieszkania. Uwzględniono również podział na płeć oraz wiek respondentów. Strukturę próby przedstawiają tabele: 5, 6, 7 oraz 8.

Próba jest reprezentatywna ze względu na:

- liczbę mieszkańców w województwie i poszczególnych powiatach
- klasę miejsca zamieszkania
- płeć
- kohortę wiekową

Tabela 5. Struktura próby mieszkańców pod względem powiatu, w którym mieszka badana rodzina

Powiat	liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	Udział liczby ludności	udział w próbie n=502 CATI
białski	113304	5,24%	28
biłgorajski	103285	4,78%	15
chełmski	79672	3,69%	12
hrubieszowski	67225	3,11%	18
janowski	47316	2,19%	14
krasnostawski	66597	3,08%	10
kraśnicki	98865	4,58%	24
lubartowski	90009	4,17%	26
lubelski	149066	6,90%	38
łęczyński	57624	2,67%	15
łukowski	109369	5,06%	24
opolski	61999	2,87%	14
parczewski	36016	1,67%	13
puławski	116170	5,38%	20
radzyński	60921	2,82%	18
rycki	58099	2,69%	12
świdnicki	72960	3,38%	13
tomaszowski	87149	4,03%	20
włodawski	39585	1,83%	6
zamojski	109282	5,06%	28
m. Biała Podlaska	57885	2,68%	11
m. Chełm	65634	3,04%	19
m. Lublin	346987	16,06%	87
m. Zamość	65494	3,03%	17
Suma końcowa	2160513	100,00%	502

Tabela 6. Struktura próby mieszkańców pod względem klasy wielkości miejscowości

Klasa wielkości miejscowości	Liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	Udział liczby ludności	udział w próbie n=502 CATI
7	346987	16,06%	87
5	189013	8,75%	47
4	246086	11,39%	43
3	125328	5,80%	32
2	94611	4,38%	24
1	1158488	53,62%	269
Suma końcowa	2160513	100,00%	502

Tabela 7. Struktura próby mieszkańców pod względem płci

Płeć	mężczyźni	kobiety	Suma końcowa
Liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	1049802	1115849	2165651
Udział liczby ludności	48%	52%	100%
udział w próbie n=502 CATI	232	270	502

Tabela 8. Struktura próby mieszkańców pod względem kohorty wiekowej

Kohorta wiekowa	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Suma końcowa
Liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	213979	346199	296380	278340	299156	327759	1761813
Udział liczby ludności	12,10%	19,70%	16,80%	15,80%	17,00%	18,60%	100,00%
udział w próbie n=502 CATI	20	89	96	97	98	102	502

2.4.2 Moduł 2. PAPI

W ramach niniejszego badania zdecydowano się na wykorzystanie techniki kwestionariusza papierowego, którą zastosowano również w badaniu o nazwie: *Sytuacja społeczno-bytowa rodzin z dziećmi zamieszkałych w województwie lubelskim* realizowanego na zlecenie ROPS Lublin w 2012 roku. Dzięki zachowaniu tej samej techniki oraz narzędzia badawczego istnieje możliwość odniesienia wyników pomiaru z roku 2014 do wyników z 2012 roku.

2.4.3 Dobór próby do Modułu 2. PAPI

Pomiar objął 510 rodzin, które do badania zostały dobrane na zasadzie losowo warstwowego doboru próby. Metoda ta polega na podziale na warstwy (jednorodne pod względem jakiejś interesującej nas cechy), całej różnorodnej zbiorowości badanej. Losowanie z poszczególnych warstw odbywa się według określonych kryteriów warstwowania. Warstwą w niniejszym badaniu był powiat oraz klasę wielkości miejscowości, co pokazują tabele 9 oraz 10.

Ponadto wg danych GUS w 2012 r. 1 158 488 osób zamieszkiwało wsie, a 1 002 025 miasta – w związku z tym z terenów wiejskich przebadanych zostało 277 rodzin (tj. 54%), natomiast w miastach badaniu poddanych zostało 233 rodzin (tj. 46%). Badanie zostało przeprowadzone na reprezentatywnej grupie rodzin wielodzietnych zamieszkałych na terenie województwa lubelskiego posiadających co najmniej trójkę dzieci do lat 18 lub uczących się i pozostających na wyłącznym utrzymaniu rodziców / opiekunów do 25 roku życia. Wywiad był przeprowadzany z rodzicem / opiekunem (respondentem mógł być wyłącznie 1 rodzic / opiekun w danej rodzinie).

Tabela 9. Struktura próby w badaniu pod względem powiatu, w którym mieszka badana rodzina wielodzietna

Powiat	liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	udział ludności	udział w próbie n=510 PAPI
białski	113304	5,24%	26
biłgorajski	103285	4,78%	25
chełmski	79672	3,69%	19
hrubieszowski	67225	3,11%	16
janowski	47316	2,19%	11
krasnostawski	66597	3,08%	15
kraśnicki	98865	4,58%	23
lubartowski	90009	4,17%	21
lubelski	149066	6,90%	35
łęczyński	57624	2,67%	15
łukowski	109369	5,06%	25
m. Biała Podlaska	57885	2,68%	15
m. Chełm	65634	3,04%	15
m. Lublin	346987	16,06%	80
m. Zamość	65494	3,03%	15
opolski	61999	2,87%	15
parczewski	36016	1,67%	10
puławski	116170	5,38%	27
radzyński	60921	2,82%	15
rycki	58099	2,69%	15
świdnicki	72960	3,38%	17
tomaszowski	87149	4,03%	20
włodawski	39585	1,83%	10
zamojski	109282	5,06%	25
Suma końcowa	2160513	100,00%	510

W losowaniu zastosowano warstwowanie terytorialne obejmujące podział na powiaty oraz klasy wielkości miejscowości według GUS (9 klas):

- Klasa 1 - wieś
- Klasa 2 – miasto do 10 tys.
- Klasa 3 – miasto 10-20 tys.
- Klasa 4 – miasto 20- 50 tys.
- Klasa 5 – miasto 50 – 100 tys.
- Klasa 6 – miasto 100 – 200 tys.
- Klasa 7 - miasto 200 – 500 tys.
- Klasa 8 – miasto 500 – 1 mln
- Klasa 9 - Warszawa

Nie we wszystkich województwach i podregionach występują jednostki należące do poszczególnych klas. W województwie lubelskim nie występują miejscowości z klasy 8 i 9 oraz z klasy 6.

Tabela 10. Struktura próby w badaniu pod względem klasy wielkości miejscowości

Klasa wielkości miejscowości	liczba ludności [dane GUS 2012 r.]	udział ludności	udział w próbie n=510 PAPI
7	346987	16%	80
5	189013	9%	45
4	246086	11%	57
3	125328	6%	29
2	94611	4%	22
1	1158488	54%	277
Suma końcowa	2160513	100%	510

3. Wyniki badania

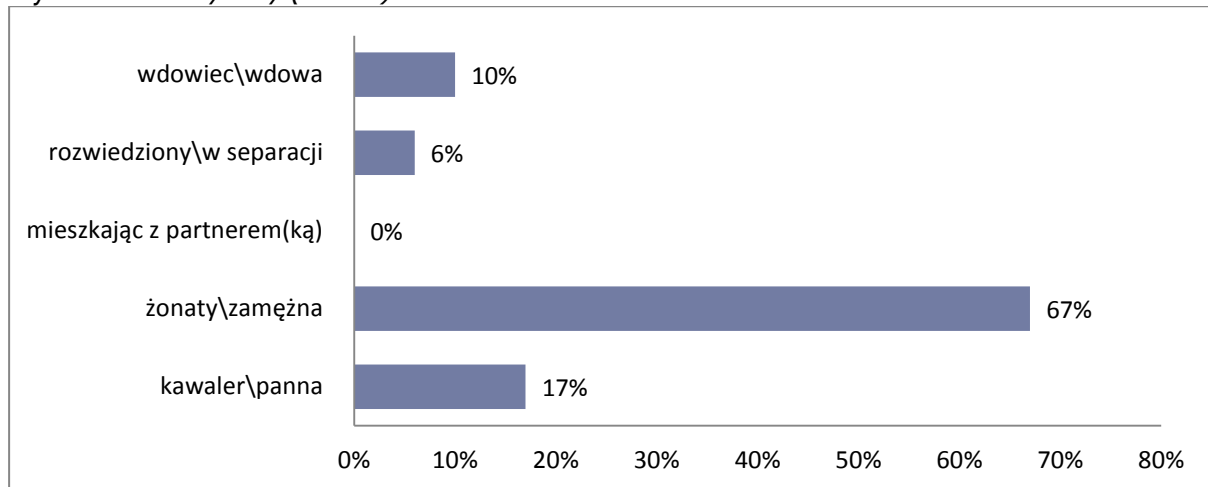
Prezentowane w poniższym rozdziale wyniki badania dotyczą w głównej mierze sytuacji społeczno-bytowej rodzin wielodzietnych zamieszkałych w województwie lubelskim oraz postrzegania tej grupy przez ogół pełnoletnich mieszkańców województwa. Analiza i interpretacja zgromadzonego materiału badawczego została sporządzona w oparciu o odpowiedzi respondentów na pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu, podzielone na odrębne pod względem problematyki bloki tematyczne.

3.1 Mieszkańcy województwa lubelskiego

3.1.1 Charakterystyka badanej zbiorowości

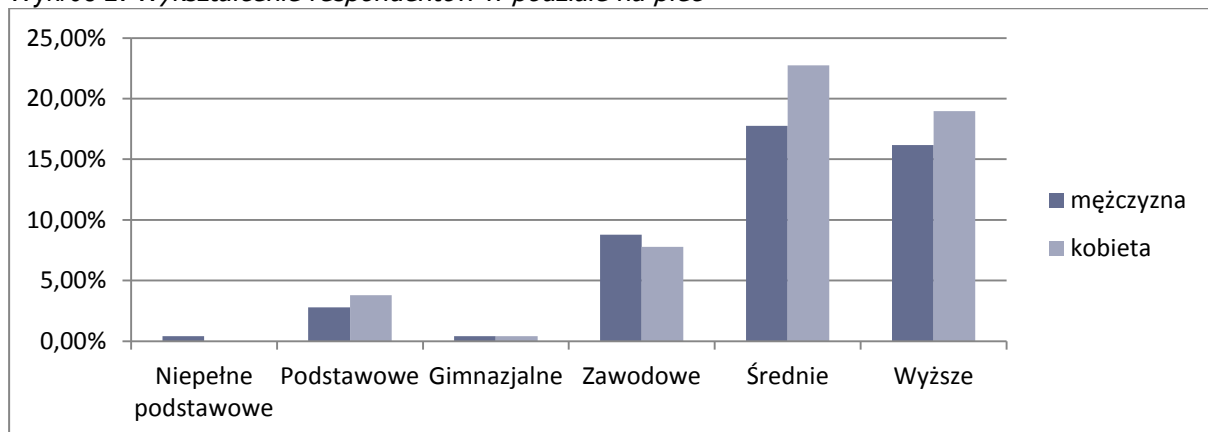
W niniejszym badaniu respondenci najczęściej żyli w związkach małżeńskich (67%). Kawalerem bądź panną było 17% badanych, 10% stanowili wdowcy lub wdowy. Osoby rozwiedzione bądź w separacji stanowiły 6% próby. Wśród badanych nie znalazły się osoby deklarujące związek kohabitacyjny. Wykres 1 przedstawia strukturę badanych rodzin pod względem stanu cywilnego.

Wykres 1. Stan cywilny (N=502)

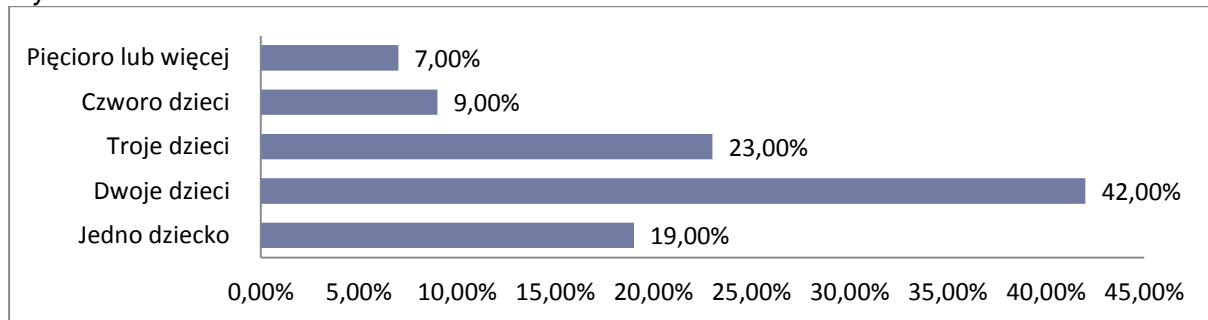
Badani charakteryzują się w większości wykształceniem średnim (40%) oraz wyższym (35%). Trzecią grupą pod względem liczebności stanowią osoby z wykształceniem zawodowym (17%). Wśród badanych najmniej znalazło się osób z wykształceniem podstawowym (7%) oraz gimnazjalnym i niepełnym podstawowym – po niecałym procencie. Wykres 2 prezentuje rozkład wykształcenia wśród badanych.

Wykres 2. Wykształcenie respondentów w podziale na płeć

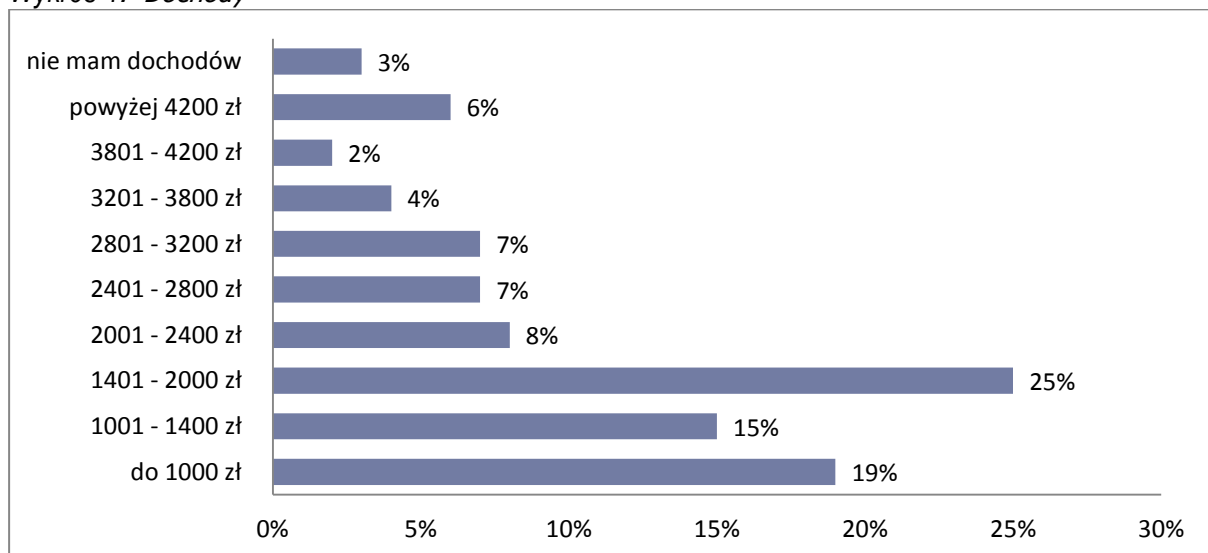
Spśród badanej próby 77% osób posiada dzieci. Wśród tej grupy najliczniejszą kategorię stanowiły osoby posiadające dwójkę dzieci, 42% badanych. Troje dzieci posiadało 23% badanych, jedno dziecko 19%. W badaniu wzięli również udział respondenci posiadający czworo (7%) oraz pięcioro dzieci (7%). Wyniki prezentuje wykres 3.

Wykres 3. Liczba dzieci

Najliczniejszą grupę badanych stanowią osoby, których przeciętne osobiste miesięczne dochody i zarobki netto mieszczą się w przedziale od 1401 do 2000 zł (25%), drugą pod względem liczebności grupę stanowią osoby, które zarabiają poniżej 1000 zł (19%), a trzecią osoby z zarobkami od 1000 do 1400 zł (15%).

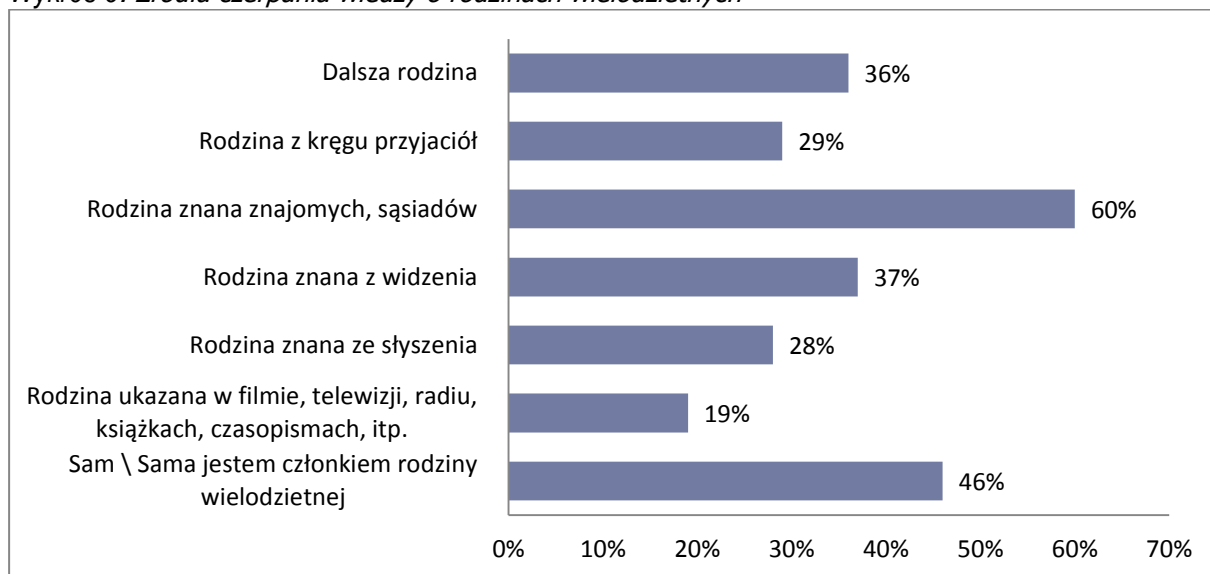
Wykres 4. Dochody

3.1.2 Wyobrażenia na temat rodzin wielodzietnych

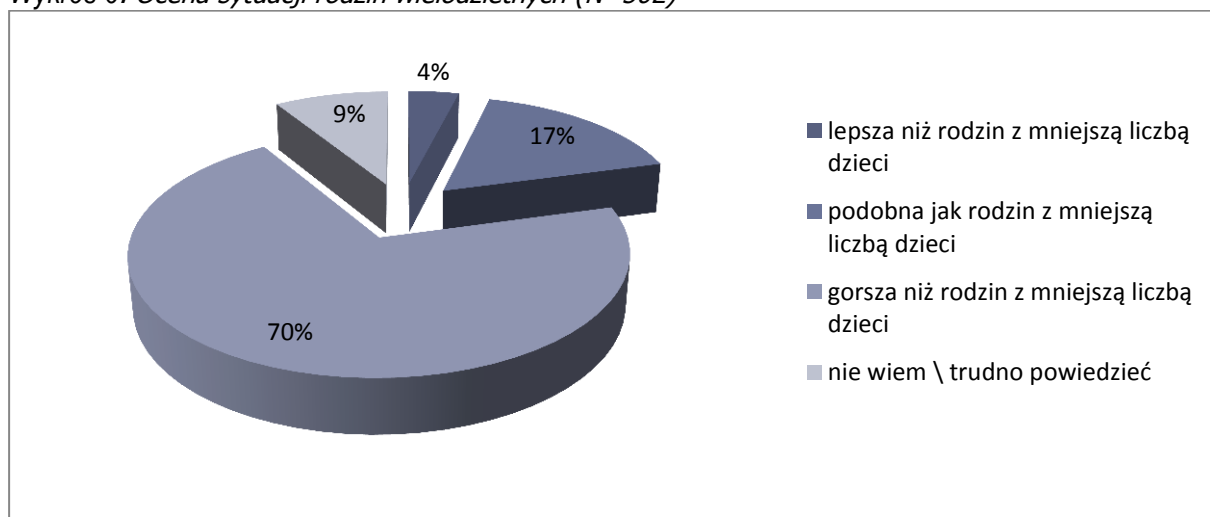
Punktem wyjścia do pomiaru wyobrażeń na temat rodzin wielodzietnych stało się pytanie: Czy kiedykolwiek zetknął(ęła) się Pan(i) niekoniecznie bezpośrednio z rodziną wielodzietną? 92% badanych odpowiedziało twierdząco na to pytania. Jedynie 8% respondentów nigdy nie zetknęło się z rodziną wielodzietną. Osoby, które znają przynajmniej jedną rodzinę wielodzietną, najczęściej wskazywały, że ta rodzina ta znajomi, sąsiedzi (60%). Kolejną najczęściej wskazywaną odpowiedzią respondentów było, że sami są oni członkiem takiej rodziny (46%), następnie, że była to rodzina znana z widzenia (37%) oraz dalsza rodzina (36%). Jedynie 19% badanych swe wyobrażenia kształtuje za pomocą książek, czasopism oraz środków masowego przekazu.

Wykres 5. Źródła czerpania wiedzy o rodzinach wielodzietnych

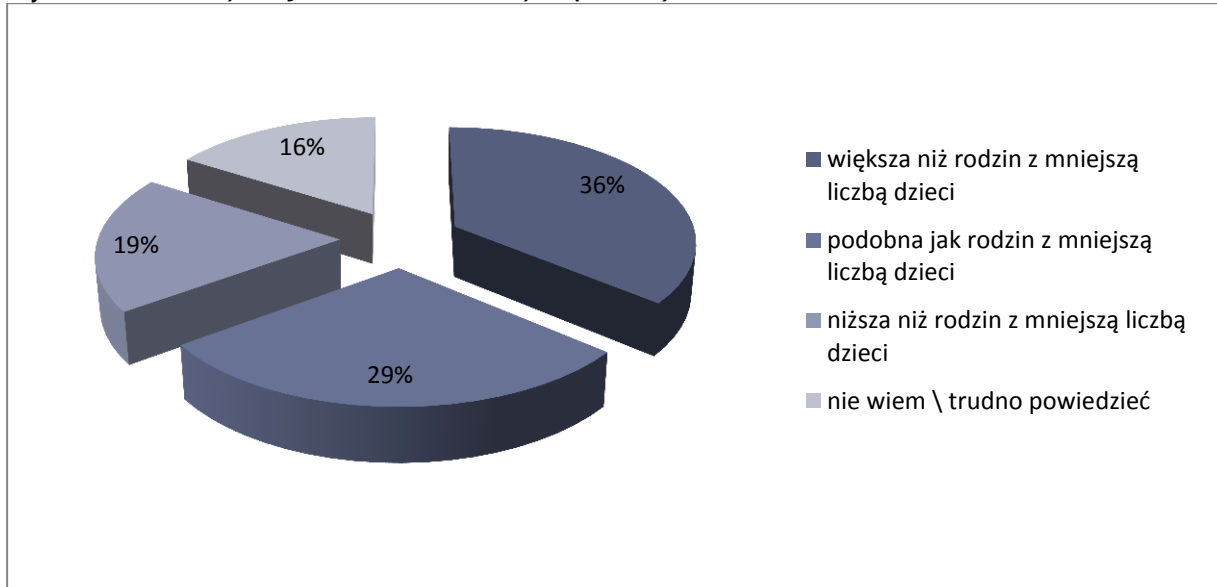
Sytuacja rodzin wielodzietnych przez większość badanych jest określana jako gorsza niż rodzin z mniejszą liczbą dzieci – twierdzi tak 70% respondentów. Jako podobną ich sytuację kwalifikuje 17% badanych. Jako lepszą 4% respondentów. Nie ma zdania na ten temat 9% badanych (wykres 6).

Wykres 6. Ocena sytuacji rodzin wielodzietnych (N=502)

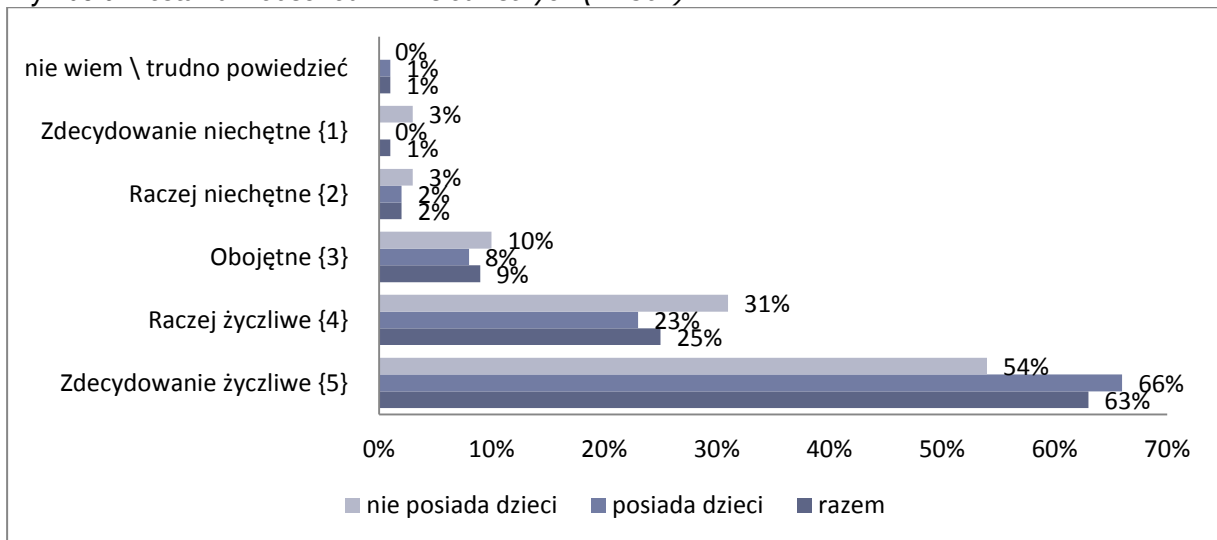
Rodziny wielodzietne są oceniane w zróżnicowany sposób. Największa grupa uważa, że zaradność rodziców z co najmniej trójką dzieci jest większa niż rodzin z mniejszą liczbą osób (36%). Jedyne 19% badanych uważa, że sytuacja rodzin wielodzietnych jest lepsza, a 16% nie ma zdania na ten temat.

Wykres 7. Ocena sytuacji rodzin wielodzietnych (N=502)

Większość badanych ma nastawienie życzliwe do rodzin wielodzietnych (88% to odpowiedzi „zdecydowanie życzliwe” oraz „raczej życzliwe”). Przy czym osoby posiadające dzieci częściej kwalifikują swoją postawę jako bardzo życzliwą (66%). Spośród osób nieposiadających dzieci bardzo życzliwych jest 54% badanych.

Wykres 8. Postawa wobec rodzin wielodzietnych (N=502)

3.1.3 Stereotypy na temat rodzin wielodzietnych

Tworzenie stereotypów jest naturalną ludzką tendencją i takiemu uproszczeniu przekazu podlegają wszelkie ludzkie wyobrażenia o otaczających ich świecie, zarówno przyrody, jak i społeczeństwa. Jeśli zbiorowe, niedostatecznie uzasadnione i uparcie żywione przekonanie na temat jakiegoś wycinka

rzeczywistości odnosi się do wszystkich ludzi określonej grupy mamy do czynienia ze stereotypizacją. Stereotypy są wpisane w życie społeczne jednostki, gdzie nieustannie odnosi siebie do otoczenia, konstruując podziały na grupy do których należy oraz przeciwstawne.

W badaniu zapytano respondentów o to, w jakim stopniu respondenci zgadzają się bądź nie zgadzają z szeregiem przekonań istniejących w powszechnej opinii i mających znamiona stereotypu. Uczestnicy sondażu najczęściej nie zgadzali się z przedstawionymi uogólnieniami, zwłaszcza jeśli twierdzenia były nacechowane negatywnie. Im silniejsze stwierdzenie tym więcej osób wyrażało brak zgody co do uogólnienia. Wśród badanych dostrzegalna jest zachowawcza postawa i tendencja do braków uogólnień, gdy jednak respondentom zadano pytanie o to czy ludzie, którzy posiadają więcej niż dwójkę dzieci są nieodpowiedzialni, następnie to samo pytanie zadano w stosunku do rodzin z ponad trójką i więcej niż czwórkę dzieci, to ujawniają się postawy wskazujące na mniejsze przekonanie co do odpowiedzialności i wyobraźni rodziców z rodzin wielodzietnych. W pierwszym wypadku ze stwierdzeniem zdecydowanie nie zgadzało się 61% badanych, z następnym 58%, a kolejnym już tylko 47%. Ze stwierdzeniem, że rodziny wielodzietne to pożądanym model rodziny we współczesnym świecie zdecydowanie zgodziło się 52% badanych. Znaczny odsetek badanych (26%) uważa rodziny wielodzietne za pożądanym model rodziny przy obecnym spadku urodzeń.

Odnotowano istotną statystycznie zależność pomiędzy płcią i poziomem wykształcenia a poglądami na temat rodzin wielodzietnych. Kobiety znacznie rzadziej niż mężczyźni podzielają negatywne stereotypy na temat rodzin wielodzietnych. Wyniki badania wskazują również, że osoby z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim rzadziej zgadzają się ze stwierdzeniami obrazującymi stereotypy wobec rodzin wielodzietnych niż osoby z wykształceniem wyższym. Grupa badanych z najwyższym stopniem wykształcenia istotnie częściej zgadza się z opiniami negatywnymi na temat rodzin wielodzietnych.

Badani oceniali między innymi czy osoby posiadające trójkę lub więcej dzieci są nieodpowiedzialni i pozbawieni wyobraźni. Zaobserwowano istotnie statystycznie różnice w poglądach pomiędzy jednostkami o różnych dochodach, niejednoznaczny jest jednak kierunek zmian. Osoby o dochodach od 1001 do 1400 zł istotnie częściej nie zgadzają się z opinią o nieodpowiedzialności rodzin posiadających pięcioro lub więcej dzieci, a zarabiające od 2001 zł do 2800 zł istotnie częściej wyrażają bardziej krytyczne opinie dotyczące rodziców posiadających trójkę lub czwórkę dzieci. Odpowiedzi osób z najwyższymi dochodami nie ulegają jednoznacznej interpretacji. Wykres 9 oraz tabele 11 i 12 prezentują odpowiedzi respondentów w podziale na stwierdzenia mające obrazować istniejące stereotypy. Wyłuszczone procenty z tabeli oznaczają, że wyniki są istotne statystycznie na poziomie ufności 95%.

Wykres 9. Stereotypy mieszkańców województwa lubelskiego (N=502)

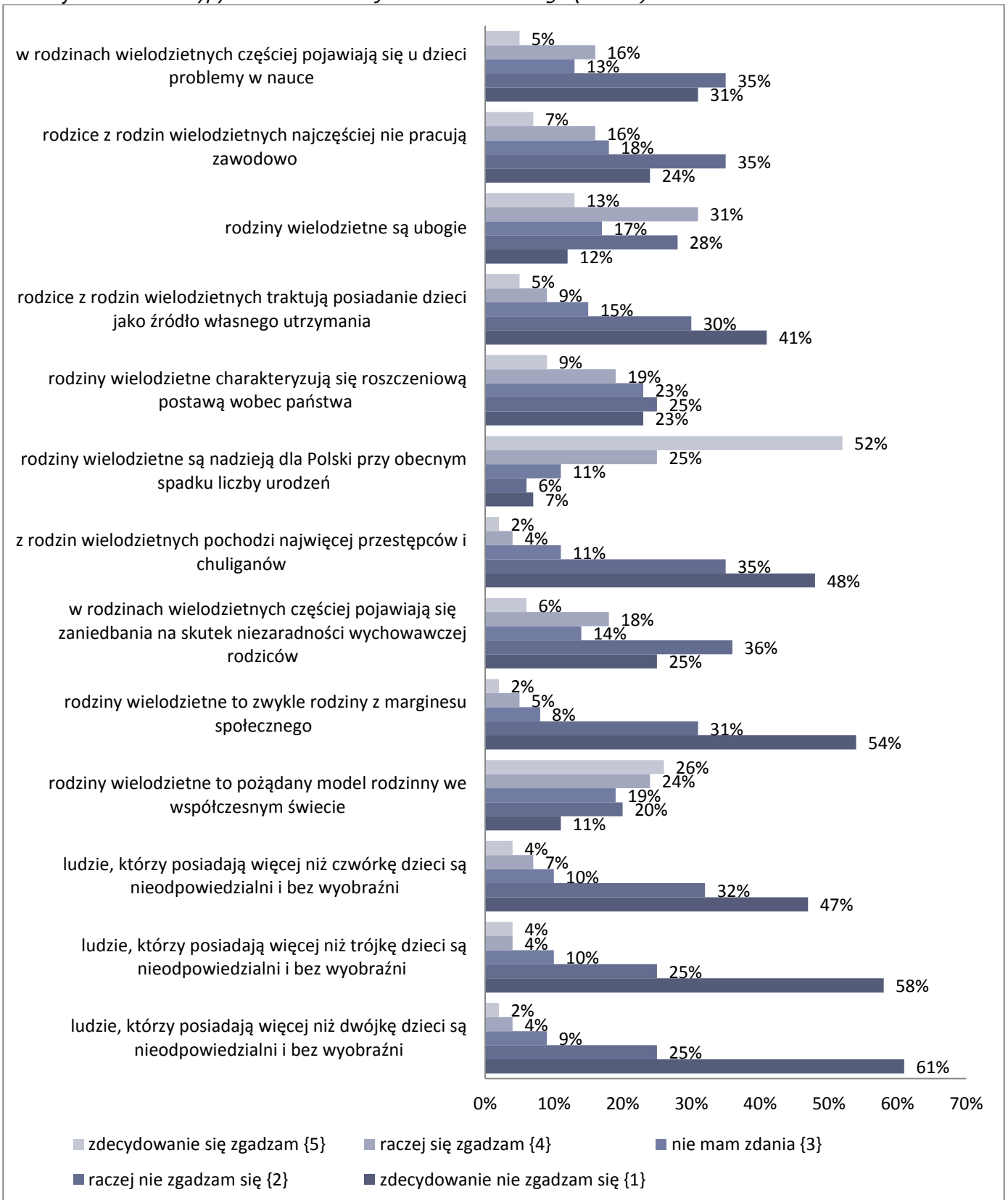

Tabela 11. Stereotypy a płeć i wykształcenie (N=501)

	Płeć respondenta						M1. Wykształcenie													
	Wszyscy respondenci		mężczyzna		kobieta		Wszyscy respondenci		Niepełne podstawowe		Podstawowe		Gimnazjalne		Zawodowe		Średnie		Wyższe	
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%
rodziny wielodzietne to pożądanym model rodziny we współczesnym świecie	251	50%	104	45%-	147	54%+	251	50%	1	50%	18	55%	1	25%	42	51%	96	47%	93	53%
ludzie, którzy posiadają więcej niż dwójkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	31	6%	19	8%	12	4%	31	6%	1	50%	4	12%	-	-	8	10%	14	7%	4	2%-
rodziny wielodzietne to zwykle rodziny z marginesu społecznego	39	8%	21	9%	18	7%	39	8%	-	-	5	15%	2	50%	4	5%	18	9%	10	6%
ludzie, którzy posiadają więcej niż trójkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	39	8%	27	12%+	12	4%-	39	8%	1	50%	6	18%	1	25%	6	7%	16	8%	9	5%
w rodzinach wielodzietnych częściej pojawiają się zaniedbania na skutek niezaradności wychowawczej rodziców	122	24%	65	28%	57	21%	122	24%	1	50%	12	36%	1	25%	25	30%	48	24%	35	20%
ludzie, którzy posiadają więcej niż czwórkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	54	11%	32	14%+	22	8%-	54	11%	-	-	7	21%	-	-	11	13%	24	12%	12	7%-
z rodzin wielodzietnych pochodzi najwięcej przestępców i chuliganów	31	6%	20	9%+	11	4%-	31	6%	1	50%	4	12%	1	25%	3	4%	17	8%	5	3%-
rodziny wielodzietne są nadzieją dla Polski przy obecnym spadku liczby urodzeń	384	76%	175	75%	209	77%	384	76%	1	50%	23	70%	3	75%	63	76%	163	80%	131	74%
rodziny wielodzietne charakteryzują się roszczeniową postawą wobec państwa	144	29%	66	28%	78	29%	144	29%	-	-	13	39%	1	25%	34	41%+	58	29%	38	22%-
rodzice z rodzin wielodzietnych traktują posiadanie dzieci jako źródło własnego utrzymania	69	14%	33	14%	36	13%	69	14%	1	50%	9	27%	1	25%	15	18%	28	14%	15	9%-
rodziny wielodzietne są ubogie	221	44%	115	50%+	106	39%-	221	44%	1	50%	19	58%	1	25%	42	51%	91	45%	67	38%-
rodzice z rodzin wielodzietnych najczęściej nie pracują zawodowo	115	23%	50	22%	65	24%	115	23%	1	50%	10	30%	2	50%	28	34%+	46	23%	27	15%-
w rodzinach wielodzietnych częściej pojawiają się u dzieci problemy w nauce	105	21%	50	22%	55	20%	105	21%	-	-	11	33%	1	25%	23	28%	43	21%	27	15%-
Wielkość próby:	502	100	232	100	270	100	502	100	2	100	33	100	4	100	83	100	203	100	176	100

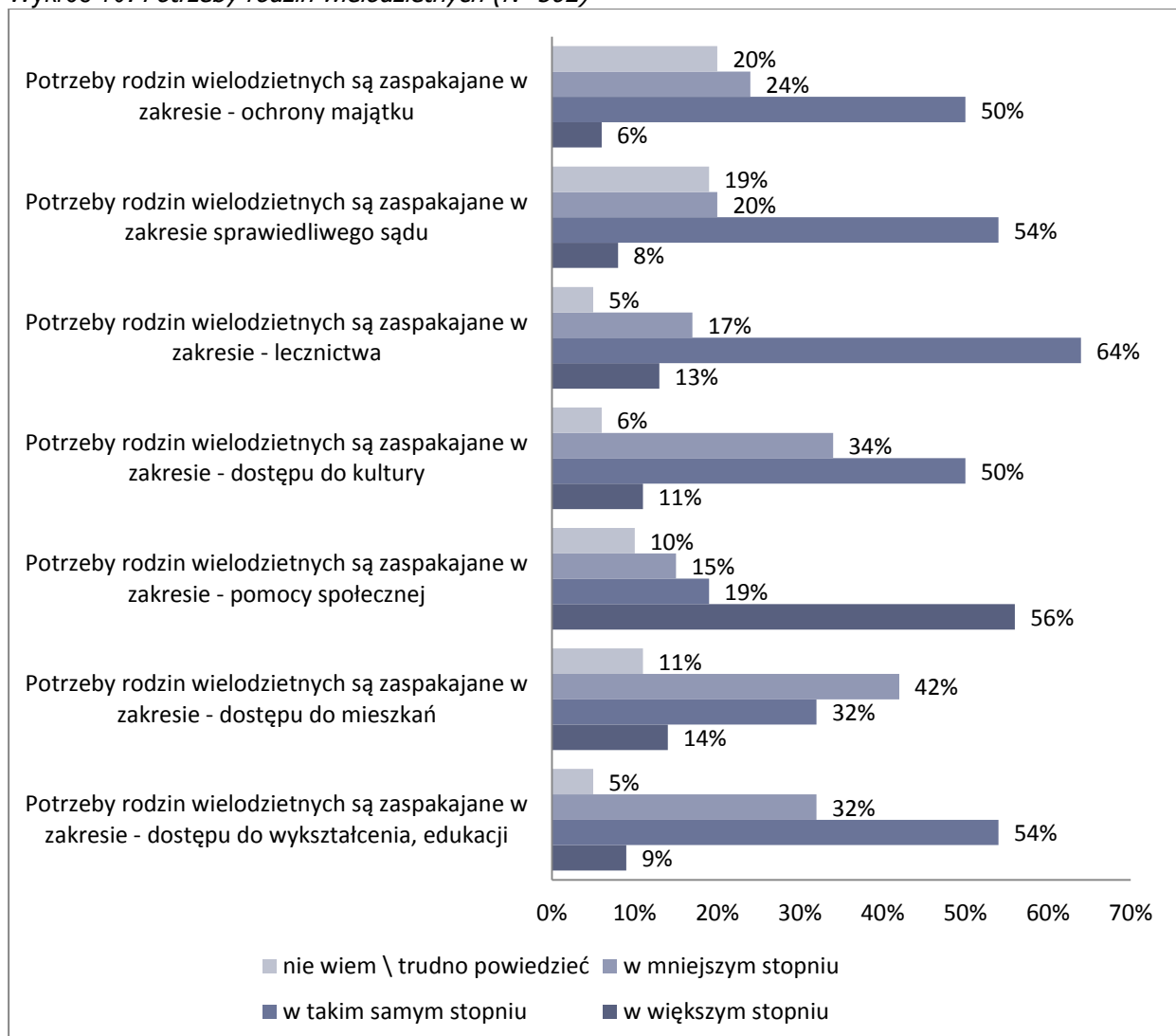
Tabela 12. Stereotypy a dochody respondenta (N=483)

	M6. W jakich granicach mieszczą się Pana(i) osobiste miesięczne dochody?																						
	Wszyscy respondenci		do 1000 zł		1001 1400 zł		1401 2000 zł		2001 2400 zł		2401 2800 zł		2801 3200 zł		3201 3800 zł		3801 4200 zł		powyżej 4200 zł		nie mam dochodów		
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	
ludzie, którzy posiadają więcej niż dwójkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	31	6%	8	8%	6	8%	9	7%	1	2%	1	3%	2	6%	1	6%	-	--	3	11%	-	--	
ludzie, którzy posiadają więcej niż trójkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	39	8%	8	8%	6	8%	8	6%	3	7%	4	11%	1	3%	1	6%	-	--	4	14%	3	19%	
ludzie, którzy posiadają więcej niż czwórkę dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	54	11%	10	10%	12	16%	15	12%	6	14%	4	11%	2	6%	-	--	1	9%	3	11%	-	--	

3.1.4 Potrzeby rodzin wielodzietnych

Badani najczęściej przychylają się do stwierdzenia, że potrzeby rodzin wielodzietnych są zaspokajane w podobnym stopniu jak pozostałych rodzin. Wyjątek stanowi dostęp do mieszkań, gdzie poziom zaspokojenia potrzeb rodzin wielodzietnych oceniany jest niżej - 42% badanych. 34% respondentów ocenia, że potrzeby rodzin wielodzietnych są zaspokajane w niższym stopniu w zakresie dostępu do kultury, a 32% uważa, podobnie w stosunku do zaspokojenia potrzeb tych rodzin w zakresie dostępu do wykształcenia, edukacji. Należy także podkreślić, że ponad połowa badanych uważa, że potrzeby rodzin wielodzietnych w zakresie dostępu do pomocy społecznej są zaspokajane w wyższym stopniu niż pozostałych rodzin (56%).

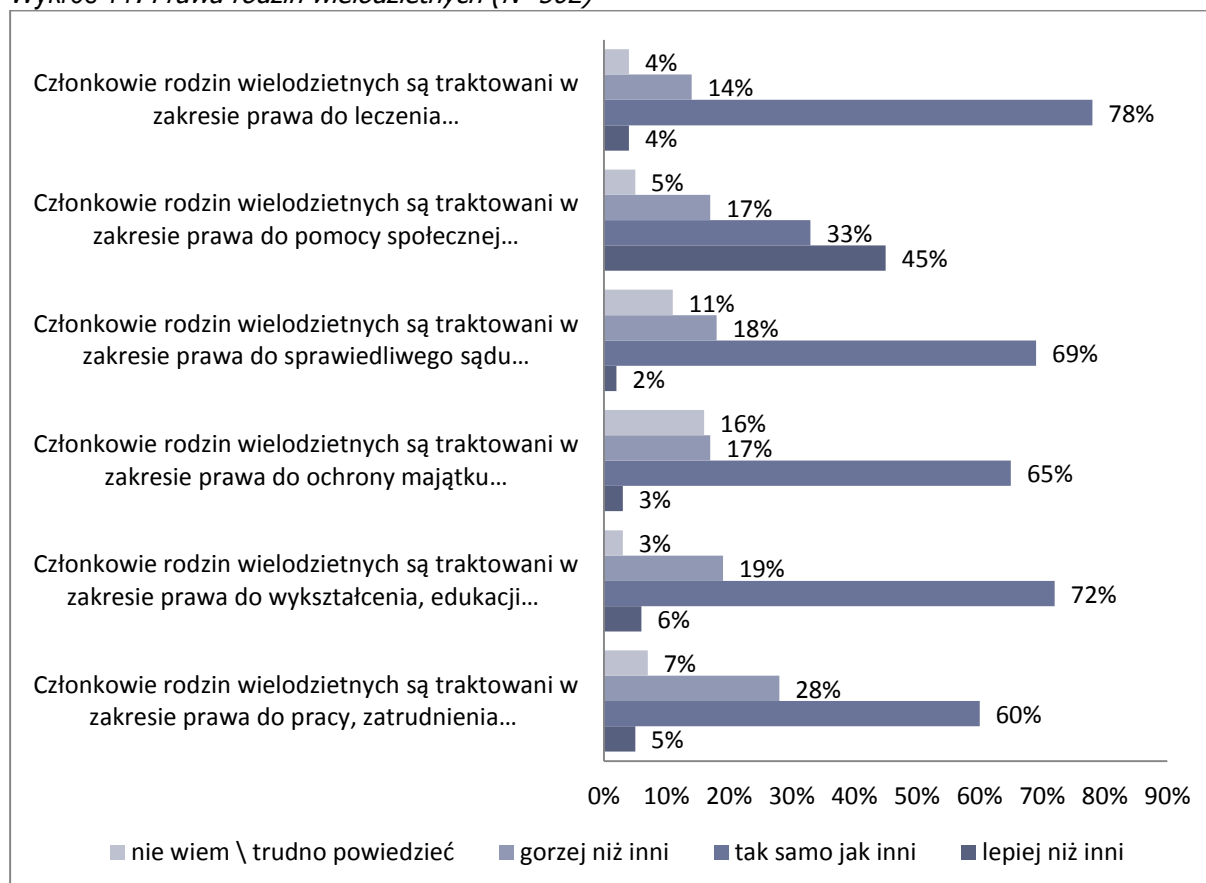
Wykres 10. Potrzeby rodzin wielodzietnych (N=502)

3.1.5 System wsparcia dla rodzin wielodzietnych

Przeważa przekonanie, że rodziny wielodzietne są traktowane podobnie jak pozostałe rodziny. Wyjątek stanowi prawo do korzystanie z pomocy społecznej, gdzie prawie połowa uważa, że system promuje osoby z rodzin wielodzietnych.

Wykres 11. Prawa rodzin wielodzietnych (N=502)

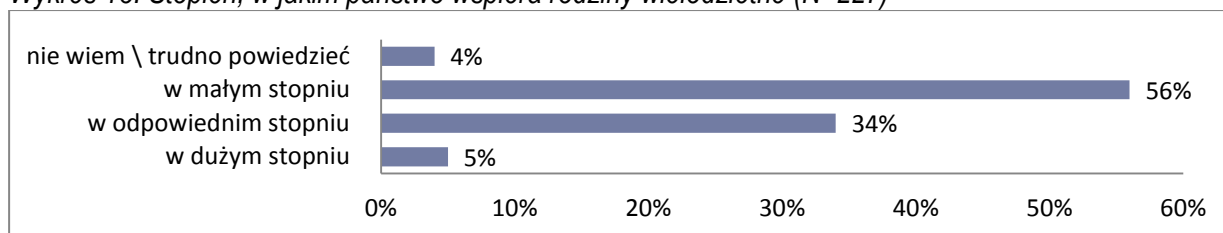

Badani zapytani o to czy państwo wspiera rodziny wielodzietne odpowiadają w zróżnicowany sposób. 47% odpowiada, że nie wspiera, a 45%, że wspiera. Tendencja to może świadczyć o braku przewagi jednej opinii. Spośród osób, które zadeklarowały, że państwo wspiera rodziny wielodzietne, większość uważa, że robi to jednak w niewielkim stopniu (56%), a 36 % respondentów uważa, że państwo wspiera je w odpowiednim stopniu, natomiast jedynie 5% przychyli się do stwierdzenia, że pomaga w dużym stopniu. Wykresy 12 i 13 prezentują odpowiedzi respondentów na temat wsparcia przez państwo rodzin wielodzietnych.

Wykres 12. Czy państwo wspiera rodziny wielodzietne (N=502)

Wykres 13. Stopień, w jakim państwo wspiera rodziny wielodzietne (N=227)

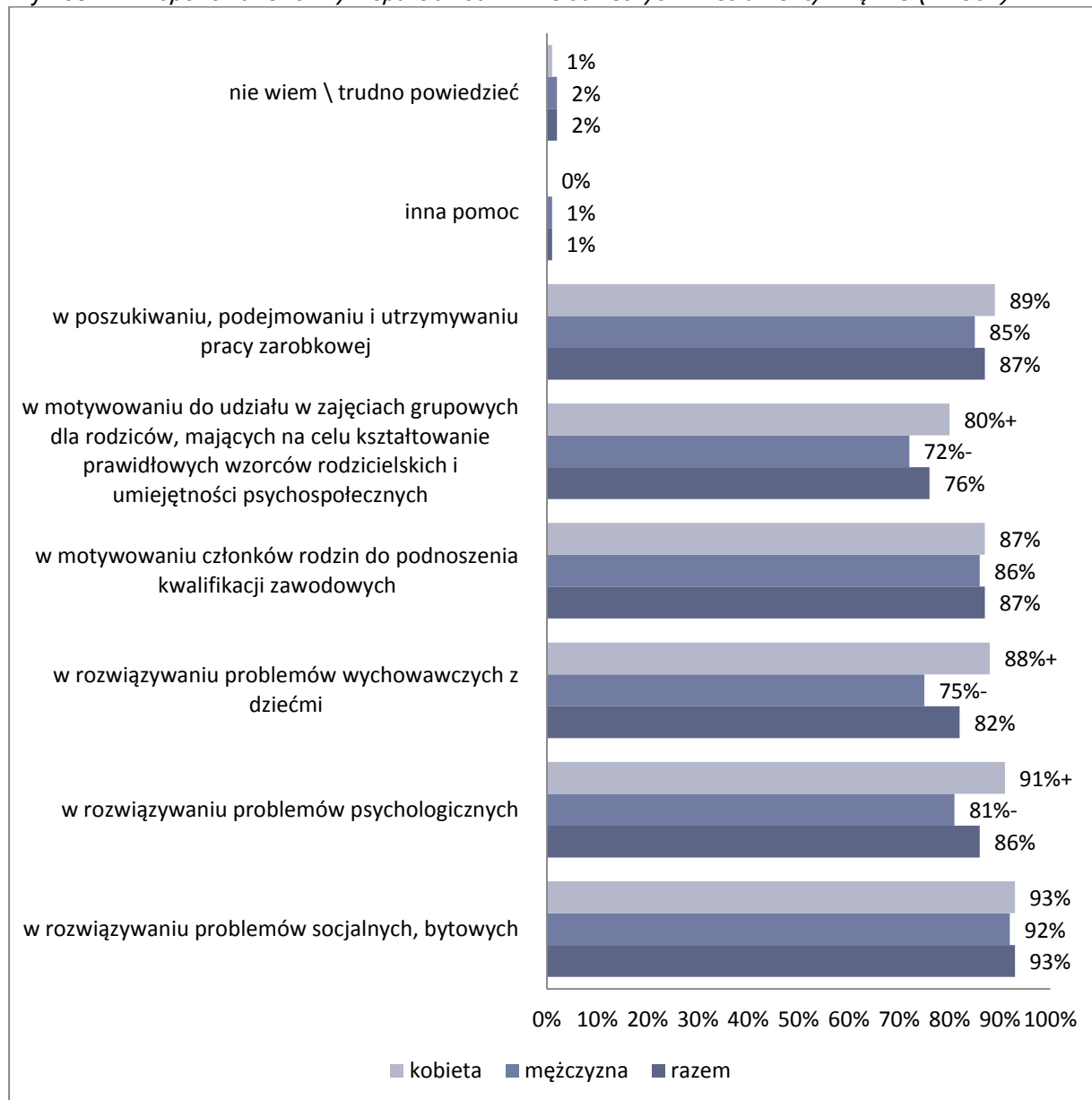
3.1.6 Postawy mieszkańców wobec systemu wsparcia rodzin wielodzietnych

Popularność różnego rodzaju działań wspierających rodziny wielodzietne, również stała się przedmiotem badania sondażowego. Zebrany materiał empiryczny pozwala na stwierdzenie, że mieszkańcy województwa lubelskiego dość przychylnie odnoszą się do zaproponowanych mechanizmów wsparcia rodzin wielodzietnych. 93% mieszkańców uważa, że rodziny wielodzietne powinny być wspierane w rozwiązywaniu problemów socjalno-bytowych, 87% przychyliła się do wsparcia tej grupy w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych i poszukiwaniu pracy, 86% przychylnie odnosi się do pomocy w zakresie rozwiązywania problemów psychologicznych, 82% popiera wsparcie w rozwiązywaniu problemów z dziećmi, przy czym można zaobserwować znaczne zróżnicowanie opinii w tym względzie ze względu na płeć respondenta. Kobiety istotnie częściej przychylniej odnoszą się do pomocy w zakresie rozwiązywania problemów psychologicznych, problemów wychowawczych z dziećmi oraz motywowania do udziału w zajęciach mających na celu promowanie prawidłowych wzorców i umiejętności psychospołecznych.

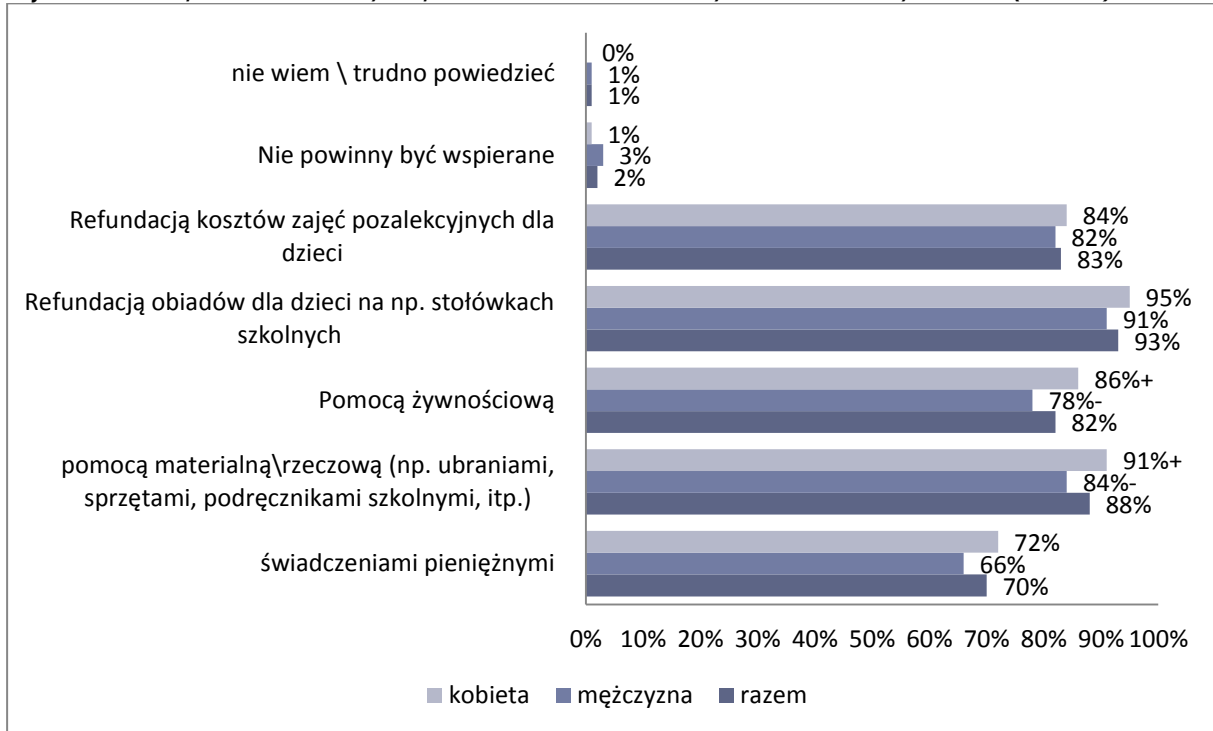
Mieszkańcy województwa lubelskiego przychylnie odnoszą się do wsparcia rodzin wielodzietnych w wymiarze materialnym. Największym poparciem cieszy się refundacja obiadów dla dzieci (93%), pomoc materialna (np. ubrania, podręczniki) (88%) oraz refundacja zajęć pozalekcyjnych (83%).

Najniższym poparciem cieszy się pomoc finansowa (70%). W wymiarze materialnym podobnie jak w poprzednim przypadku kobiety istotnie częściej przychylają się do poszczególnych wymiarów pomocy niż mężczyźni.

Wykres 14. Proponowane formy wsparcia rodzin wielodzietnych. Instrumenty miękkie (N=502)

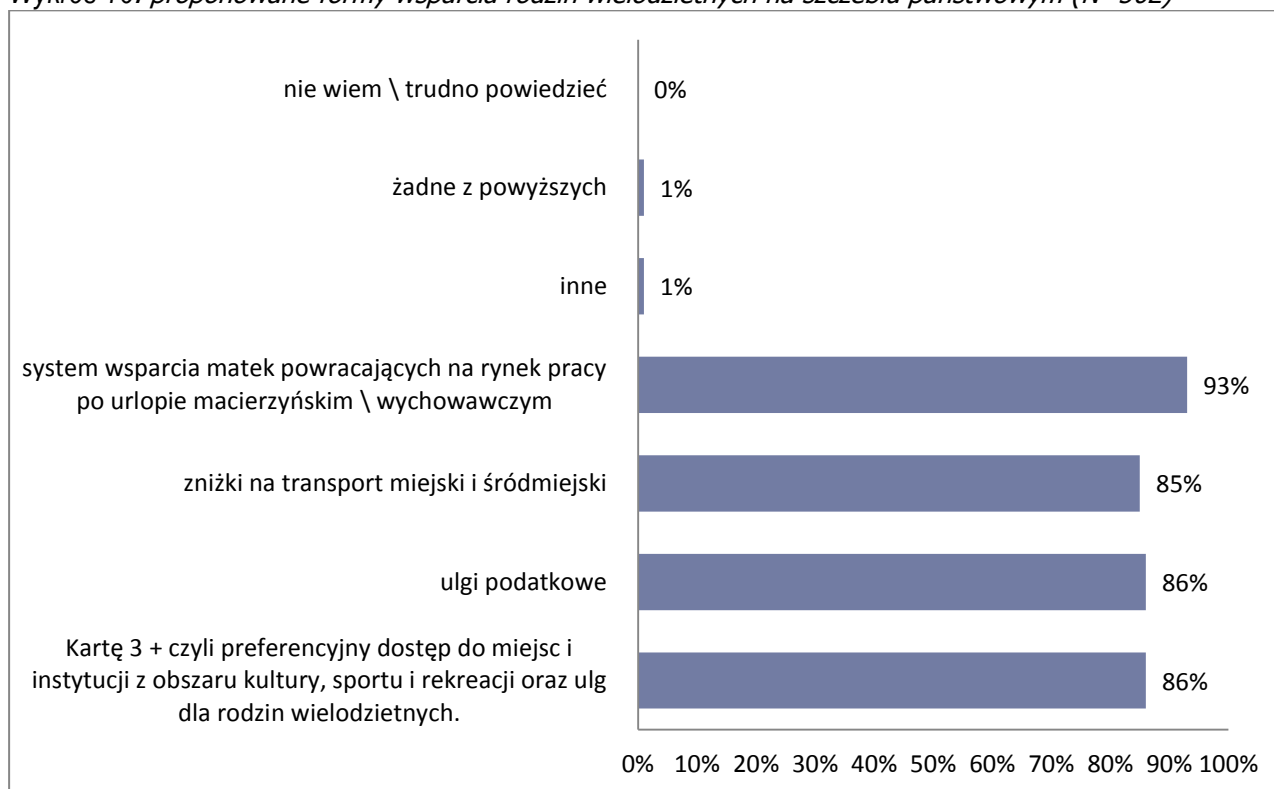
Wykres 15. Proponowane formy wsparcia rodzin wielodzietnych. Instrumenty twarde (N=502)

Mieszkańcy województwa lubelskiego przychylnie odnoszą się do proponowanych rozwiązań wspierających rodziny wielodzietne zarówno na stopniu ogólnopolskim jak i lokalnym. Na szczeblu państwowych najprzychylniej badani odnieśli się do wsparcia kobiet wracających na rynek pracy po urlopie związanym z wychowaniem dziecka (93%), na poziomie lokalnym do wyrównywania szans rozwojowych dzieci i młodzieży z rodzin wielodzietnych (91%). Wykresy 16 i 17 prezentują opinie badanych dotyczące elementów, które powinny, zdaniem badanych, znaleźć się w systemie wsparcia rodzin wielodzietnych.

Wykres 16. proponowane formy wsparcia rodzin wielodzietnych na szczeblu państwowym (N=502)

Wykres 17. Proponowane formy wsparcia rodzin wielodzietnych na szczeblu lokalnym (N=502)

3.2 Rodziny wielodzietne

W kolejnych podrozdziałach zostaną omówione poszczególne elementy życia, wpływające na sytuację społeczno–bytową rodzin wielodzietnych, a w szczególności:

- Warunki ekonomiczne
- Warunki mieszkaniowe
- Korzystanie z systemów wsparcia i pomocy społecznej
- Relacje społeczne i aktywność obywatelska
- Problemy opiekuńczo – wychowawcze
- Edukacja i realizowanie obowiązku szkolnego
- Zdrowie i rehabilitacja
- Wypoczynek i rekreacja
- Ocena jakości życia
- Występowanie sytuacji kryzysowych

Pozwoli to, na przedstawienie pełnego obrazu tych rodzin oraz przyczyni się do diagnozy potrzeb i możliwości badanej grupy.

3.2.1 Charakterystyka zbiorowości

W drugim module badania udział wzięli w głównej mierze przedstawiciele rodzin pełnych, gdzie rodzice, bądź opiekunowie żyją w związku formalnym, tradycyjnym (80%). Drugą najczęściej występującą w badanej zbiorowości grupą były rodziny niepełne, w których matka samotnie wychowywała dziecko/dzieci (12%) następną były rodziny pełne, w których rodzice, bądź opiekunowie żyli w związku nieformalnym – tzw. konkubinacie lub związku kohabitacyjnym (6%), kolejna (2%) to rodziny zrekonstruowane (rodzina uzupełniona w wyniku nowego związku małżeńskiego osamotnionego współmałżonka). W badaniu uczestniczyło również dwóch ojców samotnie wychowujących dzieci oraz jedna rodzina adopcyjna i jedna rodzina zastępcza. Wielkości trzech ostatnich kategorii są pomijalne.

W badanej grupie rodzin pełnych rodzice/opiekunowie najczęściej żyli w związkach małżeńskich (88,86%). Zdecydowanie mniejszy odsetek stanowiły związki kohabitacyjne (7,35%), z czego najczęściej były to związki, w których parę stanowili wdowcy/wdowy oraz zameżne/żonaci. W rodzinach niepełnych rodzic/opiekun był rozwiedziony lub w separacji (69,23%), bądź wdową/wdowcem (28,84%), rzadziej natomiast panną/kawalerem (11,54%) lub osobą zameżną (3,85%). Wykresy 18, 19 i 20 przedstawiają strukturę badanych rodzin pod względem typu rodziny oraz stanu cywilnego rodziców/opiekunów.

Wykres 18. Typ rodziny wielodzietnej (N=510)

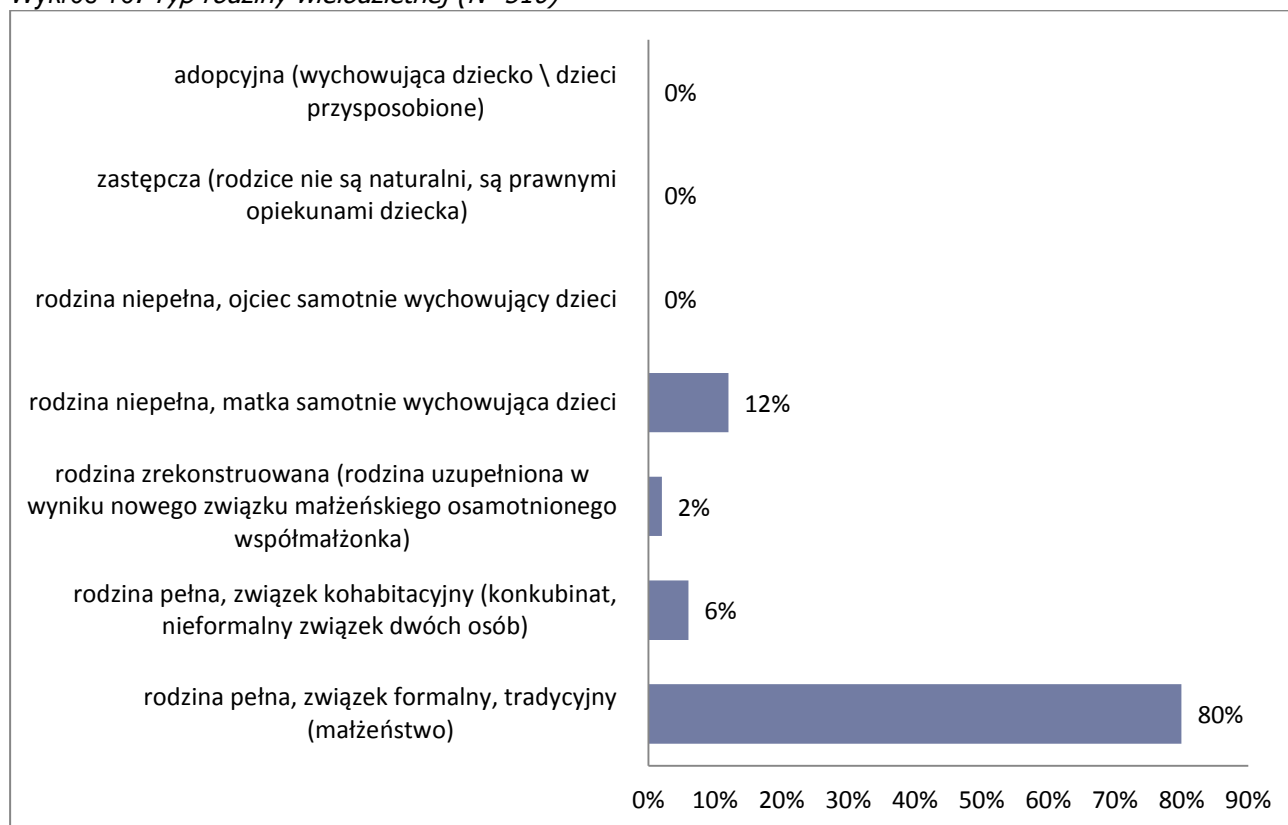
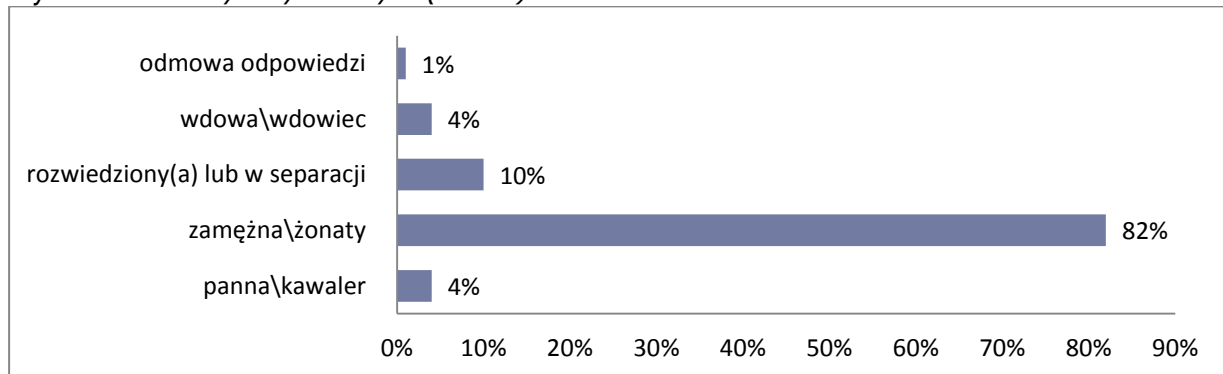

Tabela 13. Rodzaj związku w rodzinach pełnych (N=510)

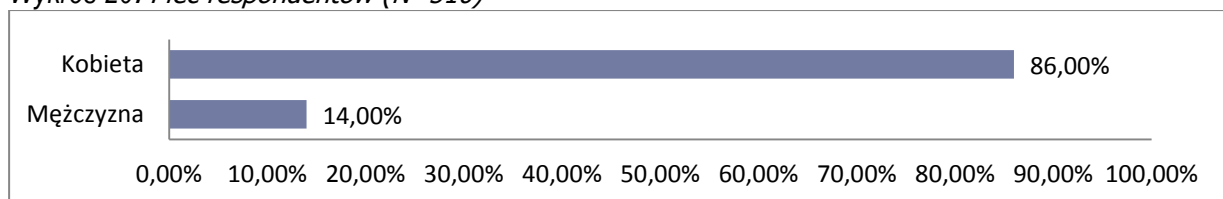
	panna/kawaler	zamężna/zonaty	rozwidziona/rozwidziony lub w separacji	wdowa/wdowiec	Suma końcowa
panna/kawaler	2,45%	0,00%	0,22%	0,00%	2,67%
zamężna/zonaty	0,00%	88,86%	0,45%	3,12%	92,43%
Rozwidziona / rozwidziony lub w separacji	0,89%	0,22%	1,78%	0,45%	3,34%
wdowa/wdowiec	0,00%	0,00%	0,00%	0,22%	0,22%
odmowa	0,00%	0,00%	0,00%	1,34%	1,34%
Suma końcowa	3,34%	89,09%	2,45%	5,12%	100,00%

Wykres 19. Stan cywilny badanych (N=510)

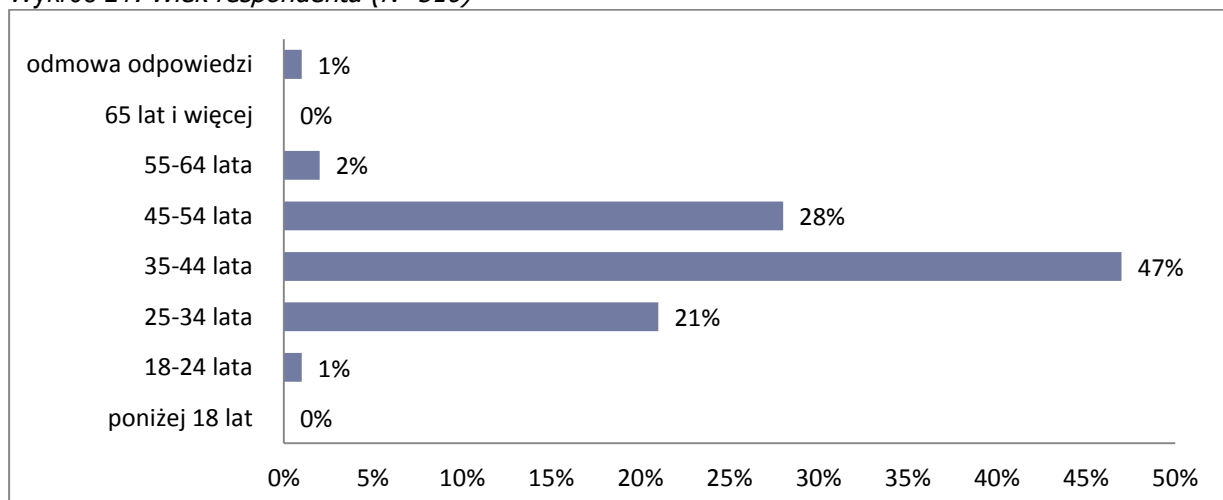
Respondentami w badaniu były głównie kobiety (84%). Wysoki odsetek ich udziału stał się przyczynkiem do poszerzonej analizy sytuacji i roli kobiety w rodzinach wielodzietnych. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że znaczna liczba respondentek (12%) to kobiety samotnie wychowujące dzieci (N=59).

Wykres 20. Płeć respondentów (N=510)

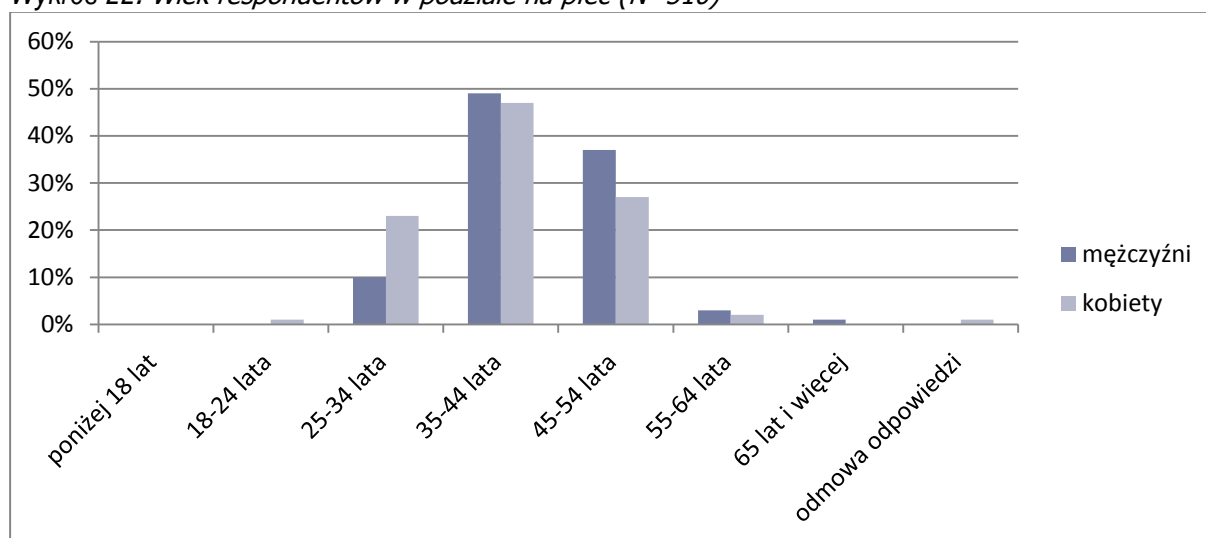
W badaniu w głównej mierze udział wzięły rodziny, w których rodzice/opiekunowie byli w wieku 35-44 lat (47%), drugą pod względem liczebności była grupa wiekowa 45-54 lata (28%).

Wykres 21. Wiek respondenta (N=510)

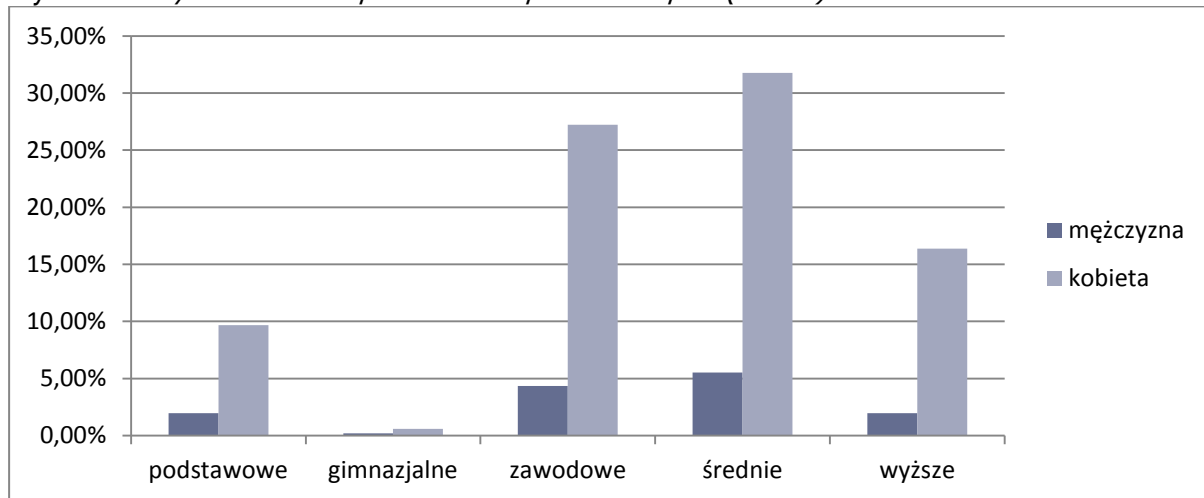
Wiek kobiet i mężczyzn biorących udział w badaniu jest jednolity, to znaczy, że nie ma dużej dysproporcji pomiędzy płciami. Istnieje trzynastoprocentowa przewaga kobiet w kohorcie 25-34. Mężczyzn jest natomiast więcej w trzech następnych kohortach tj. wśród osób w wieku 35-44, 45-64, oraz 65+.

Wykres 22. Wiek respondentów w podziale na płeć (N=510)

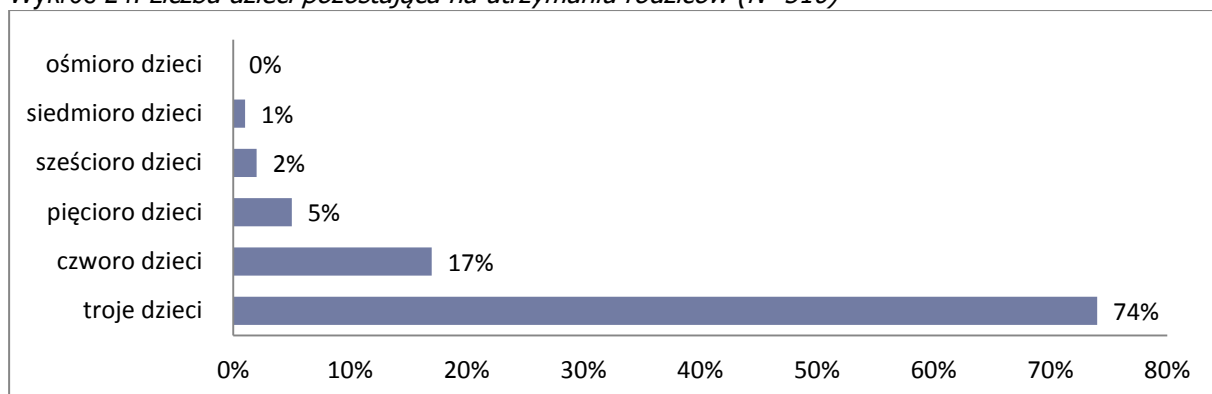
Pomiar wykazał, iż rodziny wielodzietne w głównej mierze tworzone są przez osoby, o takim samym poziomie wykształcenia. Badani charakteryzują się w większości wykształceniem średnim (37%) oraz zawodowym (32%). Trzecią grupą pod względem liczebności stanowią osoby z wykształceniem wyższym (18%). Wśród badanych najmniej znalazło się osób z wykształceniem podstawowym (12%) oraz gimnazjalnym (1%). Wykres 23 i 24 prezentują rozkład wykształcenia wśród badanych oraz ich partnerów.

Wykres 23. Wykształcenie respondentów w podziale na płeć (N=510)

Z analizy materiału badawczego wynika, iż badane rodziny wielodzietne najczęściej posiadają troje dzieci (74%). Czworo dzieci posiadało 17% badanych, pięcioro 5% a sześcioro 2%. W badaniu wzięły również udział rodziny posiadające siódmkę. Zbadano jedną rodzinę z ósemką dzieci, stąd też prezentowany poniżej wykres zaokrąglił ich udział do 0% (wykres 24).

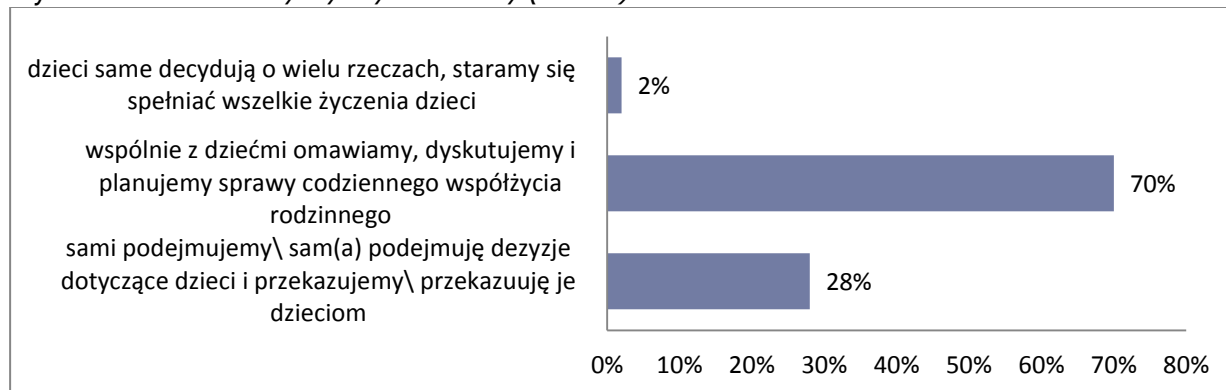
Wykres 24. Liczba dzieci pozostająca na utrzymaniu rodziców (N=510)

Respondenci zostali również poproszeni o określenie typu rodziny, którą reprezentują. Najczęściej badani określali się jako rodzina, w której dziecko bierze udział w życiu rodziny, omawia, dyskutuje i planuje sprawy codziennego współżycia rodzinnego (70%). Taki styl wychowawczy nazywa się demokratyczny – rodzice nie stosują na ogół kar, a raczej wyjaśniają dziecku jak i dlaczego powinno postąpić tak, a nie inaczej, posługują się metodami perswazji i argumentacji. Ponadto w takich rodzinach liczą się przede wszystkim uczucia i ambicje dziecka. W 28% badanych rodzin, zauważalny jest styl wychowawczy określany mianem autokratyczny. Styl ten zakłada wyraźny dystans między rodzicami a dzieckiem. Jedynie 2% respondentów określiło swoją rodzinę jako taką, w której widoczny jest liberalny styl wychowawczy. Rodziny takie odznaczają pobłażliwym stosunkiem do dziecka oraz uległością wobec woli dziecka. Rodzice rzadko wtrącają się w sprawy dziecka, tolerują aspołeczne

zachowania, nie kontrolują dziecka. Często dziecko korzysta ze swobody i danych mu przywilejów (wykres 25).

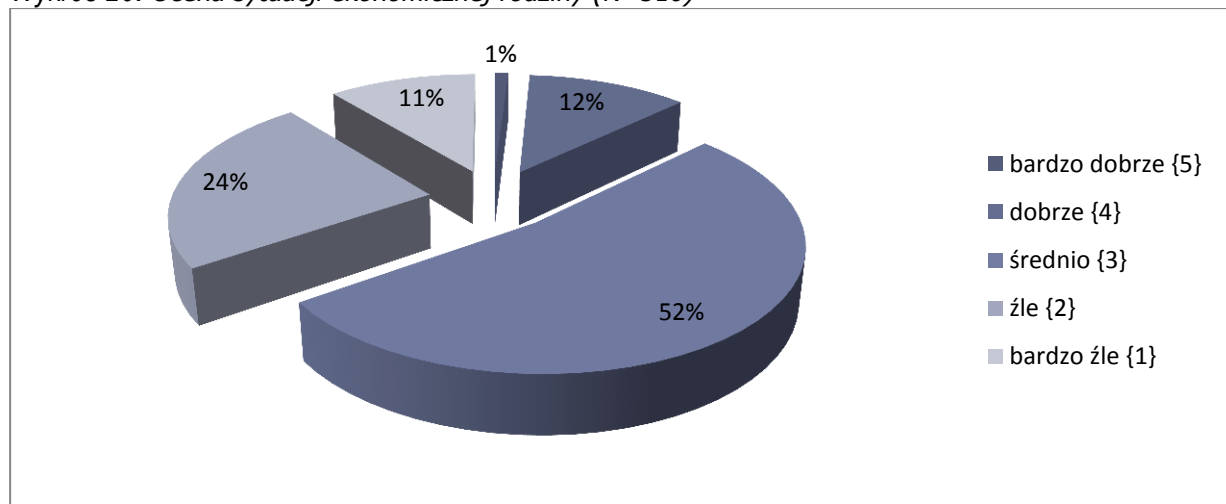
Wykres 25. Preferowany styl wychowawczy (N=510)

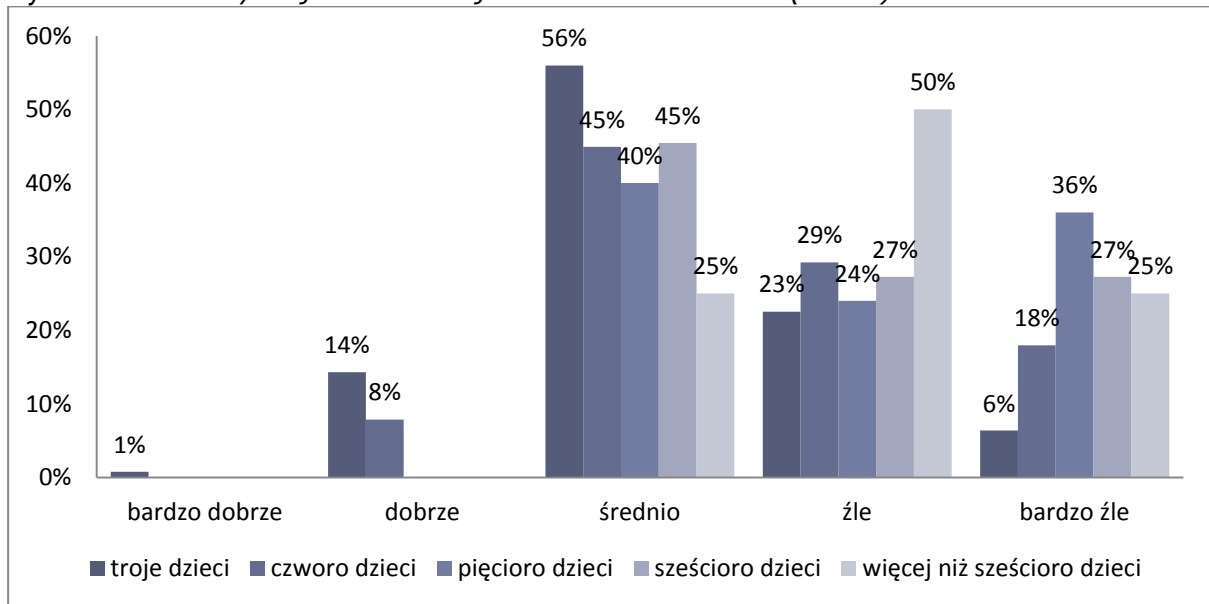
3.2.2 Rozpoznanie sytuacji bytowej rodzin

Rodziny w większości swą sytuację ekonomiczną kwalifikują jako średnią (53%). Jaką złą określa ją 24% badanych, a jako bardzo złą 11%. Dobrze ocenia swoją sytuację 12%, a bardzo dobrze 1%. Warto zaznaczyć, że istnieje różnica w ocenie sytuacji w zależności od liczby posiadanych dzieci. Osoby posiadające trójkę dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców częściej oceniają swoją sytuację dobrze lub średnio. Wraz ze wzrostem liczby dzieci wzrasta liczba opiekunów oceniających sytuację źle lub bardzo źle. Ocenę sytuacji ekonomicznej prezentują wykresy 26 i 27.

Wykres 26. Ocena sytuacji ekonomicznej rodziny (N=510)

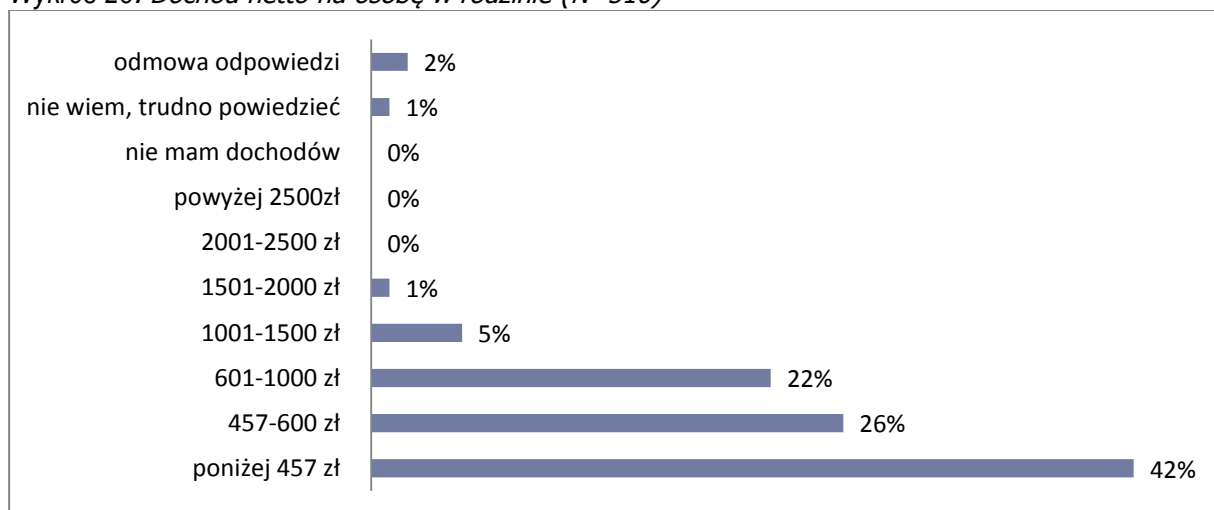

Wykres 27. Ocena sytuacji ekonomicznej a liczba dzieci w rodzinie (N=510)

Wśród badanych dochód netto na osobę w rodzinie najczęściej kształtuje się poniżej 457 złotych - 42% badanych. Od 458 do 600 zł na osobę przypada w 26% rodzin, kolejne 22% rodzin posiada dochody netto na osobę od 601 do 1000 zł. Przy czym dochód jest istotnie powiązany z wykształceniem obu opiekunów dzieci. Im wyższy poziom wykształcenia tym większym dochód netto na osobę w rodzinie.

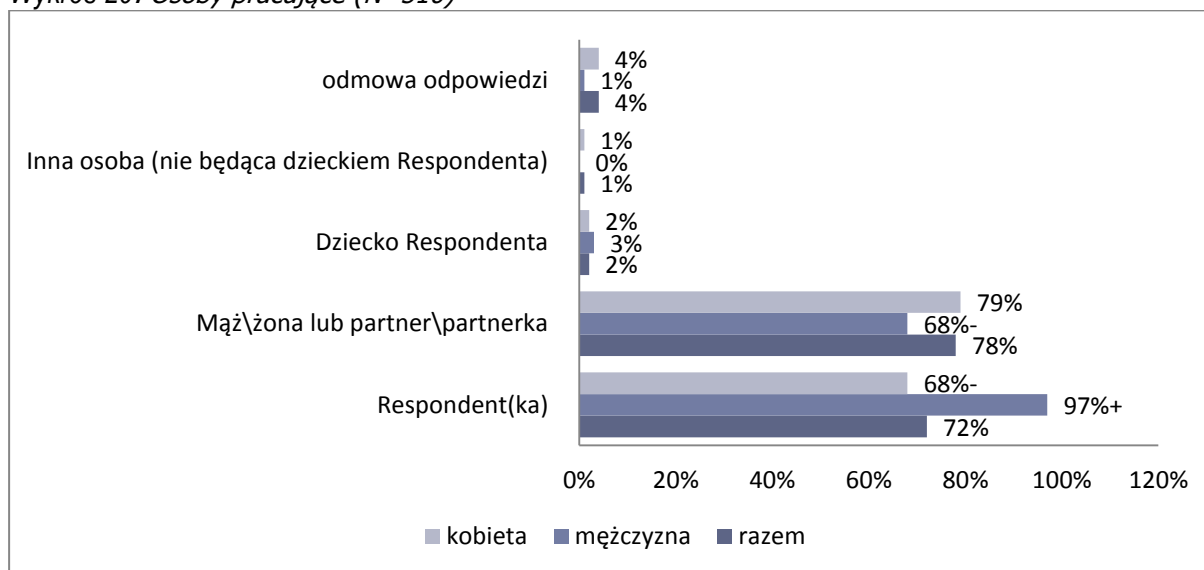
Wykres 28. Dochód netto na osobę w rodzinie (N=510)

Na pytanie kto w Pana/i rodzinie pracuje i uzyskuje dochody z pracy, 97% badanych mężczyzn i 68% kobiet odpowiedziało twierdząco. 68% respondentów wskazało, że ich żony/partnerki pracują. Respondentki wskazały zaś, że 78% mężów/partnerów uzyskiwało dochód z pracy. Pojawia się zatem różnica między deklaracjami kobiet i mężczyzn, gdy pytamy o dochody z pracy tych ostatnich.

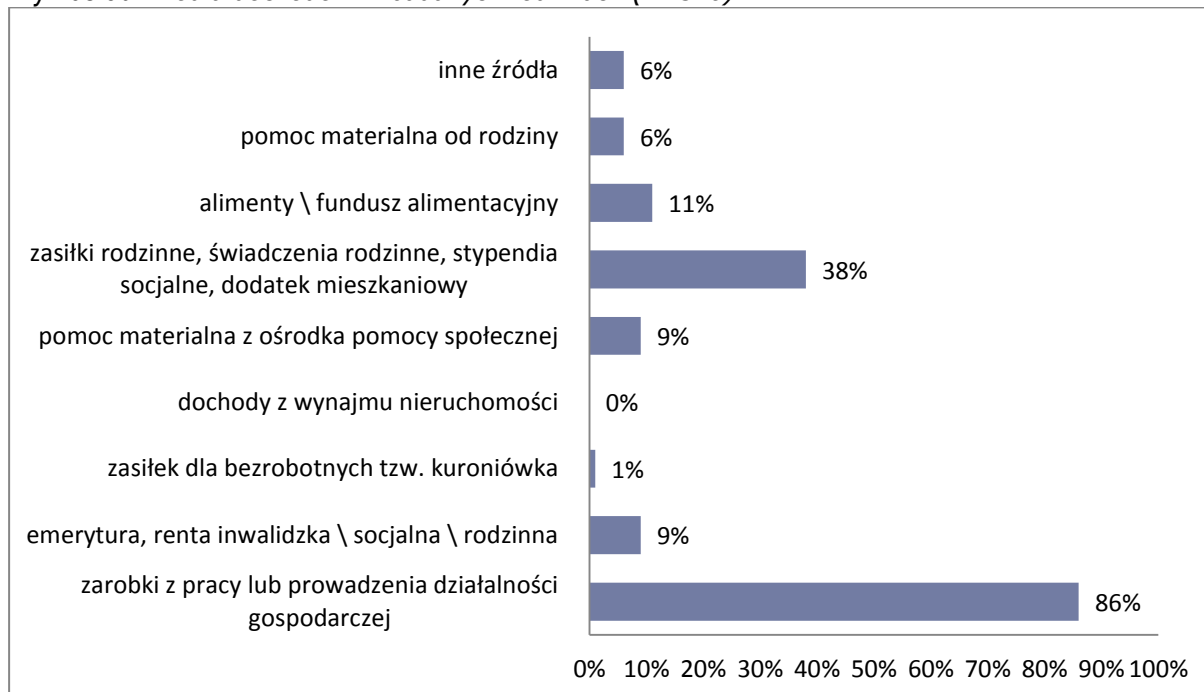

Wykres 29. Osoby pracujące (N=510)

Jako źródło dochodów 86% badanych wskazało zarobki z pracy, następnie 38% respondentów zasiłki rodzinne, świadczenia socjalne, stypendia socjalne, dodatek mieszkaniowy. 11% badanych ma zasądzone alimenty, po 9% respondentów wskazało jako dochód renty, emerytury lub pomoc z ośrodka pomocy społecznej. Dane prezentuje wykres 30.

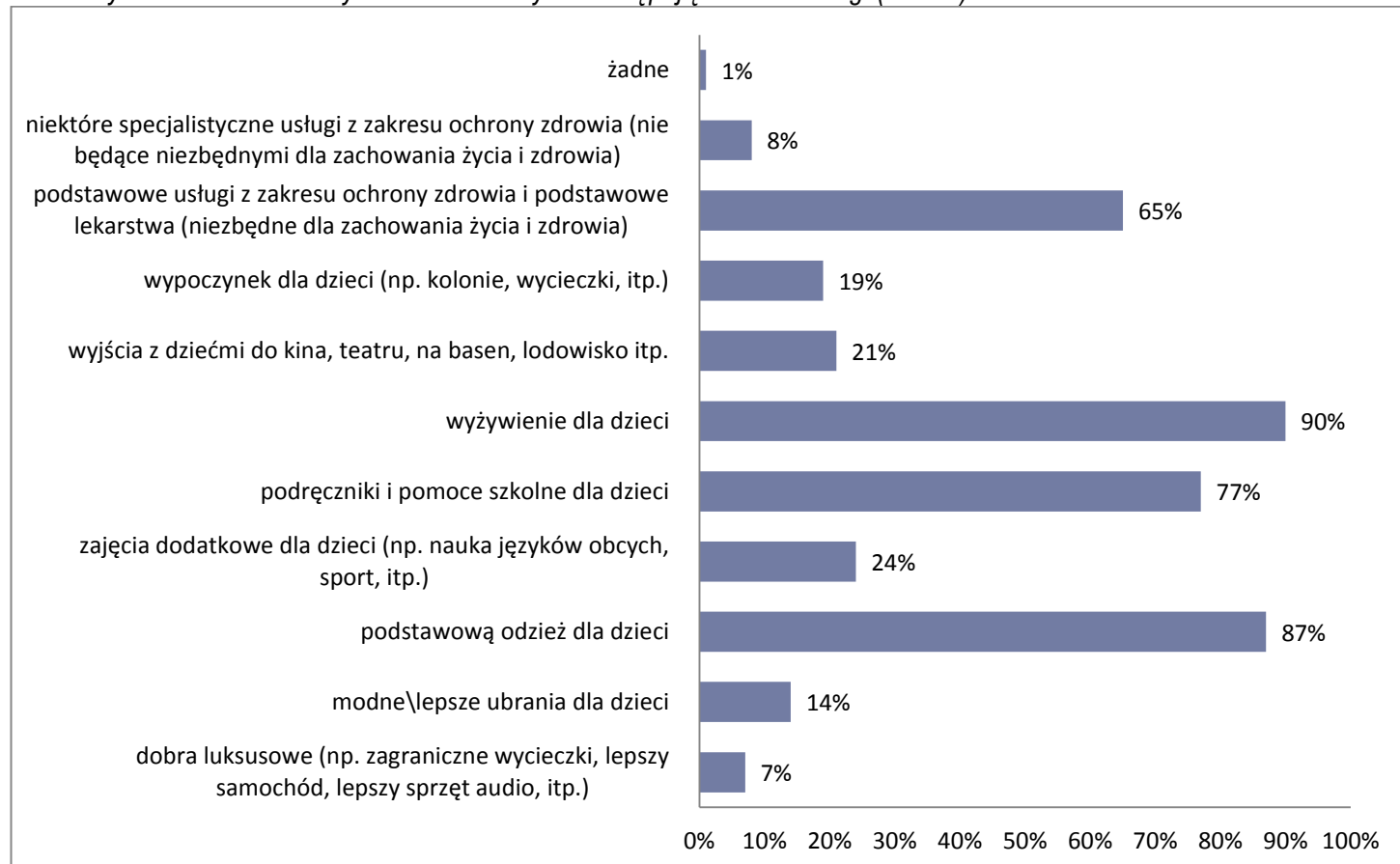
Wykres 30. Źródła dochodów w badanych rodzinach (N=510)

Rodziny wielodzietne w większości stać na wyżywienie (90%), podstawową odzież dla dzieci (87%), podręczniki i pomoce szkolne (77%), podstawowe usługi z zakresu ochrony zdrowia (65%). Co

czwartą rodzinę stać na dodatkowe zajęcia dla dzieci, a co piątą na wyjścia do instytucji kulturalnych. Szczegółowe wyniki prezentuje wykres 31.

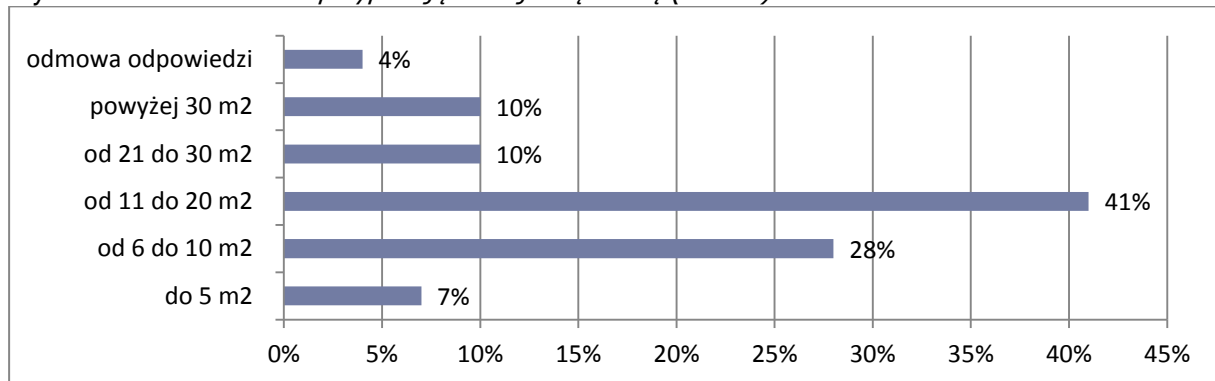
Wykres 31. Rodzinie wystarcza funduszy na następujące dobra/usługi (N=510)

3.2.3 Warunki mieszkaniowe w badanych rodzinach

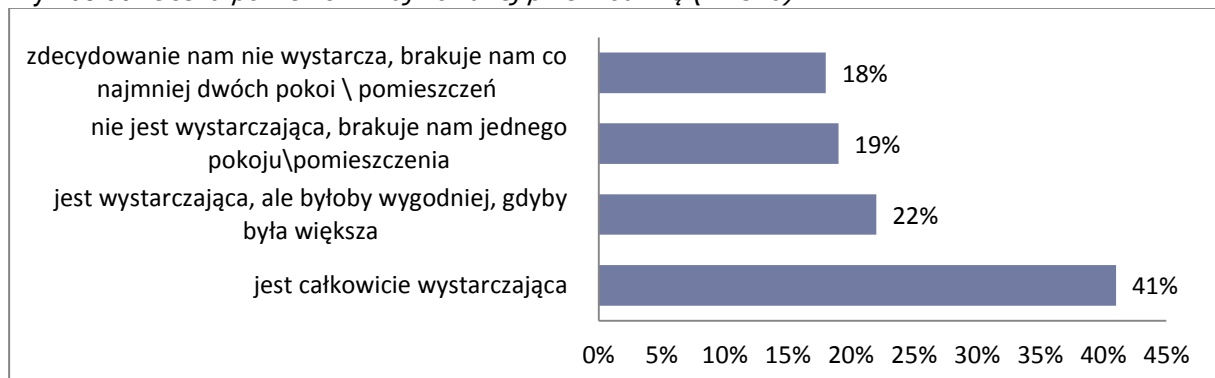
Kolejną kwestią poruszoną podczas wywiadów kwestionariuszowych były warunki mieszkaniowe rodzin wielodzietnych z województwa lubelskiego. W pierwszej kolejności reprezentanci badanych rodzin zostali poproszeni o wskazanie, ile m² całej powierzchni mieszkania/domu przypada na jedną osobę w rodzinie. Z zebranego materiału badawczego wynika, iż w większość rodzin na jedną osobę przypada od 11 do 20 m². Takiej odpowiedzi udzieliło 41% badanych. Następnie najczęściej respondenci wskazywali, iż na jedną osobę w rodzinie przypada od 6 do 10 m² (28%), następnie od 21 do 30 m² i powyżej 30 m² (po 10%). Rozkład pozostałych odpowiedzi przedstawia wykres 32.

Wykres 32. Powierzchnia przypadająca na jedną osobę (N=510)

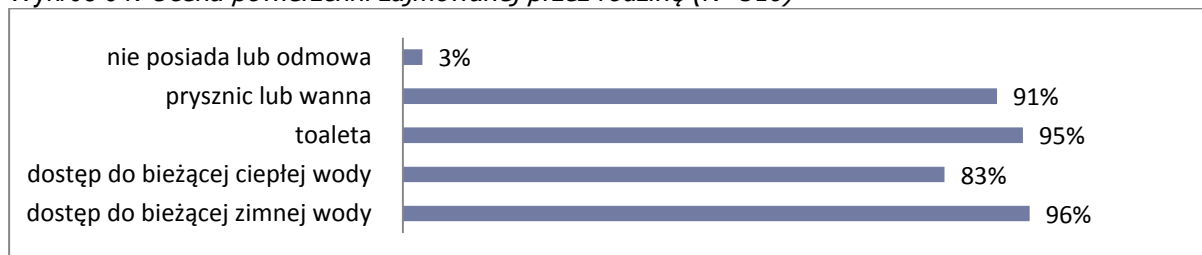
W opinii 41% badanych przedstawicieli rodzin powierzchnia ich mieszkania/domu jest całkowicie wystarczająca. 22% uważa, że powierzchnia jest wystarczająca, choć byłoby wygodniej gdyby była większa. Jedynie 37% respondentów wskazało, iż mieszkania/dom w którym mieszkają jest zbyt mały, gdyż brakuje w im jednego pokoju/pomieszczenia (19%), bądź co najmniej dwóch pokoi/pomieszczeń (18%) (wykres 33).

Wykres 33. Ocena powierzchni zajmowanej przez rodzinę (N=510)

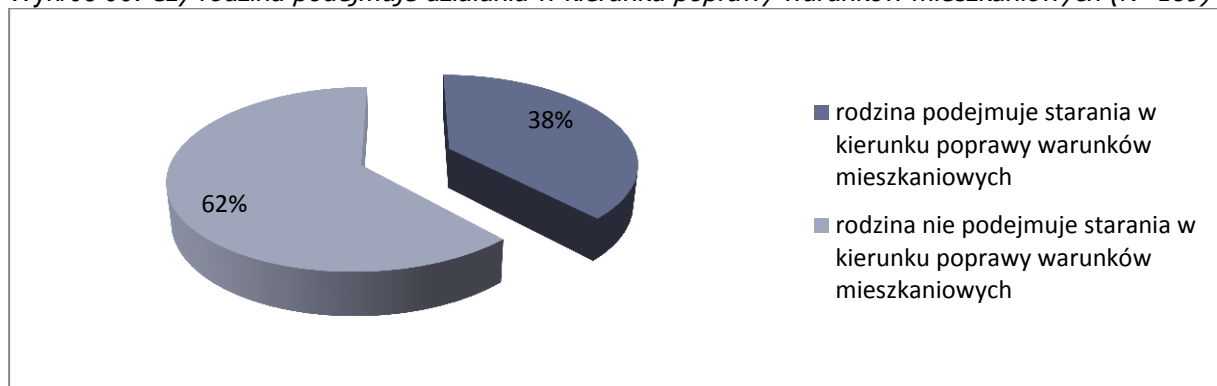
Analiza pozyskanego materiału badawczego wykazała również, iż większość rodzin ma dostęp do ciepłej, jak i zimnej wody, a także posiada toaletę oraz wannę/prysznic. 17% badanych zadeklarowało, iż nie ma dostępu do ciepłej wody, 9% nie posiada wanny/prysznica a 5% toalety (wykres 34).

Wykres 34. Ocena powierzchni zajmowanej przez rodzinę (N=510)

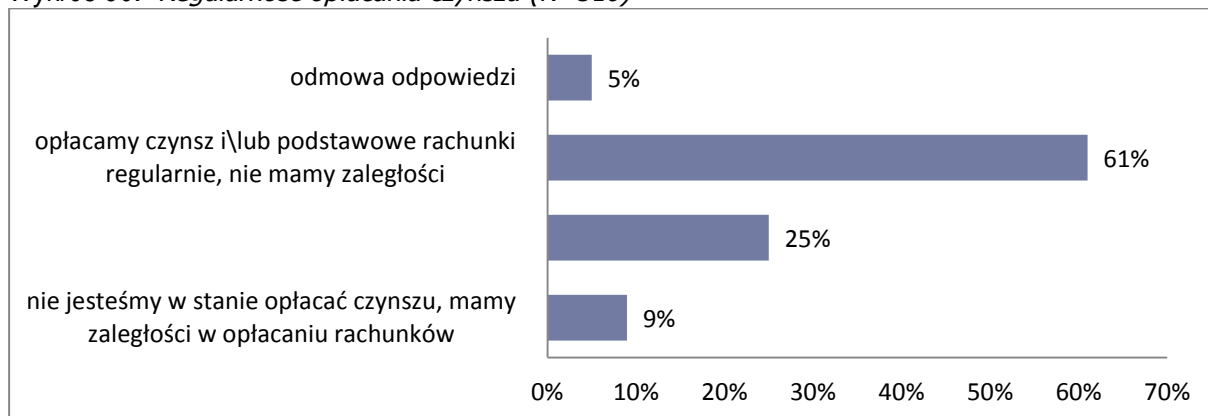
Z badania wynika, iż większość osób, które wskazały, że powierzchnia mieszkaniowa jest niewystarczająca nie podejmowała działań zmierzających do poprawy warunków mieszkaniowych (62%) (wykres 36). Najczęściej podawaną przez respondentów przyczyną nie podejmowania żadnych kroków w celu poprawy warunków mieszkaniowych, był brak środków finansowych – 98% badanych udzieliło odpowiedzi, że nie stać ich na zmianę lub remont mieszkania/domu. Natomiast osoby, które podejmowały działania na rzecz poprawy warunków mieszkaniowych (38%) najczęściej gromadzą fundusze na remont lub kupno nieruchomości oraz starają się o przyznanie mieszkania socjalnego.

Wykres 35. Czy rodzina podejmuje działania w kierunku poprawy warunków mieszkaniowych (N=189)

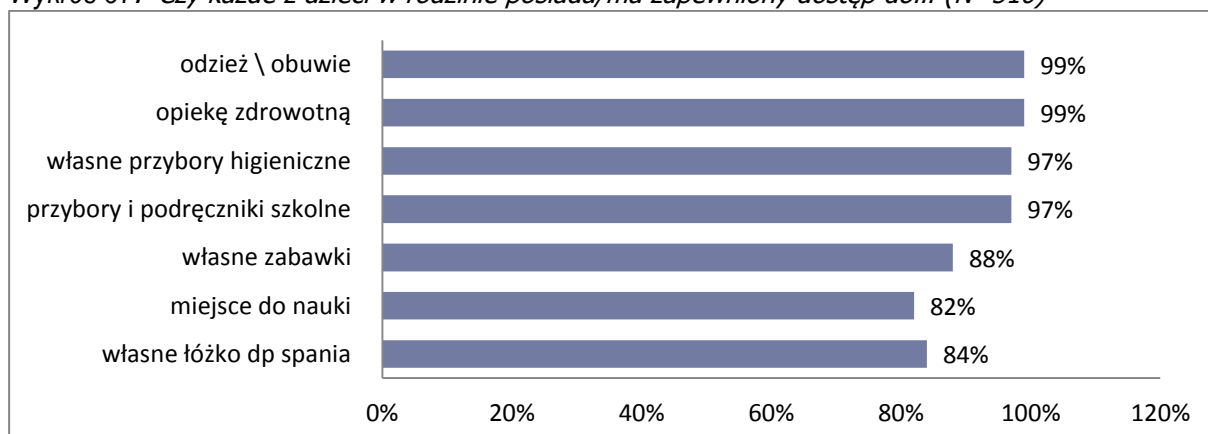
Respondenci zostali zapytani o regularność płacenia rachunków. 61% badanych nie ma zaległości w opłaceniu czynszu i opłaca go regularnie, a 34% respondentów zadeklarowało, iż ma zaległości w opłaceniu rachunków i jest w stanie opłacać ich zgodnie terminami (wykres 36).

Wykres 36. Regularność opłacania czynszu (N=510)

Warto też podkreślić, że w 16% rodzin dzieci nie mają własnego łóżka, a w 18% brak im miejsca do nauki. Wykres 37 prezentuje odpowiedzi twierdzące na pytanie „Czy każde dziecko w Pana/ Pani rodzinie posiada/ma zapewnione...”.

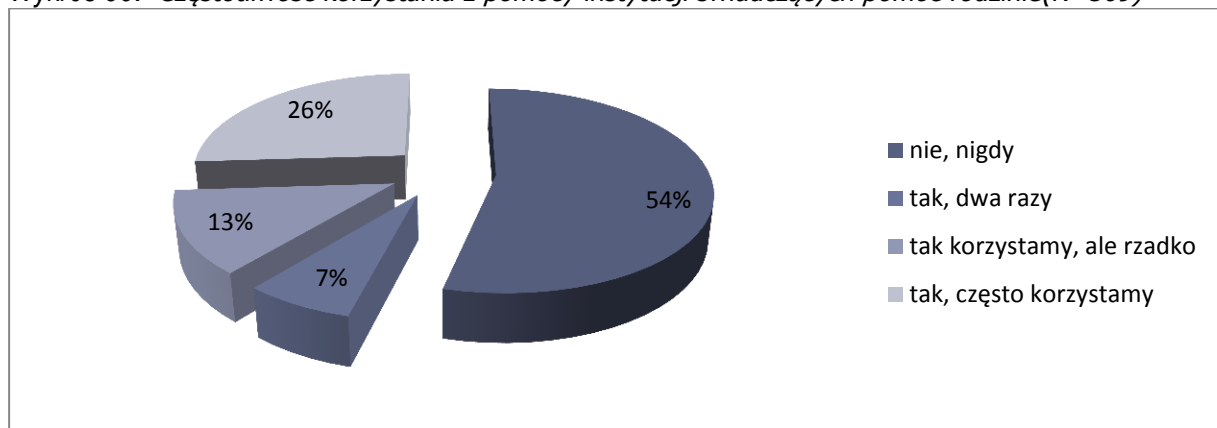
Wykres 37. Czy każde z dzieci w rodzinie posiada/ma zapewniony dostęp do... (N=510)

3.2.4 Korzystanie z systemów wsparcia i pomocy społecznej

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że 54% respondentów nigdy nie korzystało z systemu pomocy społecznej, udzielanej przez różnego rodzaju instytucje wspierające rodzinę. Jednocześnie 26% rodzin korzysta z tej pomocy często, 13% korzysta rzadko, a 7% badanych wskazało, iż korzystało z pomocy różnych instytucji jedynie raz lub dwa razy w życiu (wykres 38).

Wykres 38. Częstotliwość korzystania z pomocy instytucji świadczących pomoc rodzinie (N=509)

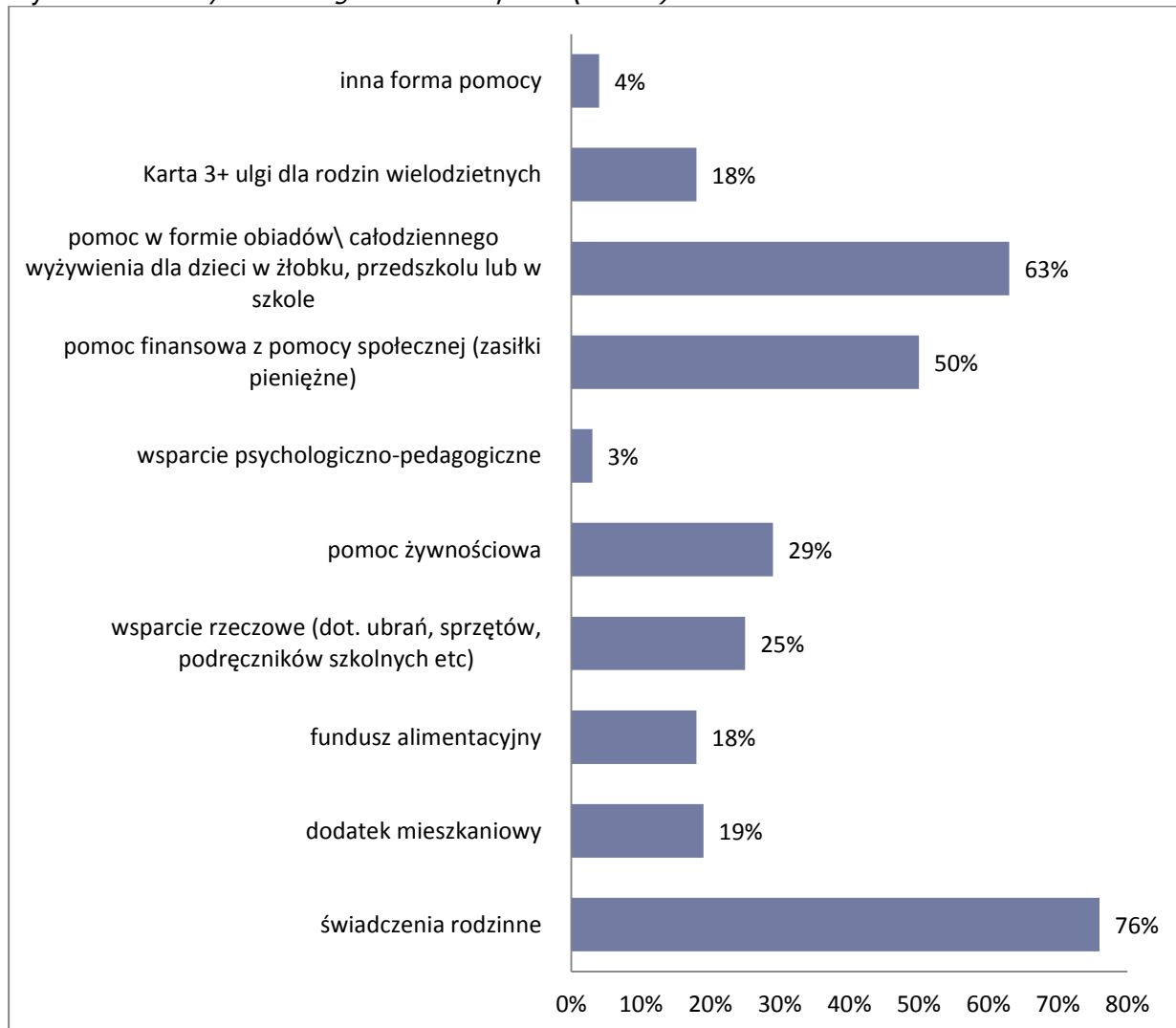

Respondenci zostali poproszeni o wymienienie instytucji, które wspierają ich rodzinę lub robiły to w przeszłości. Największy odsetek badanych (39%) wskazał, iż instytucją z pomocy której najczęściej korzystano jest ośrodek pomocy społecznej (miejski, bądź gminny). Pojawiły się również odpowiedzi wskazujące na kościół i fundusz alimentacyjny oraz akcję charytatywną Szlachetna Paczka. Znaczna część badanych nie potrafiła sprecyzować instytucji, która udzieliła pomocy i ograniczyła się do stwierdzeń w rodzaju „pomoc społeczna”. Badani przedstawiciele rodzin zadeklarowali, iż najczęściej korzystali z takich form wsparcia jak: zasiłki rodzinne (76%), pomoc w formie obiadów, bądź całodziennego wyżywienia dla dzieci w żłobku, przedszkolu lub w szkole (63%), pomoc finansowa (50%), bank żywności (29%), wsparcie rzeczowe w postaci m.in. ubrań, sprzętów, podręczników szkolnych, itp. (25%). Rozkład pozostałych odpowiedzi przedstawia wykres 39.

Tabela 14. Instytucje, które udzieliły wsparcia badanym rodzinom (N=235)

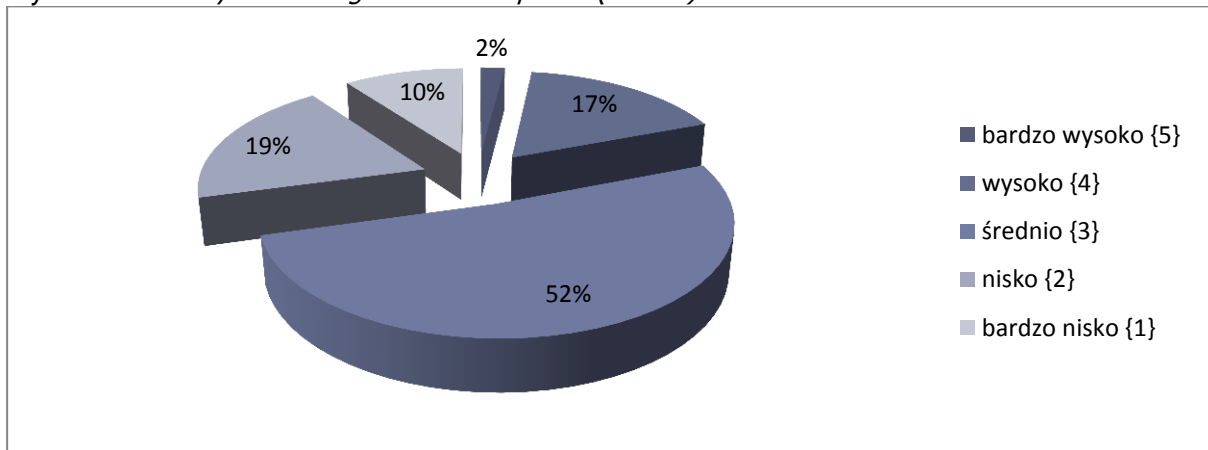
	MOPR	MOPS	GOPS	GOPR	Inne	Razem
N=	53	66	41	7	113	280
%	19%	24%	15%	3%	40%	100%

Wykres 39. *Formy udzielanego rodzinie wsparcia (N=235)*

Badani oceniali również wsparcie, jakie uzyskali w instytucjach państwowych. Ponad połowa badanych (52%) ocenia średnio przydatność uzyskanej pomocy, nisko lub bardzo nisko ocenia ją 29% respondentów, a 19% badanych wysoko lub bardzo wysoko.

Wykres 40. *Formy udzielanego rodzinie wsparcia (N=235)*

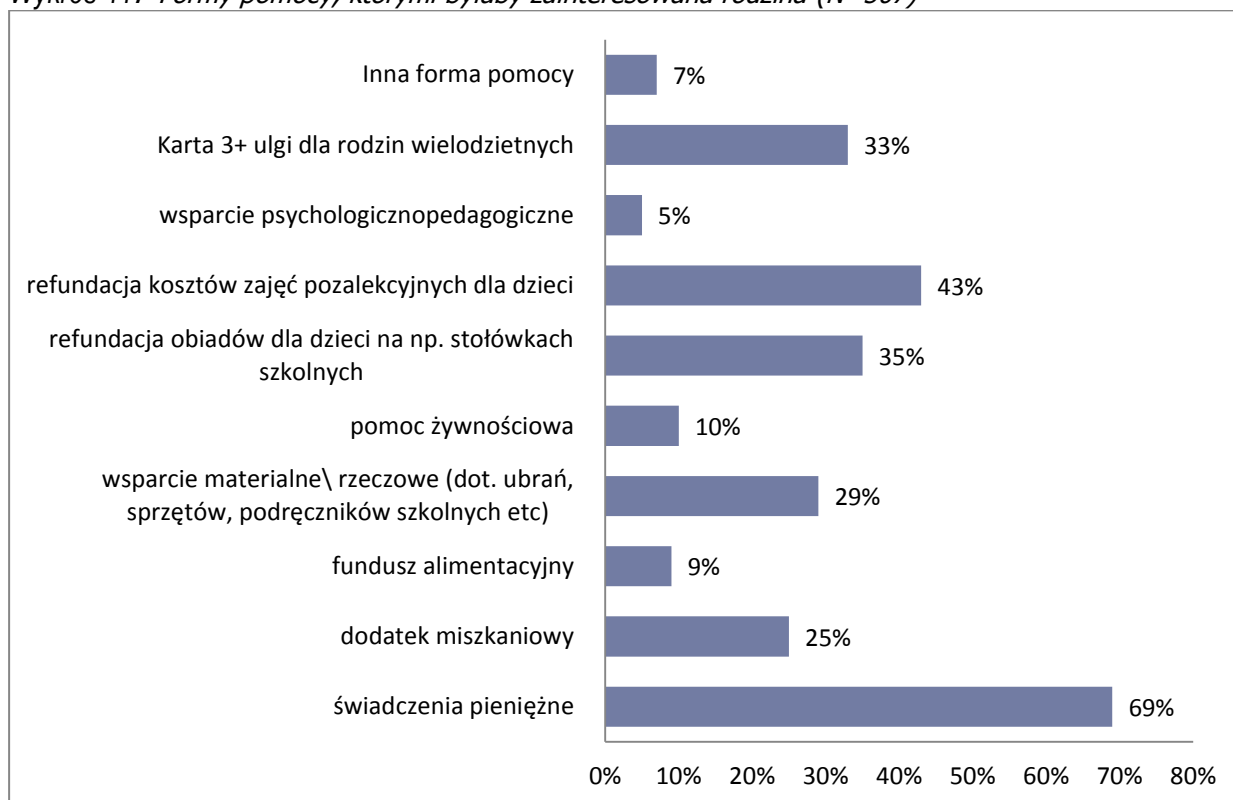
Ostatnie pytanie dotyczące tematyki korzystania z pomocy społecznej dotyczyło wskazania, jakimi formami wsparcia najbardziej zainteresowani byłiby badani. Z odpowiedzi respondentów wynika, iż 69% byłoby zainteresowanych świadczeniami pieniężnymi, 43% refundacją kosztów zajęć pozalekcyjnych dla dzieci, 35% refundacją obiadów dla dzieci, 33% Kartą 3+ czyli zbiorem ulg dla rodzin wielodzietnych, a 29% wsparciem materialnym. Wśród zaproponowanych przez badanych form pomocy, które nie znalazły się w zaproponowanej kafeterii badani wymienili:

- Dofinansowanie wyjazdów kolonijnych dzieci (N=6);
- Utworzenie funduszu stypendialnego (N=1);
- Dofinansowanie korepetycji (N=1);
- Dostarczenie opału na zimę (N=1);
- Pomoc w remoncie (N=1);
- Pomoc w znalezieniu pracy (N=2).

Wyniki prezentuje wykres 42.

Wykres 41. *Formy pomocy, którymi byłaby zainteresowana rodzina (N=507)*

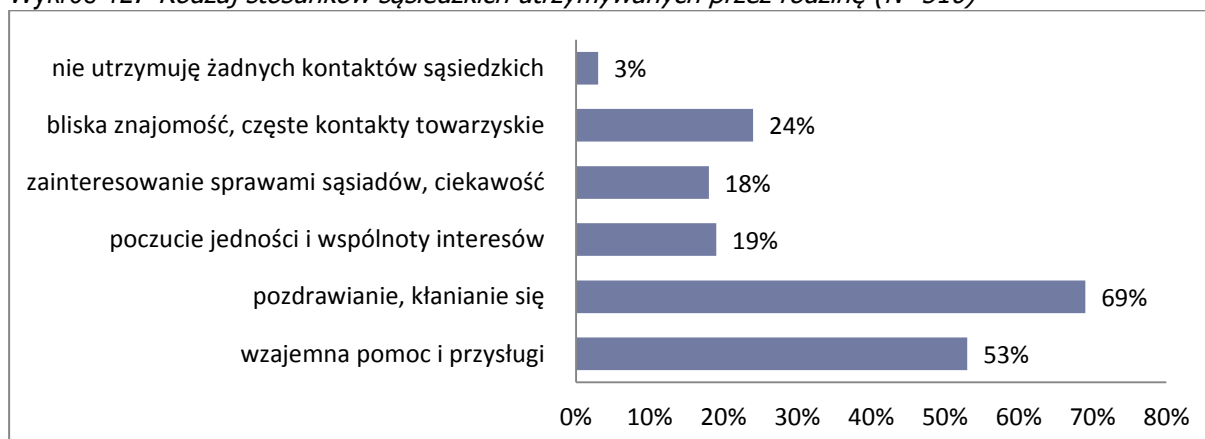
3.2.5 Relacje społeczne i aktywność obywatelska

Badanie miało na celu m.in. diagnozę relacji społecznych i aktywności obywatelskiej. W skład kwestionariusza zostały włączone następujące obszary badawcze:

- Kontakty sąsiedzkie
- Działania na rzecz środowiska lokalnego
- Udział w organizacjach
- Uczestnictwo w wyborach.

Najliczniejsza grupa respondentów przyznała, iż utrzymuje głównie konwencjonalne stosunki sąsiedzkie (69%), ograniczające się do ogólnie przyjętego sposobu pozdrawiania oraz grzecznościowego ukłonu w sytuacji spotkania osoby z sąsiedztwa. Znaczny odsetek respondentów utrzymywał także świadczeniowe relacje ze swoimi sąsiadami (53%), przejawiające się we wzajemnych przysługach, np.: pożyczanie produktów spożywczych, popilnowanie dziecka. Prawie co czwarty respondent utrzymywał również przyjacielskie stosunki ze swoimi sąsiadami (24%), co sugeruje, iż w znacznej części rodziny utożsamiają swoje najbliższe sąsiedztwo jako grupę towarzyską. Najmniej liczną grupę respondentów stanowiły rodziny, które nie utrzymywały żadnych kontaktów sąsiedzkich, było to zaledwie 3% badanych (wykres 42).

Wykres 42. Rodzaj stosunków sąsiedzkich utrzymywanych przez rodzinę (N=510)

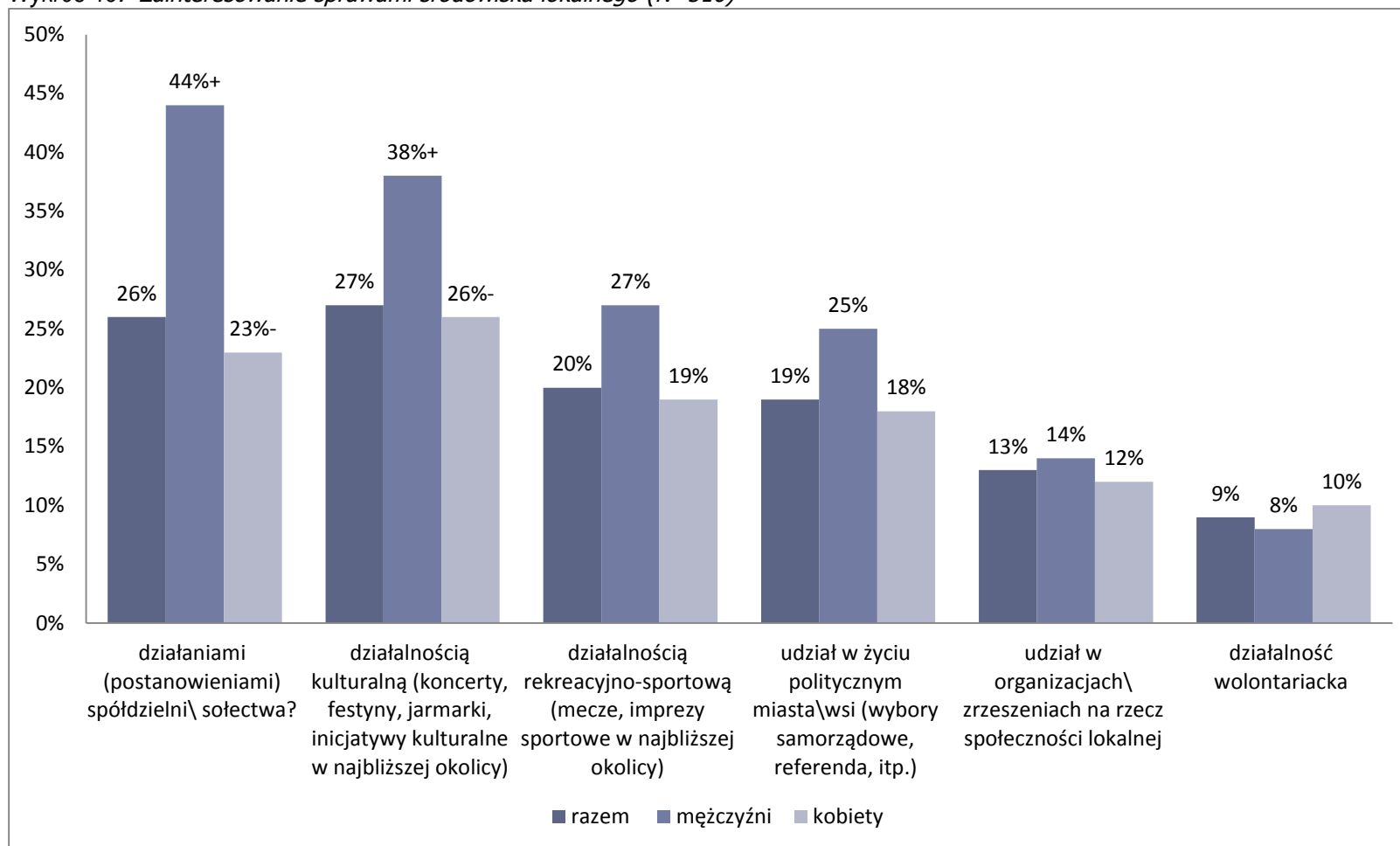

W niniejszym badaniu podjęto także próbę diagnozy stopnia zaangażowania lubelskich rodzin w sprawy środowiska lokalnego. W tym celu respondenci zostali poproszeni o określenie stopnia zainteresowania różnym rodzajem spraw na pięciostopniowej skali, na której 1 oznaczało bardzo często, natomiast 5 – nigdy. Największe zainteresowanie respondenci wyrażali sprawami z dziedziny kulturalnej (27%). Jeśli chodzi o udział w życiu spółdzielni / sołectwa to aktywność wykazywało 26% badanych. 20% zbadanych angażowało się w działalnością rekreacyjno-sportową. Sprawami politycznymi miasta/wsi interesuje się 19% badanych. Wśród respondentów 13% interesuje się udziałem w organizacjach bądź zrzeszeniach, a 9% działalnością wolontariacką. Warto zaznaczyć, że mężczyźni istotnie częściej interesują się działalnością spółdzielni lub sołectwa oraz działalnością kulturalną. W pozostałych wymienionych kategoriach deklarowane zainteresowanie jest również wyższe. Wyjątek stanowi działalność wolontariacka, gdzie kobiety wyrażają częstsze zainteresowanie.

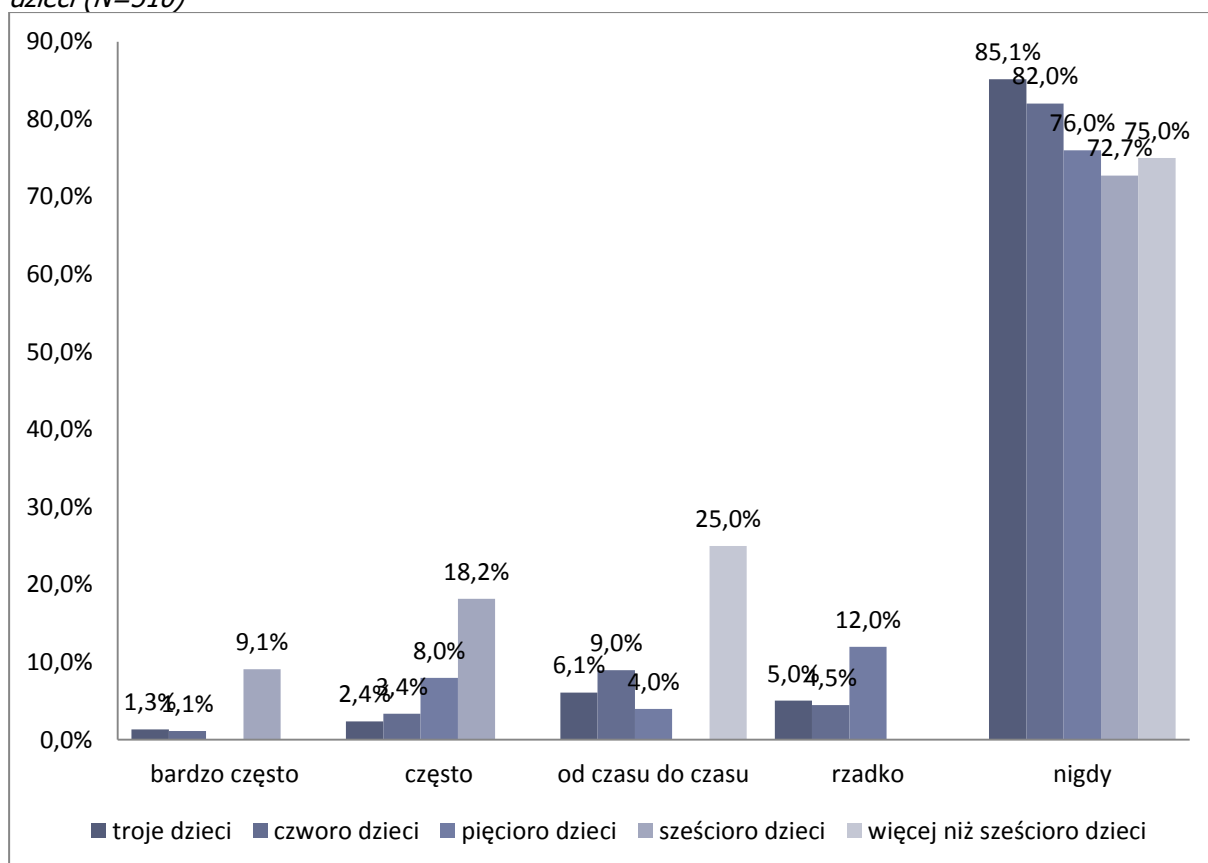
Działalnością w środowiskach lokalnych, która było obiektem zainteresowania największej części respondentów były sprawy związane z kulturą, polityką oraz zainteresowanie działalnością (postanowieniami) spółdzielni/ sołectwa, zaś najmniej popularnym rodzajem aktywności obywatelskiej była działalność wolontariacka oraz uczestnictwo w organizacjach/ zrzeszeniach na rzecz środowiska lokalnego.

Rodziny wielodzietne dość rzadko angażują się w działania na rzecz wsparcia swojego środowiska lokalnego. Bardzo często lub często angażuje się jedynie 4,5% rodziców. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców spada odsetek rodzin nigdy nie angażujących się w życie społeczności, od 85% wśród rodziców posiadających trójkę dzieci do 75% wśród rodziców siódemki bądź ósemki dzieci.

Wykres 43. Zainteresowanie sprawami środowiska lokalnego (N=510)

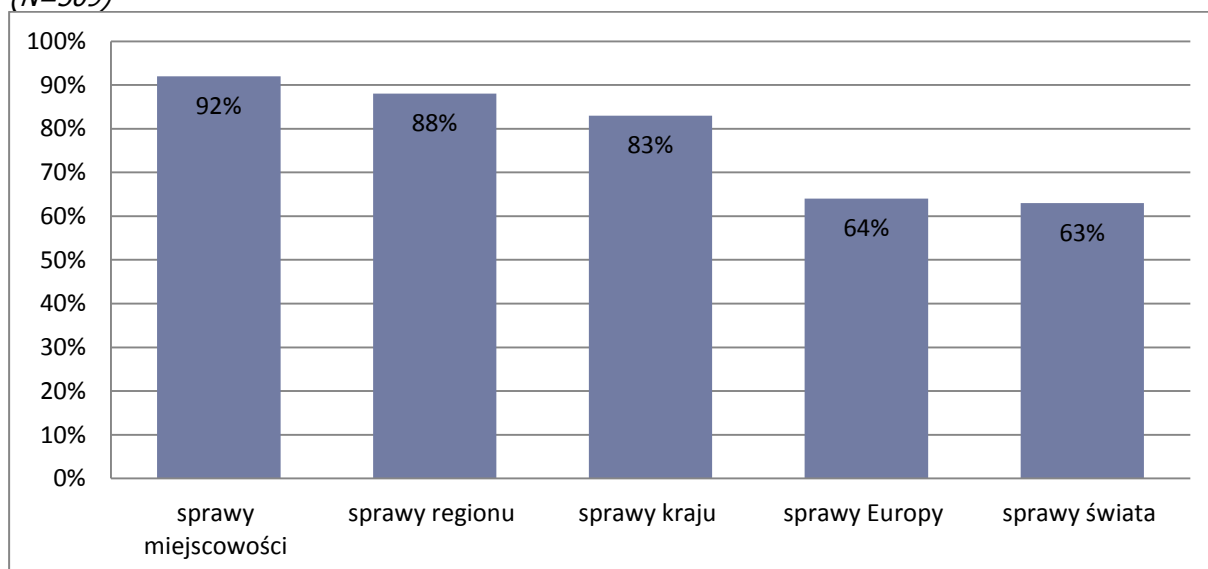

Wykres 44. Częstość podejmowania działań na rzecz wsparcia swojego środowiska lokalnego a liczba dzieci (N=510)

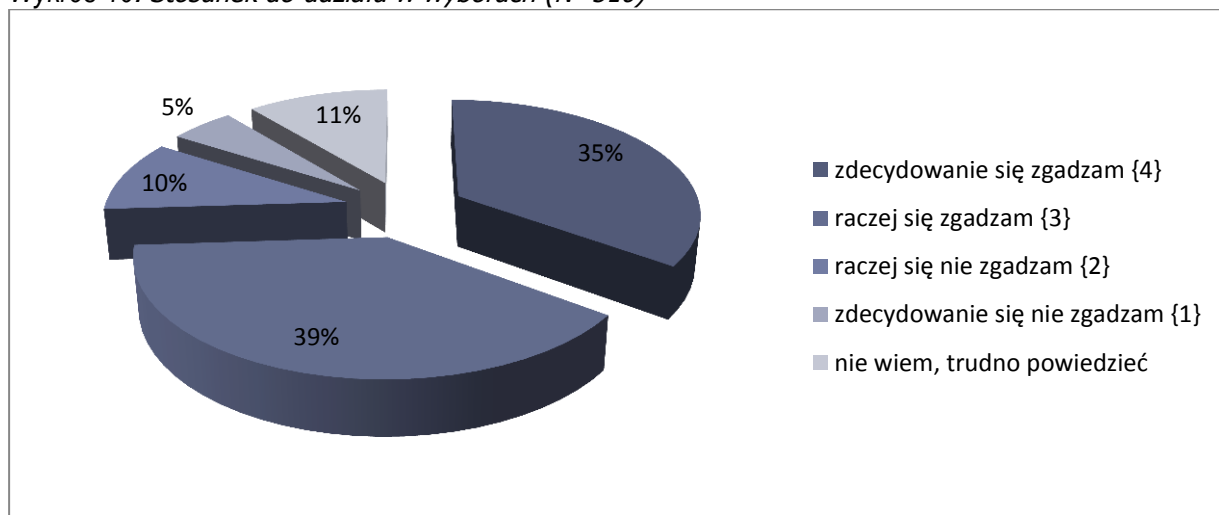
Badani dostrzegali dużą wagę spraw dotyczących zarówno miejscowości w której mieszkają, jak i regionu, kraju, Europy oraz świata. Dla respondentów najważniejsze są sprawy dotyczące miejscowości zamieszkania (92% odpowiedzi typu „bardzo ważne” i „raczej ważne”) oraz regionu (88%) i kraju 83%. Nieco mniej istotne w opinii badanych były sprawy dotyczące Europy (64%) oraz świata (63%). Wyniki opisuje wykres 45.

Wykres 45. Ważność spraw dotyczących miejscowości zamieszkania rodziny, na tle spraw dotyczących regionu zamieszkania, Polski, Europy i świata. Uwzględniono odpowiedzi „ważne” i „raczej ważne” (N=509)

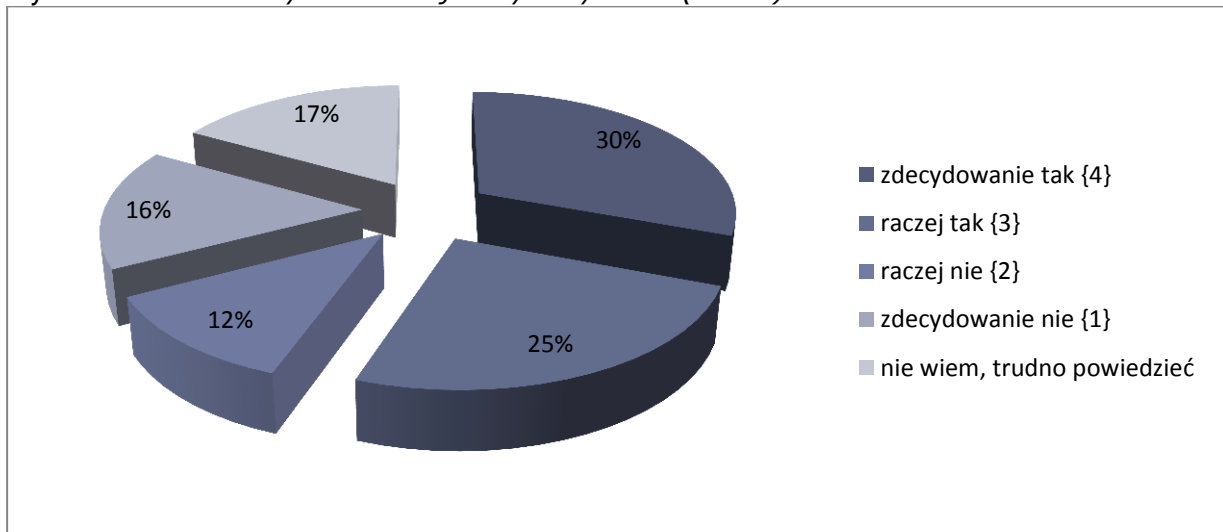
Na pytanie „Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że głosowanie w wyborach jest obowiązkiem każdego obywatela czy też nie zgadza? Ponad jedna trzecia badanych zdecydowanie się zgodziła ze stwierdzeniem 35%, raczej się zgadza 39% badanych, raczej się nie zgadza 10%, a 5% respondentów zdecydowanie się nie zgadza.

Wykres 46. Stosunek do udziału w wyborach (N=510)

Ostatnie pytanie dotyczące relacji społecznych oraz aktywności obywatelskiej dotyczyło planowanego udziału w najbliższych wyborach. Odsetek osób, które zdecydowanie bądź raczej wezmą udział w wyborach to 55% badanych. Raczej nie weźmie lub zdecydowanie nie weźmie w nich udziału 28% badanych. Pozostałe 17% to osoby niezdecydowane.

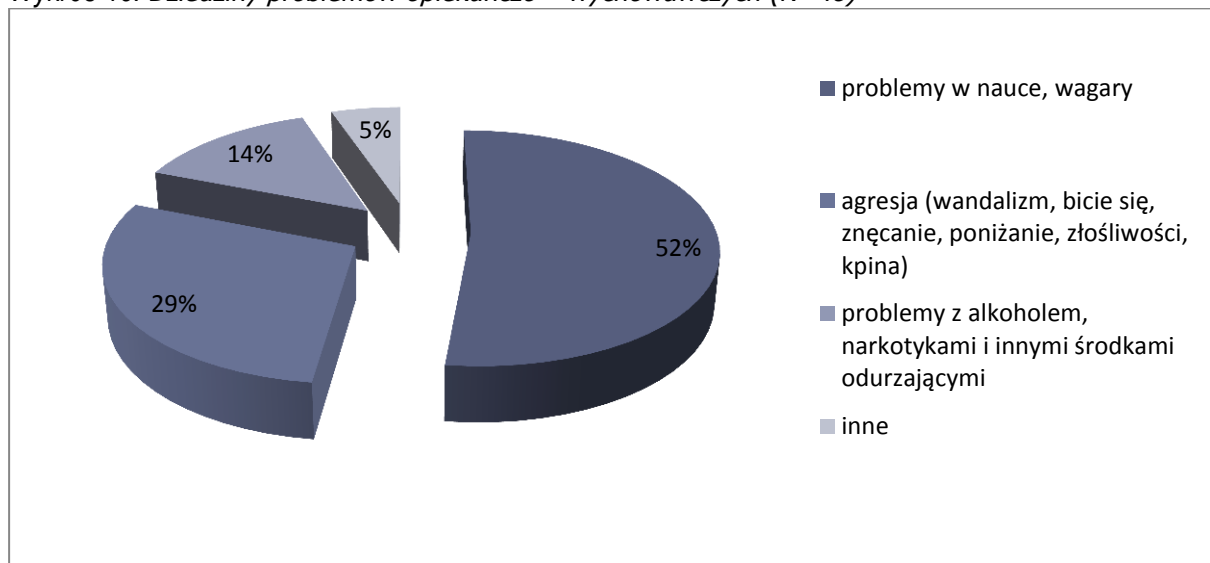
Wykres 47. Deklarowany udział w najbliższych wyborach (N=510)

3.2.6 Problemy opiekuńczo – wychowawcze

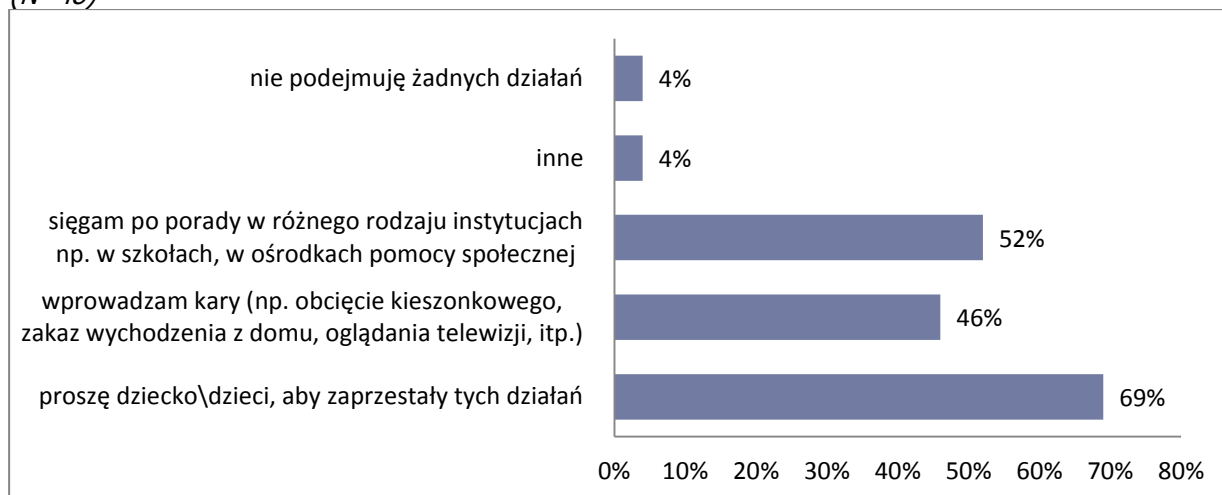
Kolejną kwestią poruszoną podczas bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych (PAPI) były problemy opiekuńczo–wychowawcze w badanych rodzinach. W obszarze tym zapytano o: konflikty z prawem, przejawy demoralizacji, nadzór kuratora, pobyt w ośrodkach opiekuńczo–wychowawczych, problemy w nauce, profesjonalne wsparcie psychologiczno-pedagogiczne. W pierwszej kolejności respondentów poproszono o udzielenie informacji dotyczącej występowania problemów opiekuńczo – wychowawczych w ich rodzinach. Respondenci z 91% badanych rodzin, deklarują, że nie występowały problemy opiekuńczo – wychowawcze. Przedstawiciele tych rodzin, w których pojawiły się trudności z dziećmi zostali poproszeni o wskazanie jakich dziedzin/aspektów dotyczyły te problemy. Z odpowiedzi respondentów wynika, iż rodzice najczęściej dostrzegają problemy w nauce i wagary swoich dzieci. Problem ten wskazało 52% badanych. Innymi dość często wskazywanymi problemami były problemy z alkoholem, narkotykami i innymi środkami odurzającymi (14%) oraz agresja dzieci, która przejawia się jako m.in. wandalizm, bicie się, znęcanie, poniżanie, złośliwości, itp. (29%) (wykres 48).

Wykres 48. Dziedziny problemów opiekuńczo – wychowawczych (N=48)

W kolejnym kroku rodzice zostali poproszeni o wskazanie, w jaki sposób radzą sobie z występującymi u dzieci problemami. Najczęściej podejmowanymi działaniami w celu zapobiegania występującym problemom badani sięgają po porady w różnego rodzaju instytucjach, np. w szkołach, ośrodkach pomocy społecznej (52%), bądź wprowadzają kary (np. obcięcie kieszonkowego, zakaz wychodzenia z domu, oglądania TV, itp.) (46%). Innym często stosowanym sposobem są prośby skierowane do dziecka, aby zaprzestało „nieodpowiednich” działań (69%). Rozkład pozostałych odpowiedzi przedstawia wykres 49.

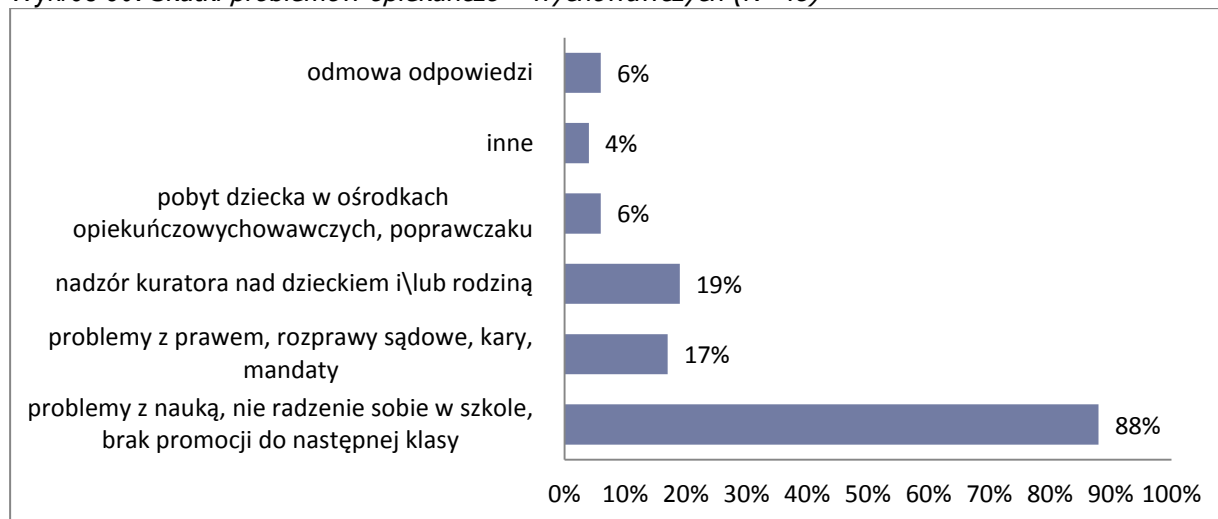
Wykres 49. Rodzaje działań zmierzających do niwelowania problemów wychowawczych z dziećmi (N=48)

Najczęściej wskazywanym przez respondentów skutkiem występujących problemów z dzieckiem/dziećmi są problemy w nauce, nie radzenie sobie w szkole, a nawet brak promocji do następnej klasy (88%). W 19,3% rodzin w związku z „nieodpowiednim” zachowaniem dziecko posiada

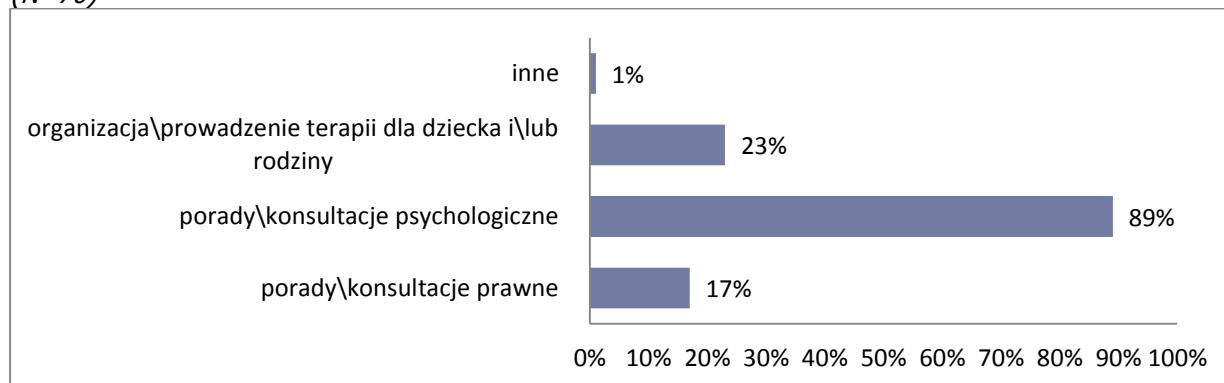
nadzór kuratora (19%). W 17% rodzin występują problemy z prawem, rozprawy sądowe, kary, bądź mandaty (wykres 50).

Wykres 50. Skutki problemów opiekuńczo – wychowawczych (N=48)

Na podstawie materiału empirycznego, pochodzącego z wywiadów wiadomo, że 14% respondentów skorzystało kiedykolwiek z tej formy pomocy. Najczęściej badane rodziny zwracały się do różnego rodzaju specjalistów w celu porady bądź konsultacji psychologicznej (89%). Nieco rzadziej korzystano z porad/konsultacji prawnych (17%), bądź organizacji/prowadzenia terapii dla dziecka/dzieci i/lub rodziny (23%). Wyniki prezentuje wykres 51.

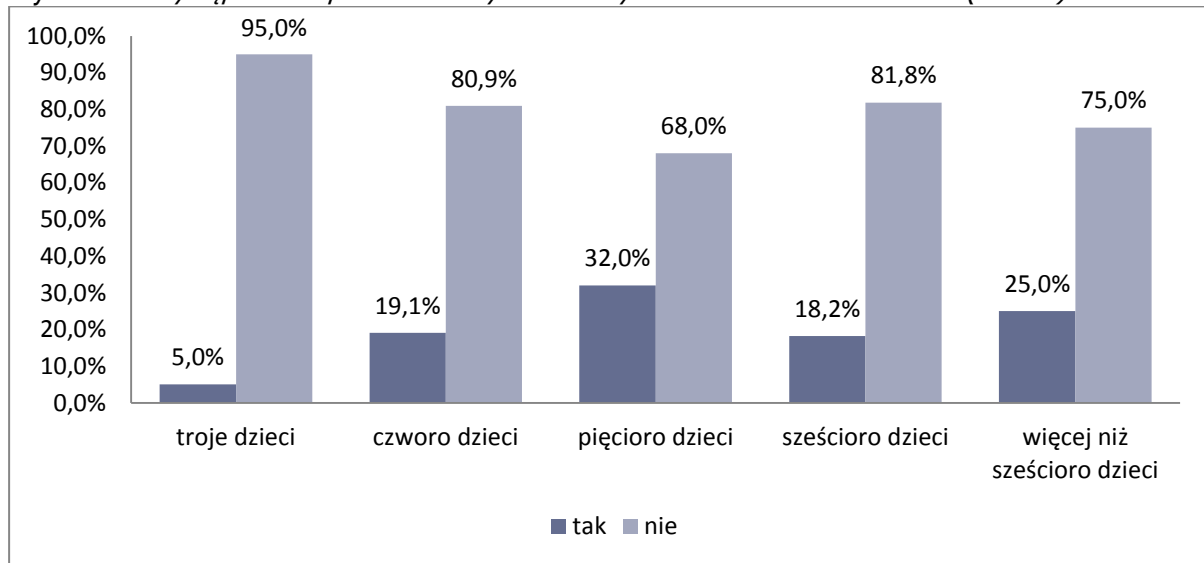
Wykres 51. Rodzaje udzielanego wsparcia rodzinom z problemami psychologiczno-pedagogicznymi (N=70)

Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny zauważalny jest wzrost odsetka rodzin, w których występują kłopoty wychowawcze. Wyniki prezentuje wykres 52.

Wykres 52. Występowanie problemów wychowawczych w rodzinie a liczba dzieci (N=510)

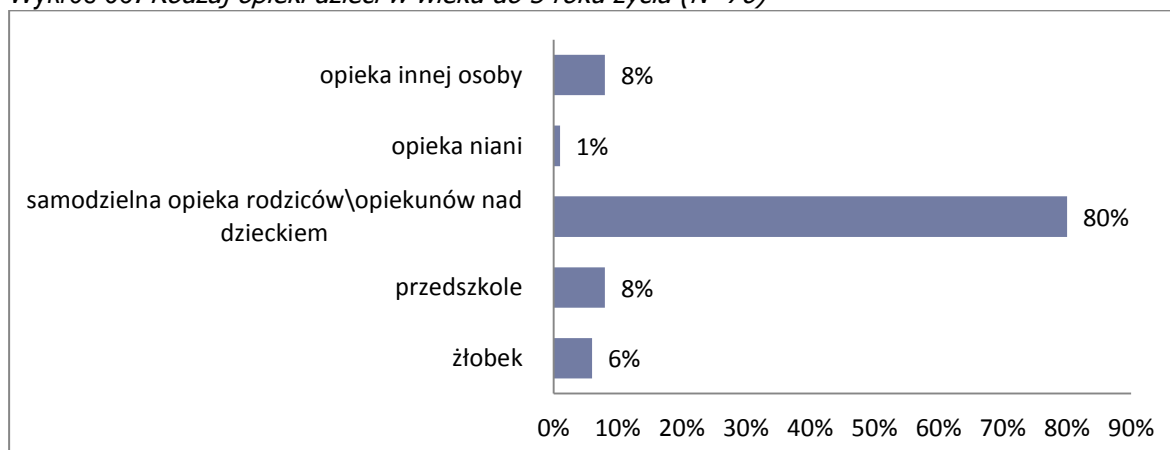
3.2.7 Edukacja i realizowanie obowiązku szkolnego

W ramach niniejszego badania analizą objęte zostały również zagadnienia związane z edukacją i realizowaniem obowiązku szkolnego.

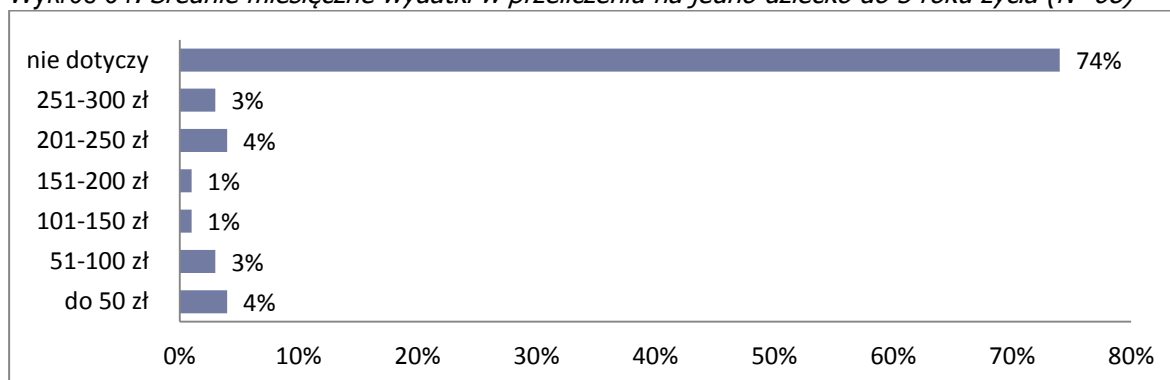
3.2.7.1 Dzieci do 3 roku życia

Zebrany materiał empiryczny pozwala na stwierdzenie, że dzieci w wieku do 3 lat w badanych rodzinach najczęściej pozostają pod opieką najbliższej rodziców / opiekunów (80%), bądź pod opieką innej osoby (8%). Rzadziej natomiast uczęszczają do żłobka (6%) lub przedszkola (8%). W związku z tym, że większość dzieci do 3 roku życia pozostaje pod opieką rodziców/opiekunów, najlichniesza grupa respondentów wskazała, iż nie ponosi żadnych miesięcznych kosztów związanych z edukacją dzieci (74%). Natomiast wśród tych osób, które zadeklarowały, że ponoszą koszty najczęściej nie przekraczają one 300 zł na dziecko (12%) i w głównej mierze przeznaczane są one na edukacyjne opłaty za żłobek bądź przedszkole. Wyniki prezentują Wykresy 53 i 54.

Wykres 53. Rodzaj opieki dzieci w wieku do 3 roku życia (N=76)

Wykres 54. Średnie miesięczne wydatki w przeliczeniu na jedno dziecko do 3 roku życia (N=68)

3.2.7.2 Dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat)

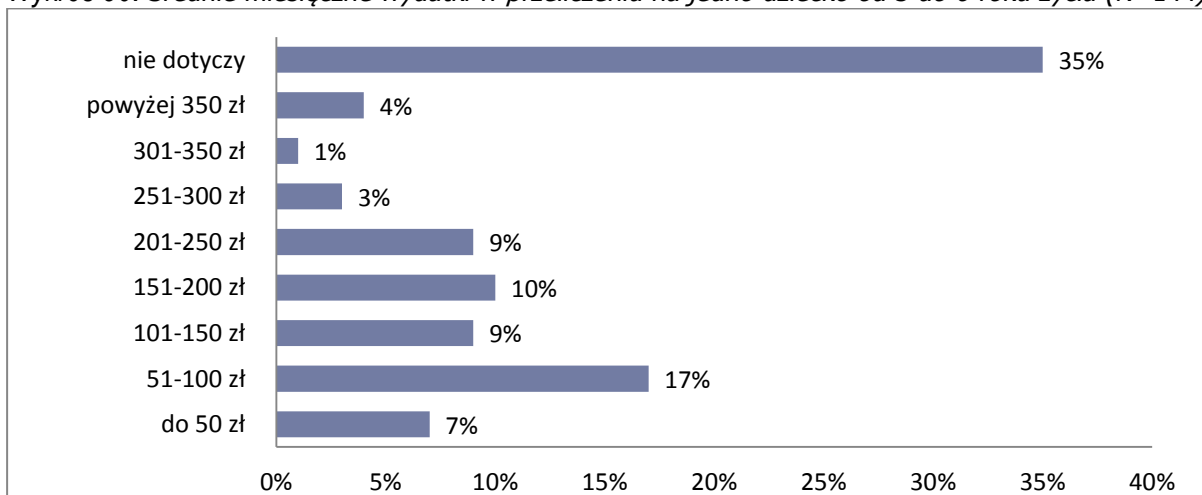
W większości badanych rodzin dzieci w wieku przedszkolnym (tj. do 6 lat) uczęszczają do przedszkola publicznego (64%). Do placówek niepublicznych chodzi jedynie 1% dzieci w tym wieku. Pod opieką rodziców/opiekunów pozostają dzieci z 35% rodzin a pod opieką osoby spoza najbliższej rodziny 9%. W badanej grupie rodzin, które posiadają dziecko/dzieci w wieku przedszkolnym, miesięczne koszty najczęściej mieszczą się w przedziale 51-100 zł w przeliczeniu na jedno dziecko (17% badanych). Ponadto znaczna część rodzin nie ponosi żadnych kosztów związanych z edukacją dzieci w tym wieku (35%). Jedynie u 5% badanych koszty związane z edukacją dziecka w tym wieku przekraczają 300 zł.

Najczęstszym kosztem edukacyjnym ponoszonym przez rodziny jest opłata za przedszkole (43%), a następnie przybory edukacyjne (zeszyty ćwiczeń, przybory naukowe, wyprawki, itp.) (39%) oraz zajęcia dodatkowe (takie jak np.: język obcy, zajęcia sportowe, artystyczne) (11%) (wykres 55 i 56).

Wykres 55. Rodzaj opieki dzieci w wieku od 3 do 6 roku życia (N=152)

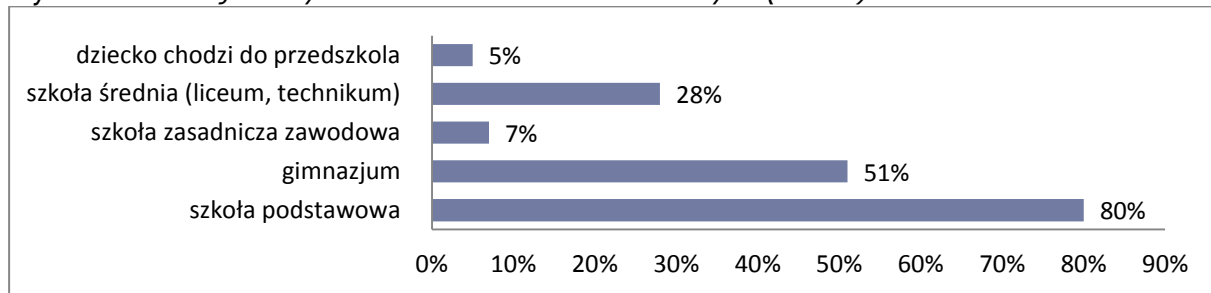
Wykres 56. Średnie miesięczne wydatki w przeliczeniu na jedno dziecko od 3 do 6 roku życia (N=144)

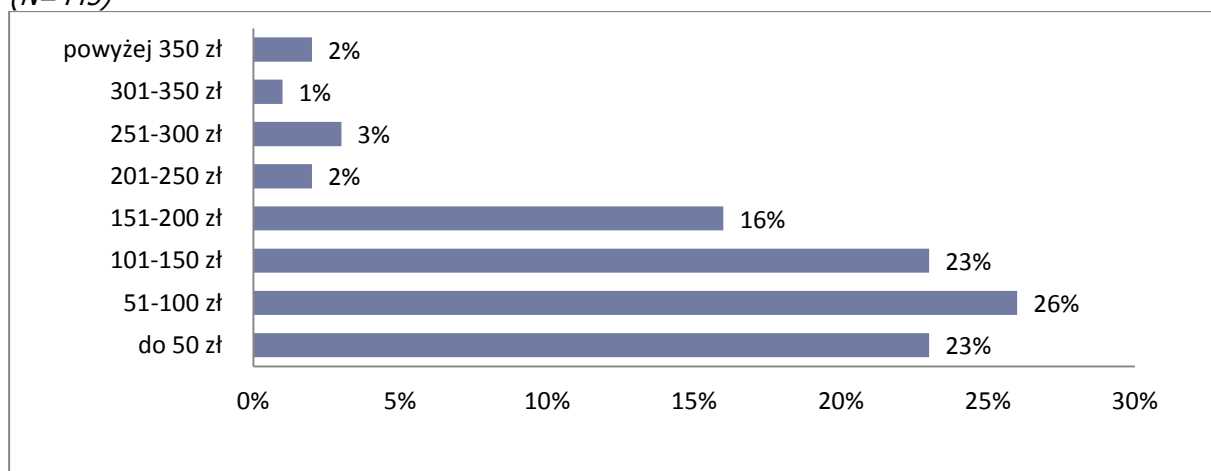
3.2.7.3 Dzieci w wieku szkolnym (7-18 lat)

W badanych rodzinach dzieci w wieku szkolnym (tj. 7 - 18 lat) najczęściej uczęszczają do publicznej szkoły podstawowej lub do gimnazjum (odpowiednio 80% oraz 51%). Koszty w przeliczeniu na jedno dziecko ponoszone na edukację mieszczą się w większości rodzin w granicach do 200 zł (70,8%).

Wykres 57. Rodzaj szkoły dzieci w wieku od 7 do 18 roku życia (N=467)

Wykres 58. Średnie miesięczne wydatki w przeliczeniu na jedno dziecko od 7 do 18 roku życia (N=445)

3.2.7.4 Dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (do 25 roku życia)

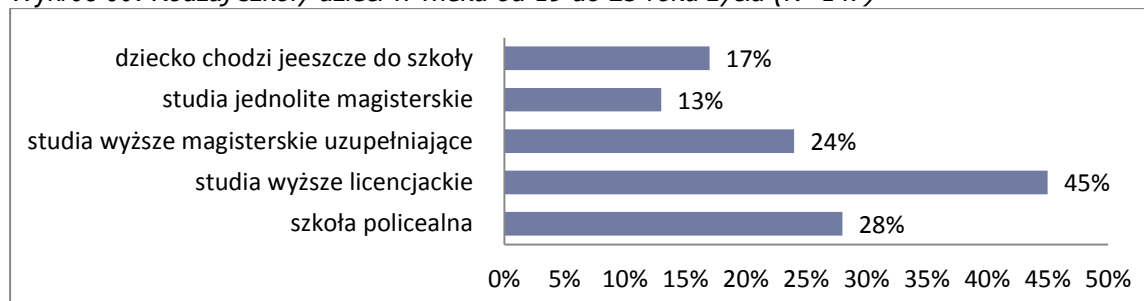
Na początku tego podrozdziału należy zaznaczyć, że w badaniu wzięły udział rodziny wielodzietne, z dziećmi do 18 lat lub gdy dzieci kontynuują naukę, w wieku do 25 lat. Tym samym badanie nie obejmowało rodzin wielodzietnych, w których dzieci ukończyły 18 rok życia, nie kontynuują nauki, a nadal pozostają na utrzymaniu rodziny. Grupa ta, zdaniem autorów, ma istotny wpływ na rzetelny opis sytuacji edukacyjnej najstarszej grupy dzieci z rodzin wielodzietnych.

W większości badanych rodzin, dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (do 25 roku życia), uczęszczają na publiczne uczelnie (92% badanych), z czego najczęściej na studia wyższe licencjackie (45%), rzadziej na magisterskie uzupełniające (24%), bądź jednolite magisterskie (13%). Ponadto 28% dzieci w tym wieku uczęszcza do szkoły policealnej (wykres 59).

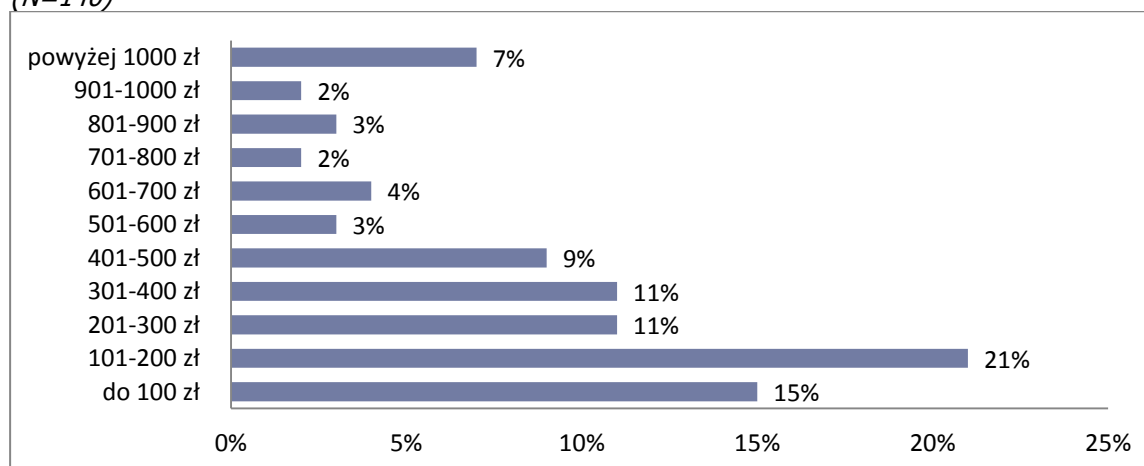
W badanej grupie rodzin, które posiadają dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym, miesięczne koszty najczęściej wynoszą od 101 do 200 zł w przeliczeniu na jedno dziecko – w ten sposób odpowiedziało 21% badanych. Ponadto 15% rodzin ponosi koszty w wysokości do 100 zł. W

większości przypadków pieniądze te przeznaczane są na opłaty za przybory edukacyjne (79%) oraz na opłaty za akademik/stancję (32%). Jedynie 15% badanych opłaca zajęcia dodatkowe dzieci.

Wykres 59. Rodzaj szkoły dzieci w wieku od 19 do 25 roku życia (N=147)

Wykres 60. Średnie miesięczne wydatki w przeliczeniu na jedno dziecko od 7 do 18 roku życia (N=140)

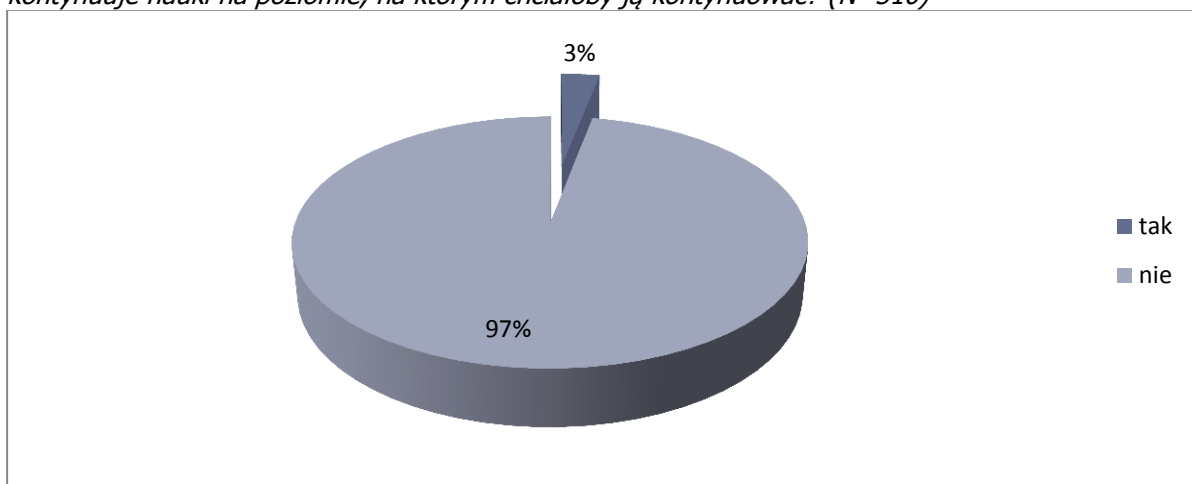
Analiza materiału badawczego dotycząca łącznej wartości kosztów na wszystkie dzieci w danej kategorii wiekowej wykazała, że (szczegółowe dane zaprezentowane zostały na wykresach 54 – 60):

- na dzieci do 3 roku życia – najczęściej nie przeznaczają się pieniądze na edukację,
- na dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat) – najczęściej nie przeznaczają się pieniądze na edukację,
- na dzieci w wieku szkolnym (7-18 lat) - najczęściej przeznaczają się miesięcznie na edukację kwotą od 51 do 100 zł,
- na dzieci w wieku 19-25 (kontynuujące naukę) – najczęściej przeznaczają się miesięcznie na edukację kwotą od 101 do 200 zł.

Niemal wszyscy badani rodzice deklarują, że nie zdarzyła się sytuacja, w której dziecko nie kontynuuje nauki pomimo tego, że wyraża taką chęć. Najczęściej wymienianą przyczyną zaniechania edukacji są trudności w nauce (57%) oraz trudności rodziny w sfinansowaniu nauki (41% badanych). Wyniki

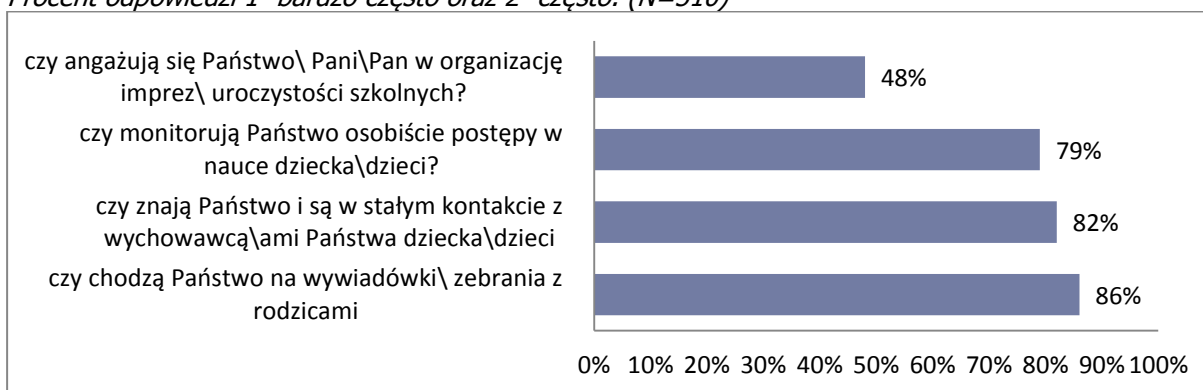
empiryczne wskazują raczej na rozdział dostępnych funduszy pomiędzy wszystkie dzieci niż inwestowanie w wybranych, najzdolniejszych potomków.

Wykres 61. Odpowiedzi respondentów na pytanie czy któreś z dzieci w Państwa rodzinie nie kontynuuje nauki na poziomie, na którym chciałoby ją kontynuować? (N=510)

Respondenci zostali także zapytani o poziom zaangażowania w sprawy związane z edukacją swoich dzieci. Materiał empiryczny wskazuje, iż 86% rodziców chodzi na zebrania w szkole oraz, że 82% zna wychowawcę swoich dzieci i pozostaje w nim w stałym kontakcie. Ponad trzy czwarte monitoruje osobiście postępy dzieci w nauce, a prawie połowa angażuje się w organizację imprez czy uroczystości szkolnych. 85% badanych zadeklarowało, iż wie na jakie dodatkowe zajęcia uczęszczają ich dzieci.

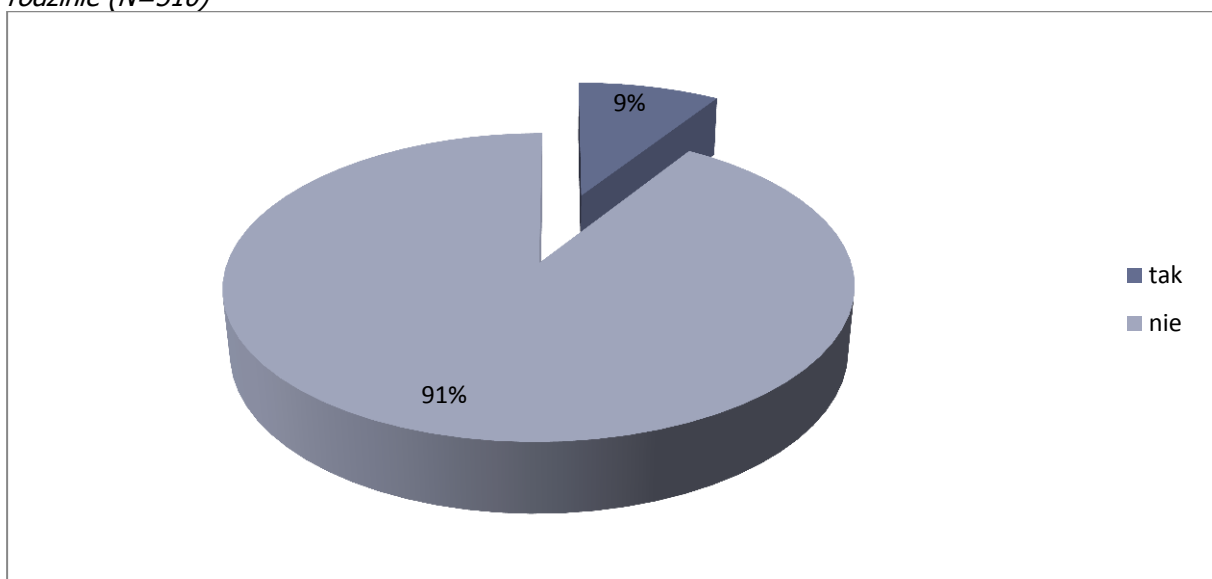
Wykres 62. Poziom zaangażowania rodziców/ opiekunów w sprawy związane z edukacją dzieci. Procent odpowiedzi 1- bardzo często oraz 2- często. (N=510)

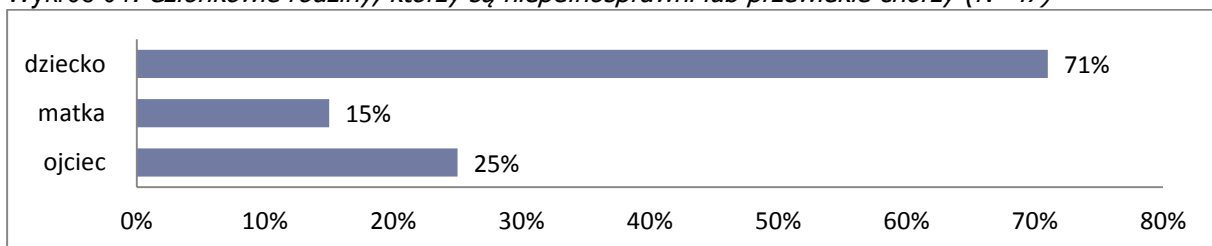
3.2.8 Zdrowie i rehabilitacja

Większości badanych rodzin nie dotyczyła kwestia niepełnosprawności bądź choroby przewlekłej któregoś z członków rodziny – odpowiedziało tak 91% respondentów. Jedynie 9% badanych przyznało, iż w ich rodzinach występuje tego rodzaju problem. W grupie osób niepełnosprawnych bądź cierpiących na choroby przewlekłe 71% stanowiły dzieci, ojcowie 24% a matki 15%. Co znaczy, że w części rodzin problemy zdrowotne występuje u więcej niż u jednego członka rodziny. Najczęściej schorzenia dotyczą narządów ruchu (27%). Jako druga pod względem liczebności klasyfikuje się grupa osób z upośledzeniem umysłowym (17%), a następnie osoby z chorobami układu krążenia (15%). W blisko połowie rodzin w których występował problem niepełnosprawności lub choroby przewlekłej, zmagano się z niepełnosprawnością dziecka (46%). Ponadto 15% respondentów wskazywało, iż członek ich rodziny posiada lekki stopień niepełnosprawności. Osób o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności odnotowano również 15%. Orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności posiadały osoby niepełnosprawne bądź przewlekle chore w przypadku 13% badanych rodzin, których dotyczył ten problem. Szczegółowy rozkład odpowiedzi przedstawia wykresy od 63 do 66.

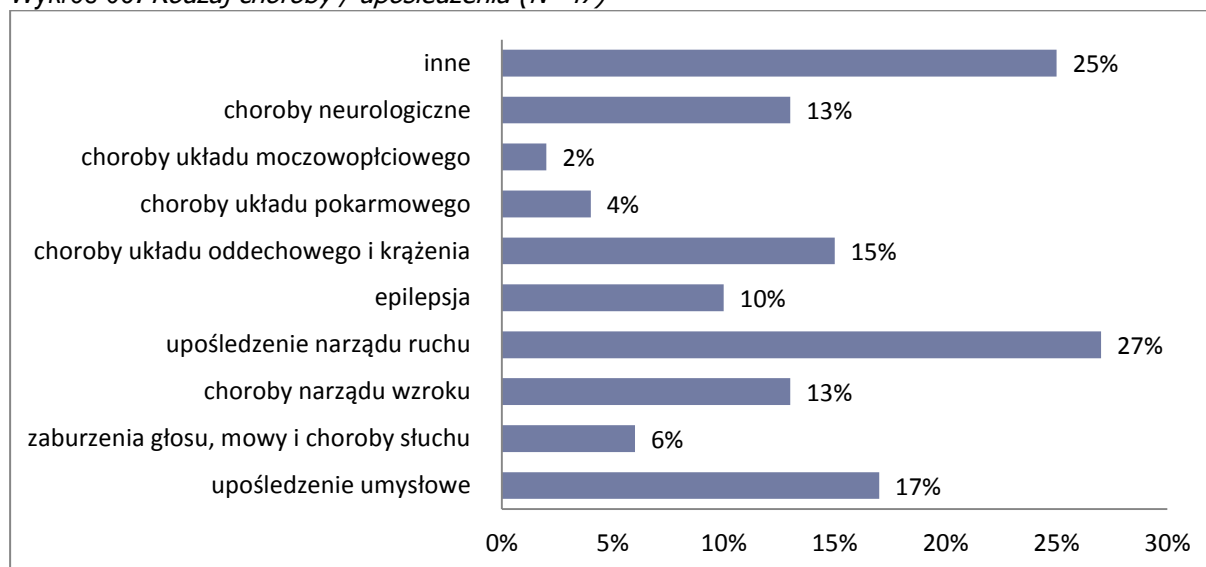
Wykres 63. Występowanie niepełnosprawności fizycznej, umysłowej lub przewlekłej choroby w rodzinie (N=510)

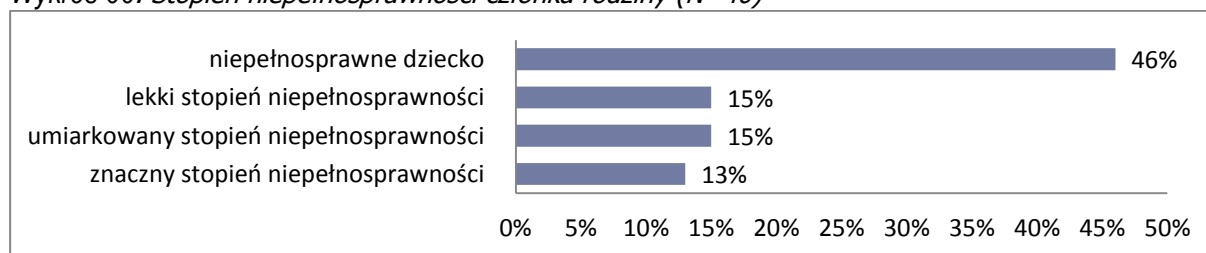
Wykres 64. Członkowie rodziny, którzy są niepełnosprawni lub przewlekle chorzy (N=47)

Wykres 65. Rodzaj choroby / upośledzenia (N=47)

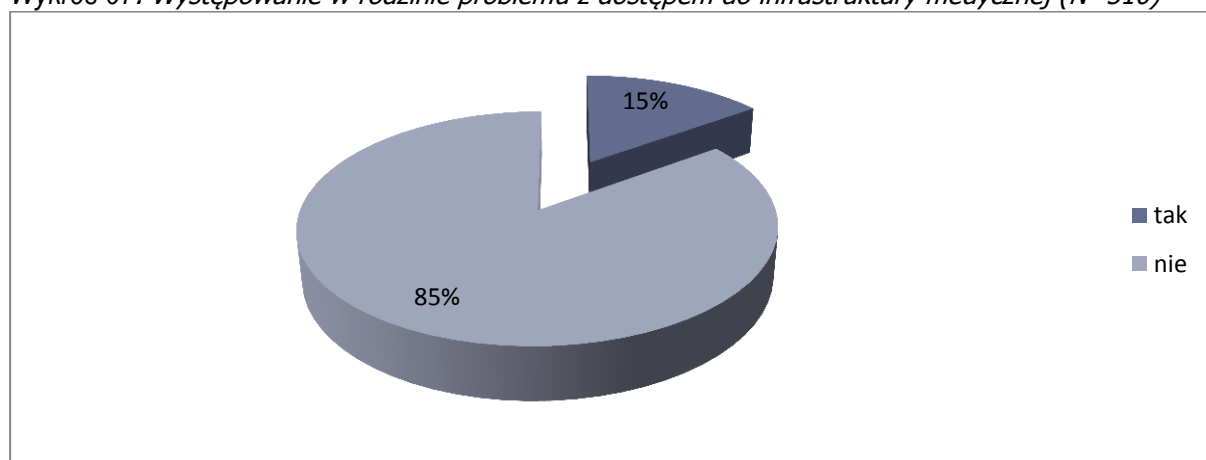

Wykres 66. Stopień niepełnosprawności członka rodziny (N=40)

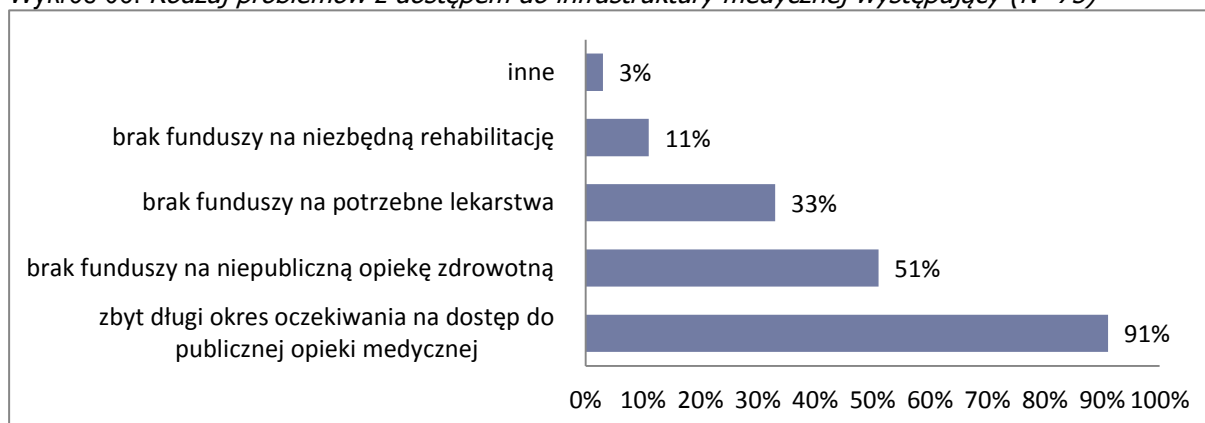
Prawie co siódmy rodzic ma problemy z dostępem do infrastruktury medycznej (wykres 67). Problemy wymieniane przez badanych dotyczyły zwłaszcza zbyt długiego czasu oczekiwania na dostęp do publicznej opieki medycznej (91% wskazań) przy jednoczesnym braku funduszy na niepubliczną opiekę zdrowotną (51% wskazań) (wykres 68).

Wykres 67. Występowanie w rodzinie problemu z dostępem do infrastruktury medycznej (N=510)

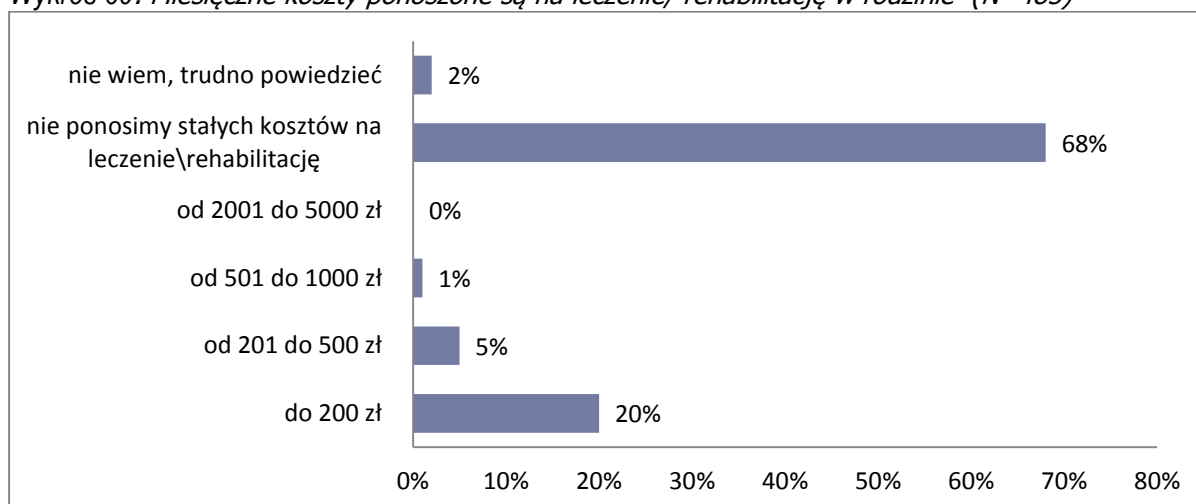

Wykres 68. Rodzaj problemów z dostępem do infrastruktury medycznej występujący (N=75)

Większość badanych nie ponosi kosztów leczenia czy rehabilitacji. Wśród rodzin ponoszących koszty leczenia 20% stanowiły osoby wydatkujące do 200 zł miesięcznie a 5% wydające od 201 do 500 zł (wykres 69).

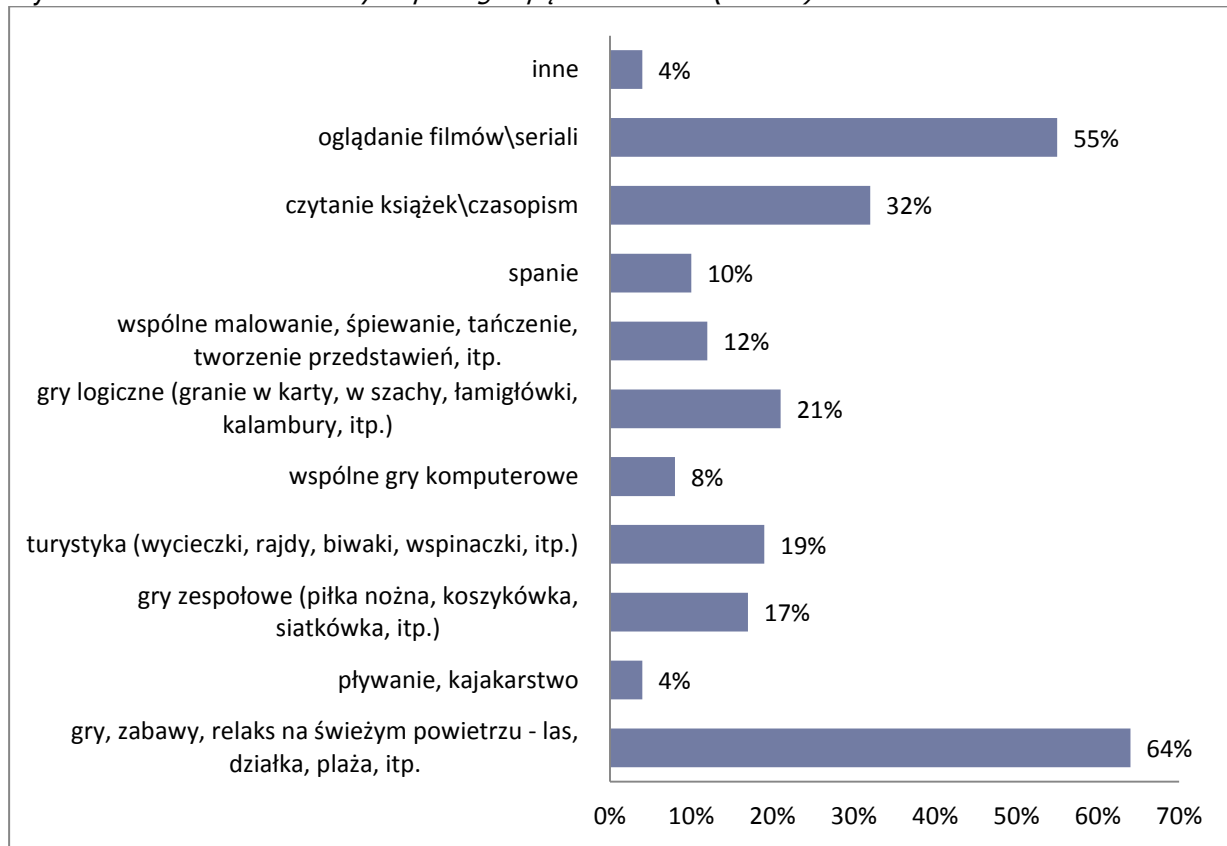
Wykres 69. Miesięczne koszty ponoszone są na leczenie/ rehabilitację w rodzinie (N=485)

3.2.9 Wypoczynek i rekreacja

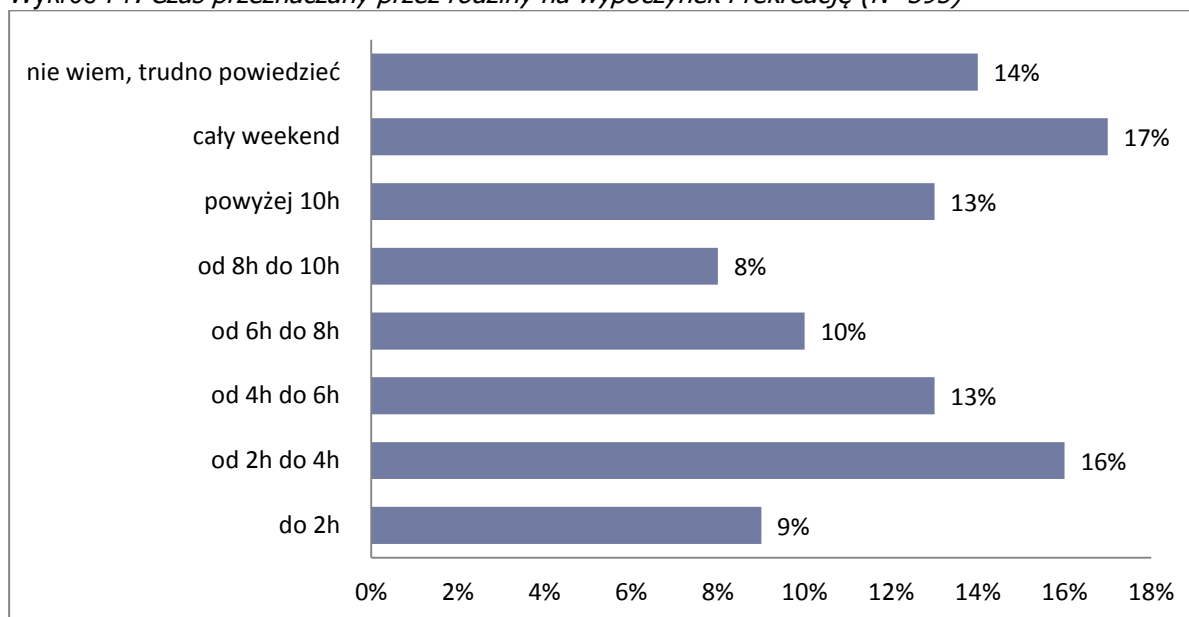
Spośród badanych 77% spędza wolny czas z dziećmi. Wśród aktywnych form spędzania wolnego czasu zdecydowanie najpopularniejszy był ruch na łonie natury (np. gry, zabawy, relaks na świeżym powietrzu). Spośród osób, które zadeklarowały, że spędza czas na wspólnej zabawie z rodziną na świeżym powietrzu - 64% respondentów. 19% respondentów wspólnie uprawia turystykę (np. wycieczek, rajdów, biwaków, wspinaczek). Wśród najbardziej popularnych biernych form wypoczynku dominowało oglądanie seriali telewizyjnych oraz filmów (55%). Wyniki prezentuje wykres 70.

Wykres 70. Preferowane formy wspólnego spędzania czasu (N=395)

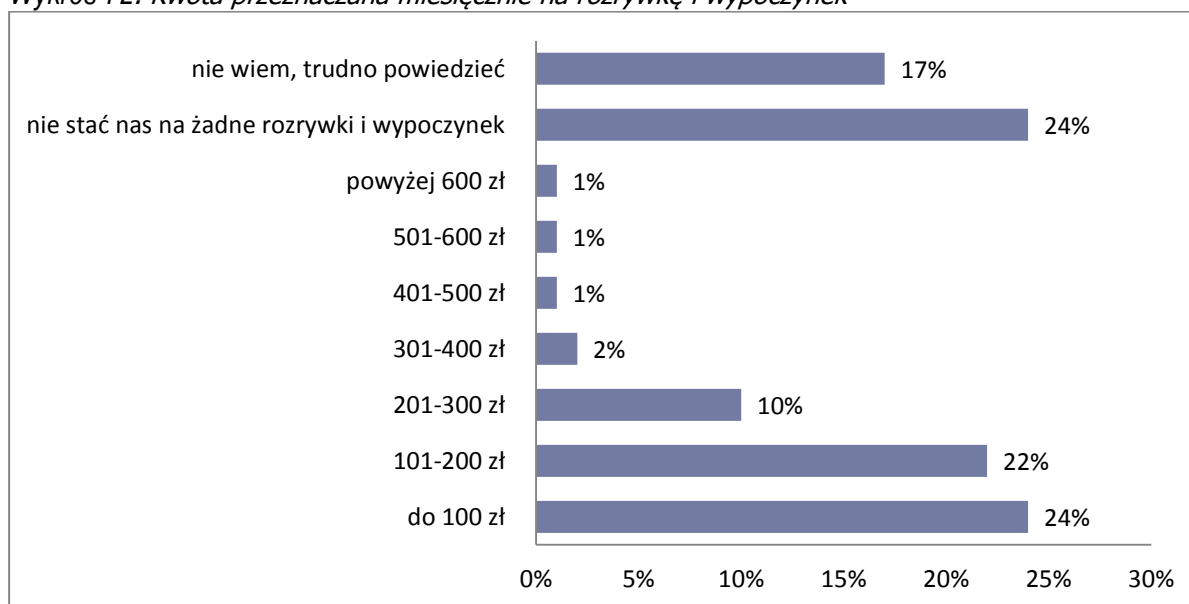

Respondenci zostali poproszeni o oszacowanie czasu, jaki poświęcają na wypoczynek i rekreację. Najwięcej, bo 17% badanych odpowiedziało, że zwykle poświęca cały weekend na wypoczynek z rodziną. 16% respondentów przeznaczają od 2 do 4 godzin. Znaczna część badanych (14%) nie potrafi sprecyzować tego czasu. Niespełna jedna czwarta badanych (24%) wybiera formy rozrywki nie niosące za sobą żadnych kosztów, ponieważ nie stać ich na ponoszenie tego typu wydatków. Większość respondentów (łącznie 24%) przeznaczają miesięcznie na rozrywkę i wypoczynek do 100zł. Kolejne 22% ponosi koszt w wysokości od 101 do 200 zł. Wykresy 71 i 72 prezentują szczegółowe rozkłady. Jednocześnie warto zaznaczyć, że wraz ze wzrostem dochodu przypadającego na jedną osobę w rodzinie wzrasta również kwota przeznaczana na wypoczynek i rekreację (wykres 73).

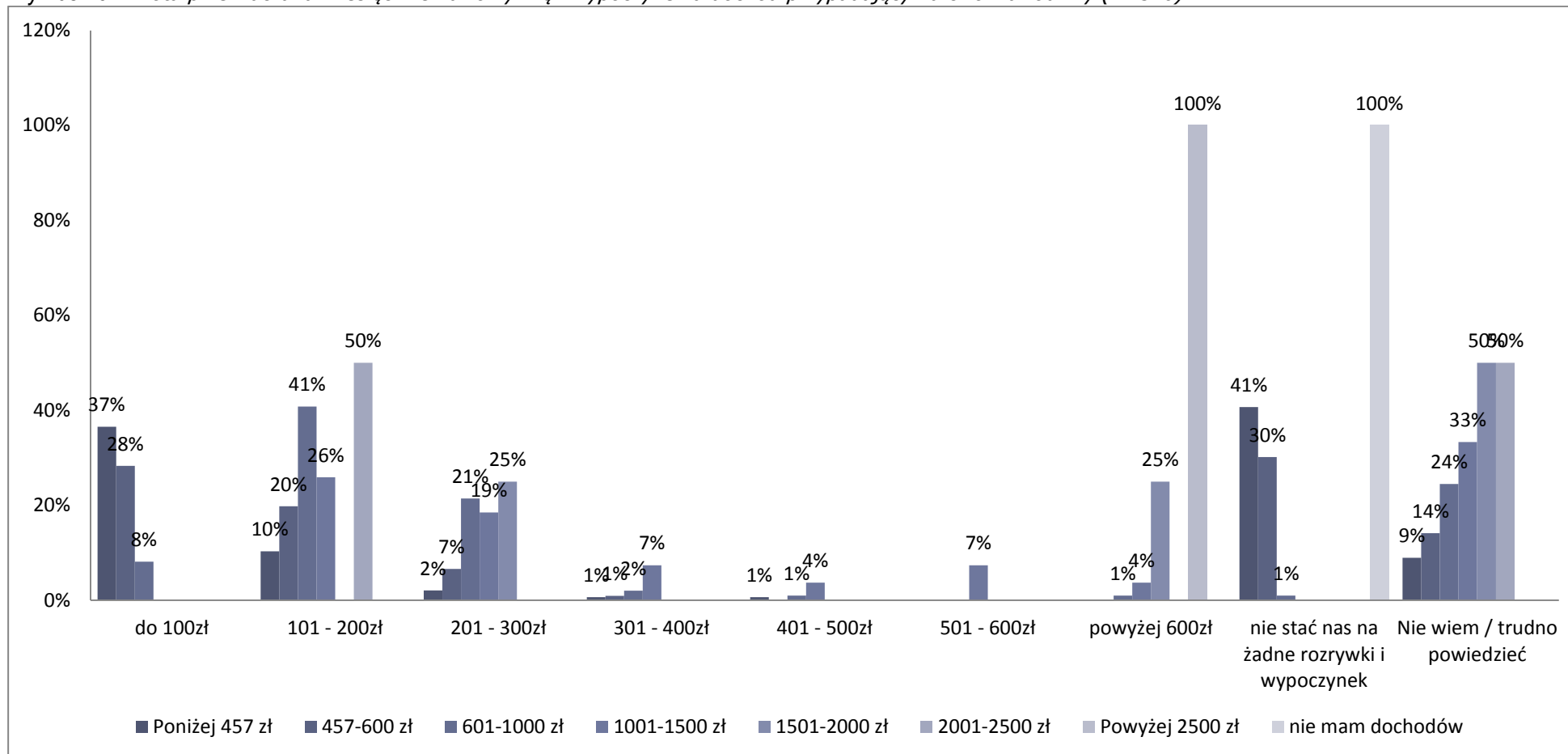
Wykres 71. Czas przeznaczany przez rodziny na wypoczynek i rekreację (N=395)

Wykres 72. Kwota przeznaczana miesięcznie na rozrywkę i wypoczynek

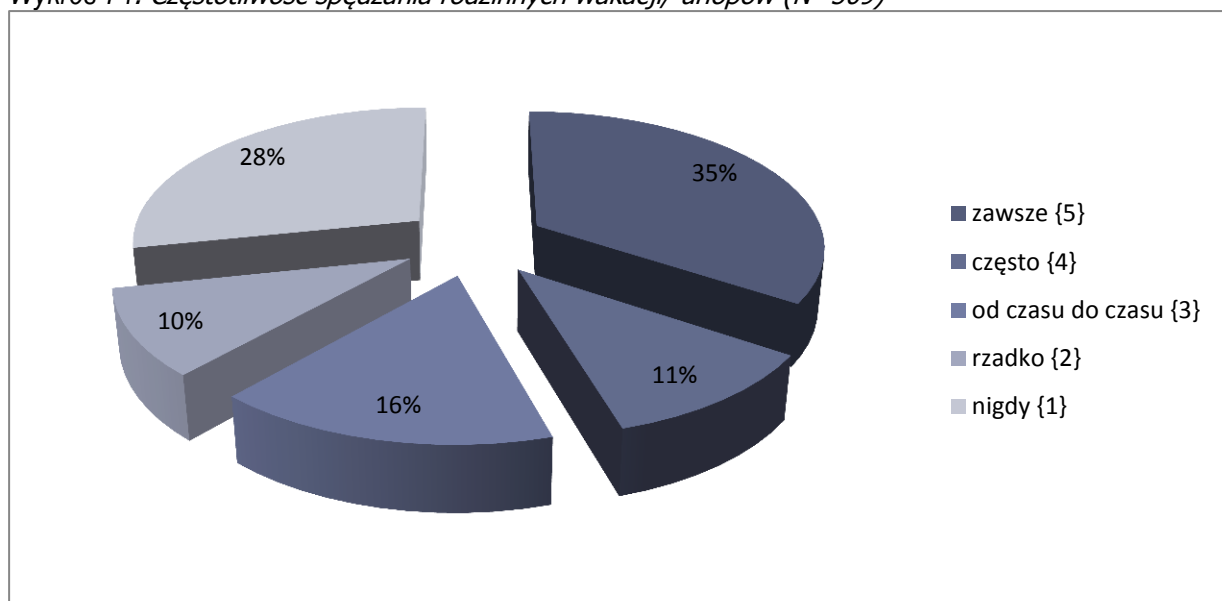

Wykres 73. Kwota przeznaczana miesięcznie na rozrywkę i wypoczynek a dochód przypadający na członka rodziny (N=510)

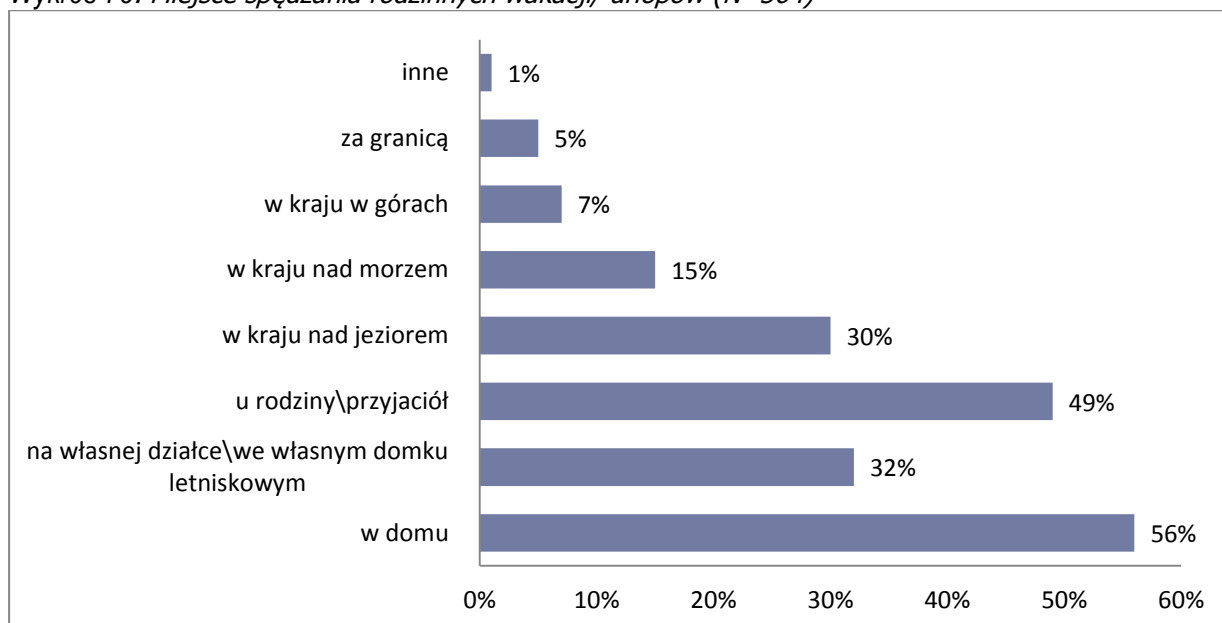

Ponadto zapytano rodziny czy spędzają wspólnie wakacje. Na to pytanie 35% badanych odpowiedziało, iż rodzinne urlopy spędzają zawsze. Następne 28% nigdy nie spędza ich razem. 16% spędza je razem jedynie od czasu do czasu. Ponad połowa respondentów spędza wakacje/ urlopy w domu (56%). U rodziny/ przyjaciół zaś 49% badanych. Blisko 1/3 badanych rodzin zadeklarowała, że na rodzinne wakacje/ urlopy udaje się na własną działkę czy też domek letniskowy (32%). Zdecydowanie najmniejszy odsetek respondentów wskazał, iż najczęstszym miejscem docelowym urlopów/ wakacji rodzinnych są wycieczki zagraniczne (5%) Wykresy 75 i 76 prezentują szczegółowe rozkłady odpowiedzi.

Wykres 74. Częstotliwość spędzania rodzinnych wakacji/ urlopów (N=509)

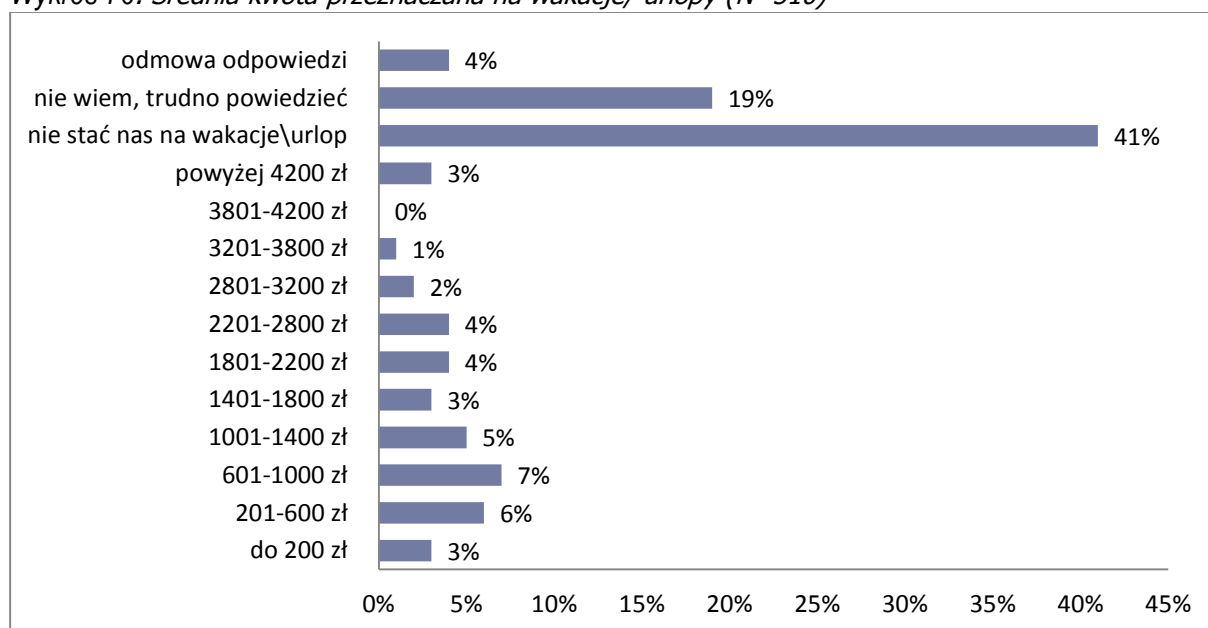

Wykres 75. Miejsce spędzania rodzinnych wakacji/ urlopów (N=364)

Największy odsetek respondentów, którzy wydali pieniądze na wakacje/ urlop, przeznaczało na ten cel 601-1000 zł (7%), oraz 201 do 600 zł. Najczęściej jednak respondenci wskazywali, że nie stać ich na wakacje – 41% badanych. Jako źródło finansowania podają oszczędności - 37%. Jednej trzeciej badanych nie stać ich w ogóle na wakacje, nie mają funduszy na ten cel, a 29% wskazuje, że środki czerpią z aktualnej pensji (29%). Wraz ze wzrostem dochodu na osobę w rodzinie wzrasta kwota przeznaczana na wypoczynek oraz rekreację co może świadczyć o tym, że rodziny dążą do wspólnego spędzania wolnego czasu i inwestują w rozwój więzi rodzinnych. Znaczącym elementem wpływającym na możliwość realizacji tego celu jest wysokość dochodu na osobę w rodzinie.

Wykres 76. Średnia kwota przeznaczana na wakacje/ urlopy (N=510)

Wykres 77. Źródła finansowania wypoczynku i rekreacji (N=465)

3.2.10 Ocena jakości życia

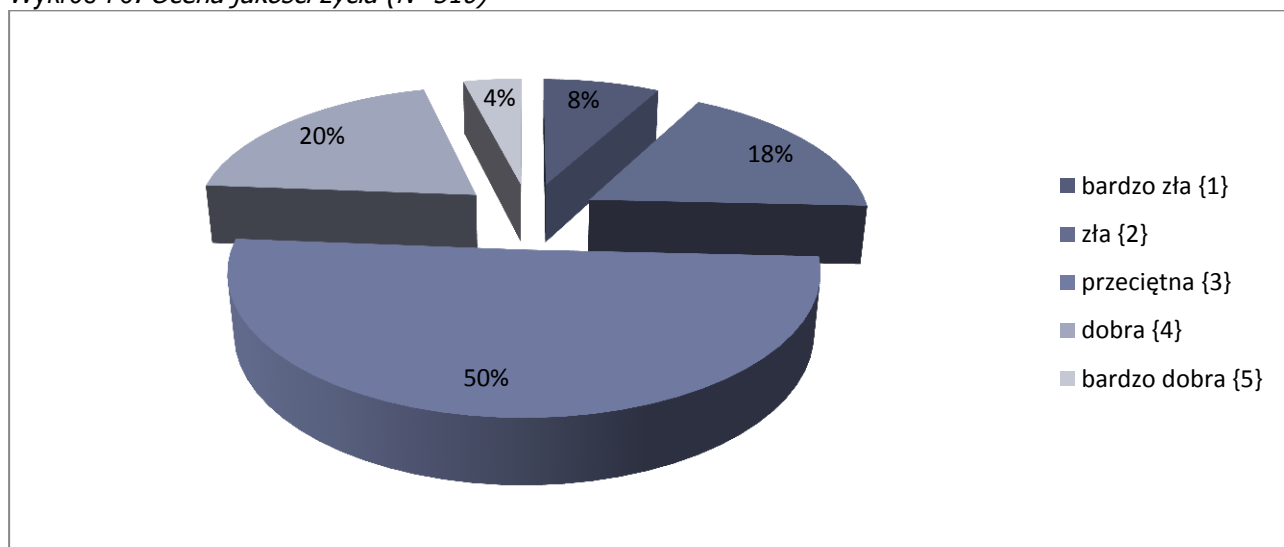
Za przesłanki jakości życia w niniejszym badaniu uznano:

- subiektywną oceną jakości życia
- czynnikami utrudniającymi funkcjonowanie w środowisku,
- poziomem poczucia wykluczenia.

Największy odsetek respondentów określił swoją jakość życia jako przeciętną (50%). Ponadto 20% uznała jakość życia za dobrą, a 18% za złą. Materiał empiryczny wskazuje również na powiązanie pomiędzy oceną jakości życia a liczbą dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców. Wraz ze wzrostem liczby potomstwa obserwowany jest wzrost odsetka osób klasyfikujących swoją sytuację życiową jako bardzo złą (wzrost od 5% w przypadku posiadania trójki dzieci do 25% w przypadku posiadania więcej niż 6 dzieci). Wyniki prezentują wykresy 78 i 79.

Jako osoby niezadowolone z życia klasyfikuje siebie ponad ¼ respondentów. Przy czym istotnie bardziej zadowolone są osoby zamężne/żonate co, wskazuje, że sytuacja tych osób jest bardziej stabilna, co prawdopodobnie przyczynia się do poczucia wzrostu bezpieczeństwa i lepszą sytuację finansową. Jako główną przyczynę niezadowolenia respondenci wskazują złą sytuację finansową (94%) oraz samotność/samotne rodzicielstwo (14%).

Wykres 78. Ocena jakości życia (N=510)

Wykres 79. Ocena jakości życia w liczba dzieci (N=510)

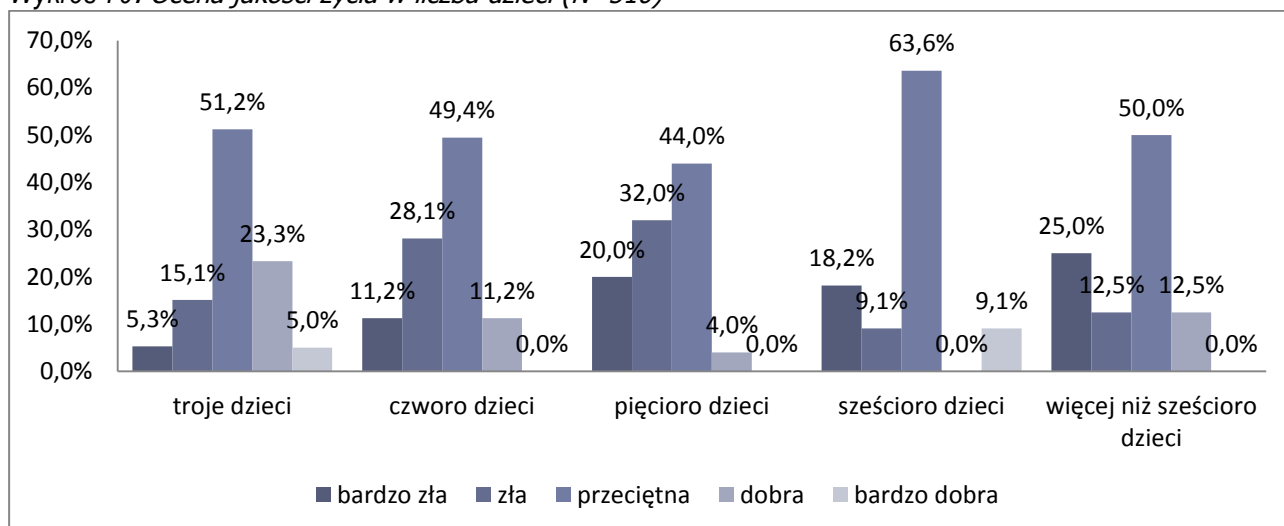
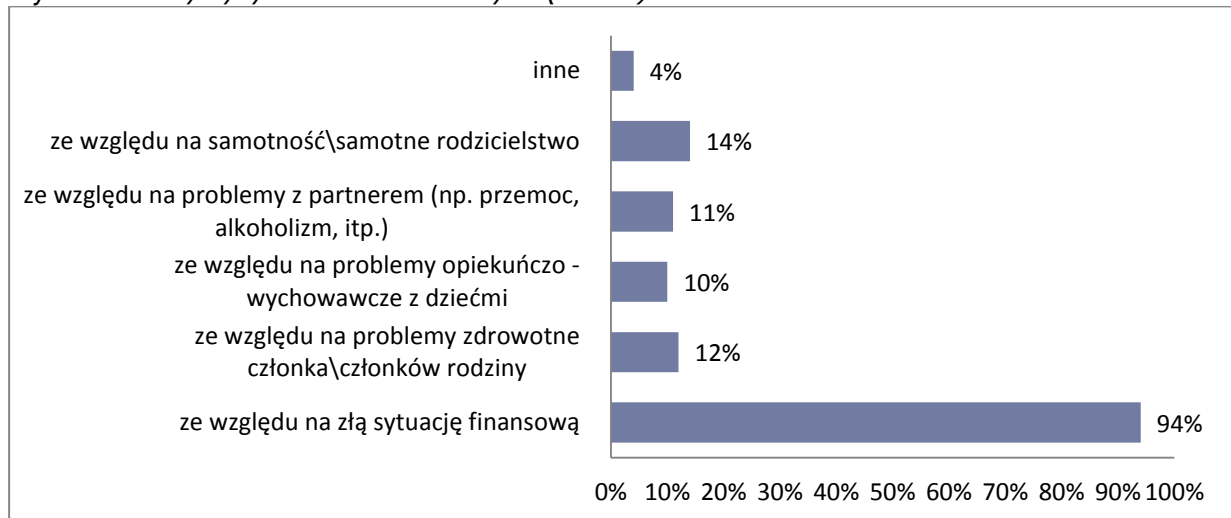

Tabela 15. Stan cywilny a ogólne zadowolenia z życia (N=504)

	Stan cywilny respondenta:							
	panna\kawaler		zameżna\żonaty		rozwidziony(a) lub w separacji		wdowa\wdowiec	
Czy ogólnie rzecz biorąc jest Pan(i) zadowolony(a) z życia?	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%
tak	6	33%-	334	80%+	20	39%-	8	44%-
nie	12	67%+	83	20%-	31	61%+	10	56%+
Razem	18	100	417	100	51	100	18	100

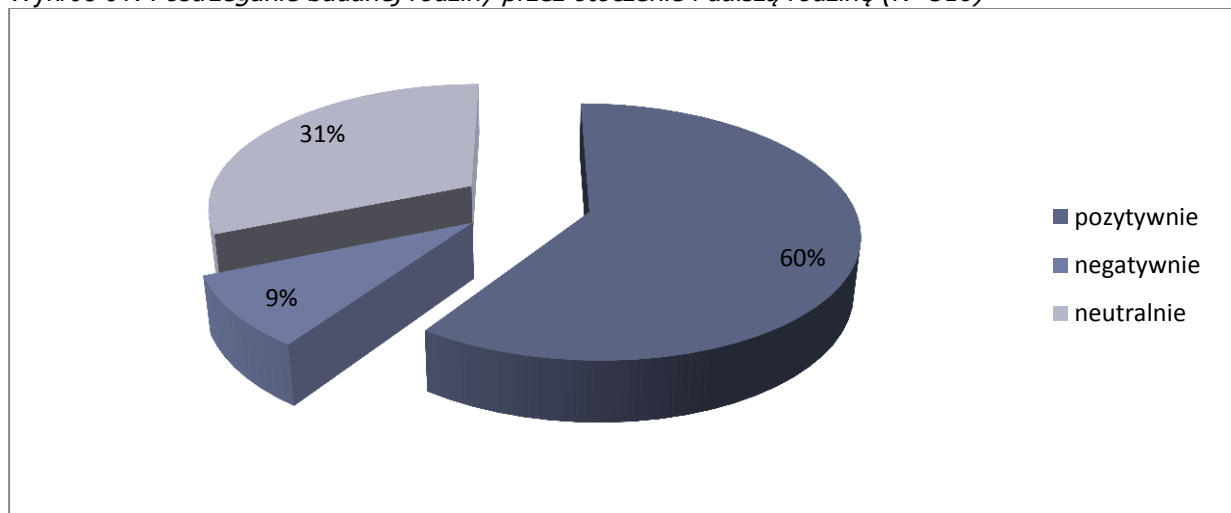

Wykres 80. Przyczyny niezadowolenia z życia (N=137)

Większość badanych ocenia, że rodziny wielodzietne są w społeczności lokalnej oceniane pozytywnie – odpowiedź wskazało 60% badanych. Kolejnych 31% uważa postrzeżenie jako neutralne, a 9% jako negatywne. Ze swojej społeczności lokalnej czuje się wykluczonych 7% badanych. Najczęstszą przyczyną wykluczenia jest ubóstwo rodziny - 57% oraz wielodzietność 54%.

Wykres 81. Postrzeżenie badanej rodziny przez otoczenie i dalszą rodzinę (N=510)

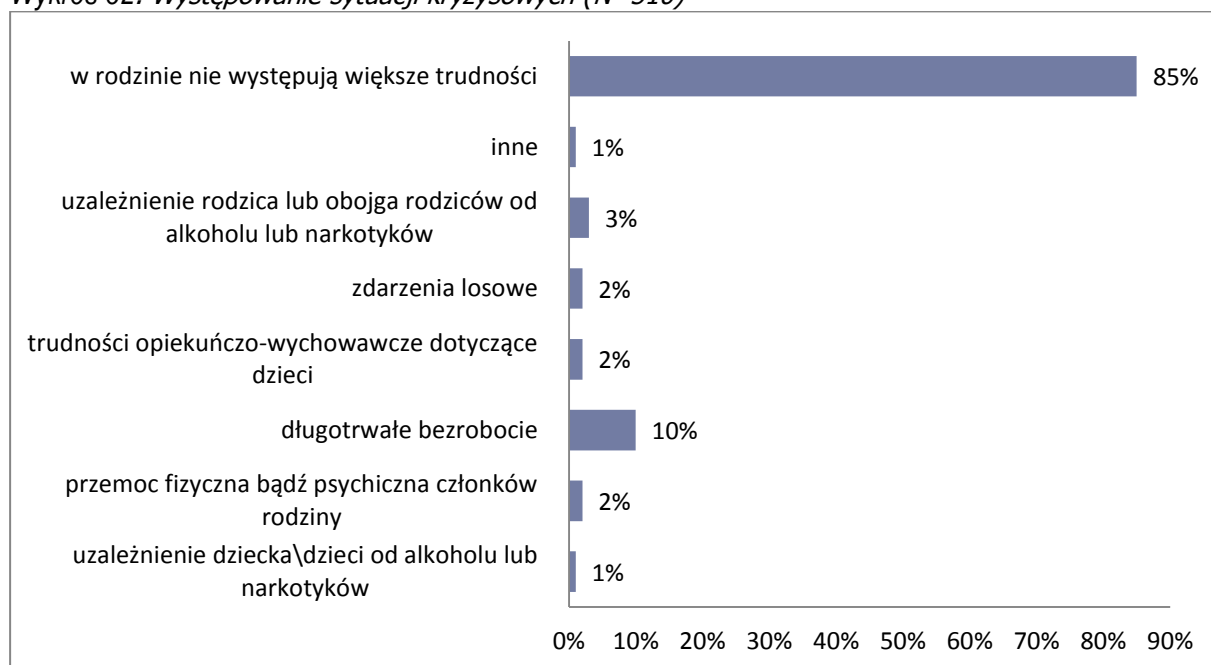
3.2.11 Sytuacje kryzysowe

Badanie miało również na celu diagnozę sytuacji kryzysowych występujących w rodzinach wielodzietnych. W tym obszarze zostały objęte analizą następujące zagadnienia badawcze:

- przemoc
- uzależnienia
- problemy małżeńskie
- problemy finansowe
- zdarzenia losowe.

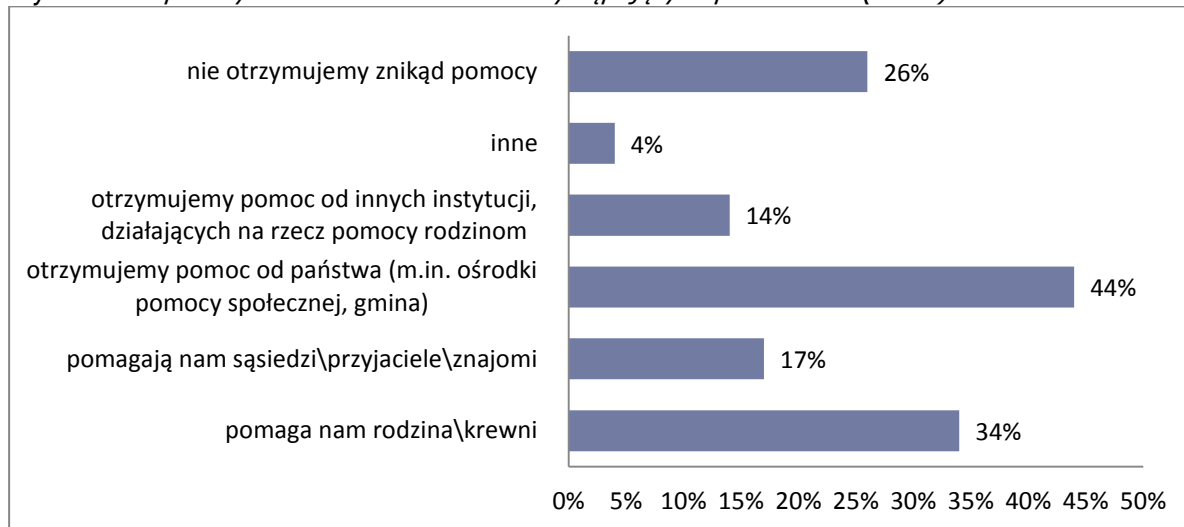
Na pytanie o rodzaj występujących w lubelskich rodzinach trudności, znaczna część odpowiedziała, że w ich rodzinach nie występują większe trudności (80%). Spośród wymienianych trudności najczęściej wskazywaną odpowiedzią było długotrwałe bezrobocie (10%). Uzależnienie od alkoholu rodziców wskazało jedynie 3% badanych.

Wykres 82. Występowanie sytuacji kryzysowych (N=510)

Rodziny, u których występowały różnego rodzaju trudności i kłopoty, wypracowały różne sposoby radzenia sobie z tymi problemami. Prawie połowa badanych otrzymywała pomoc od instytucji państwowych (44%). Ponad jedna trzecia badanych zwracała się z prośbą o pomoc do rodziny/krewnych (34%), a co czwarta rodzina wielodzietna będąca w trudnej sytuacji życiowej nie otrzymywał natomiast pomocy od nikogo (26%).

Wykres 83. *Sposoby radzenia sobie rodzin z występującymi problemami (N=77)*

4. Wnioski

Struktura rodzin z dziećmi na utrzymaniu w województwie lubelskim nie odbiega zasadniczo od sytuacji w innych województwach; dominują rodziny z jednym dzieckiem, na drugim miejscu plasują się rodziny z dwójką dzieci, a dopiero na trzecim miejscu znajdują się rodziny wielodzietne, stanowiąc tu 14,3% ogółu rodzin. Wśród rodzin wielodzietnych przeważają zdecydowanie rodziny z trójką dzieci – 72,6%. Jeśli weźmiemy pod uwagę liczby bezwzględne, populacja rodzin wielodzietnych wynosi 44 383, z czego 32 227 stanowią rodziny z trójką dzieci, a 12 156 rodziny z czworgiem i większą liczbą dzieci.

W sytuacji stałego od lat trendu zmniejszania liczebności dzieci w rodzinie polskiej, a w ostatnich latach głębokiego spadku współczynnika dzietności, daleko odbiegającego od europejskiej średniej i plasującego Polskę w kategorii tzw. skrajnie niskiej dzietności (w 2012 r. wskaźnik dzietności wynosił 1,38), rodziny wielodzietne zasługują na szczególną uwagę jako ta kategoria, która – bez względu na uwarunkowania – w znacznie wyższym stopniu niż statystyczna polska rodzina uczestniczy w procesie reprodukcji ludności. Równocześnie nie można zapominać, że wielodzietność implikuje wysokie koszty utrzymania gospodarstwa domowego i konieczność wysokiego zaangażowania rodziców – przynajmniej jednego z nich – w realizację funkcji opiekuńczych i wychowawczych, co zmniejsza możliwości podnoszenia dochodów rodziny poprzez aktywność zawodową obojga rodziców. Dlatego znaczna część rodzin wielodzietnych doświadcza ryzyka ubóstwa lub okresowej deprivacji potrzeb, co z kolei tworzy zagrożenie dla różnych aspektów rozwoju wychowujących się w tych rodzinach dzieci.

Rozpoznanie sytuacji materialnej i wychowawczej rodzin wielodzietnych, zdiagnozowanie charakteru i poziomu trudności i zagrożeń ma kluczowe znaczenie dla planowania instrumentów polityki społecznej i polityki rodzinnej na poziomie centralnym i lokalnym, kompensujących niedostatek materialny,

niosących wsparcie i pomoc w zaspokojeniu ekonomicznych, opiekuńczych i wychowawczych potrzeb. Rozpoznanie uwarunkowań i sytuacji rodzin wielodzietnych jest również istotne dla kształtowania racjonalnego i prawdziwego wizerunku tej kategorii rodzin, kształtowania wolnych od uprzedzeń i stereotypów postaw społeczeństwa wobec tej kategorii rodzin. Wielodzietność jest bowiem cechą różnych grup i warstw społecznych, jest zarówno wynikiem świadomego wyboru jak też braku racjonalnego podejścia do decyzji prokreacyjnych, a ubóstwo i trudności wychowawcze nie są immanentną cechą tych rodzin.

Niniejsze badania ilościowe przeprowadzone wśród dwóch kategorii respondentów – mieszkańców i rodzin wielodzietnych – pozwalają na sformułowanie wniosków i rekomendacji, dostarczających z jednej strony wiedzy o tym jak postrzegane są rodziny wielodzietne przez mieszkańców województwa lubelskiego oraz jaka jest sytuacja bytowa i społeczna rodzin wielodzietnych w ich własnej ocenie, z drugiej zaś ukazują charakter i strukturę potrzeb tej kategorii rodzin oraz oczekiwania/preferencje obu badanych kategorii pod adresem krajowej i lokalnej polityki społecznej i rodzinnej adresowanej do rodzin wielodzietnych.

4.1 Wizerunek rodzin wielodzietnych w opinii mieszkańców województwa lubelskiego

Celem badania mieszkańców województwa lubelskiego było rozpoznanie ich wiedzy o statusie socjo-ekonomicznym rodzin wielodzietnych, postawach wobec tego modelu rodziny oraz postulowanych formach i zakresie instrumentów polityki społecznej na szczeblu krajowym i lokalnym wspierających rodziny wielodzietne w realizacji ich zadań i funkcji. Badanie pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Rodziny wielodzietne są istotną i rozpoznawalną częścią ludności województwa lubelskiego. Znakomita część badanych mieszkańców – ponad 90% – miała bezpośredni kontakt z rodzinami wielodzietnymi. Co więcej prawie połowa z nich stanowiła część takich rodzin; jako rodziny pochodzenia lub rodziny prokreacji. Pozostali respondenci wskazywali, iż rodziny wielodzietne występują wśród ich krewnych czy powinowatych, wśród znajomych i sąsiadów.
2. Wiedza o rodzinach wielodzietnych – ich statusie materialnym, sposobie i zakresie realizowanych funkcji, doświadczanych trudnościach – pochodziła głównie (wśród 4/5 badanych) z bezpośrednich doświadczeń bycia członkiem takiej rodziny lub codziennych kontaktów sąsiedzkich i towarzyskich. Co piąty respondent wskazywał, że wiedza o rodzinach wielodzietnych pochodzi głównie z przekazów medialnych lub książek.
3. Generalnie można mówić o dobrej orientacji mieszkańców województwa lubelskiego o warunkach i sposobie życia rodzin wielodzietnych a formułowane przez nich opinie w kwestiach potencjalnej pomocy i wsparciu dla tej kategorii rodzin wskazują na życzliwe zainteresowanie i troskę, aby ta

kategoria rodzin mogła realizować swój model życia rodzinnego w godziwych warunkach, doświadczając przyjaznego dużym rodzinom klimatu społecznego i adekwatnego do ich potrzeb zaangażowania władz samorządowych i krajowej polityki społecznej.

4. Bezpośredni kontakt większości badanych mieszkańców z rodziną wielodzietną wydaje się mieć istotny wpływ na racjonalność ich oceny sytuacji bytowej tej kategorii rodzin. 2/3 badanych uznało, że wielodzietność istotnie wpływa na poziom zaspokojenia potrzeb członków tych rodzin i lokuje je w gorszym położeniu socjalnym w porównaniu do rodzin z jednym czy dwojgiem dzieci.

5. Niniejsze badanie wskazuje na generalnie życzliwą postawę mieszkańców wobec rodzin wielodzietnych; aż 88% ogółu badanych zadeklarowało życzliwy stosunek do rodzin wielodzietnych, postawę niechęci zadeklarowało zaledwie 6% badanych nie posiadających dzieci i 5% respondentów z dziećmi. Jako „obojętny” określiło swój stosunek do rodzin wielodzietnych 10% respondentów bez dzieci i 17% respondentów z dziećmi. Niniejsze badanie wskazuje zatem, iż rodziny wielodzietne żyją w społecznościach na ogół przychylnie nastawionych do tego modelu rodziny.

6. Wysoka częstotliwość życzliwych postaw mieszkańców województwa lubelskiego wobec rodzin wielodzietnych znajduje swoje odzwierciedlenie w odrzuceniu przez większość badanych obiegowych negatywnych sądów, bazujących w większości na stereotypach. Większość badanych nie zgodziła się z opiniami, iż wielodzietność świadczy o nieodpowiedzialności rodziców, że w takich rodzinach wyższa jest częstotliwość – w porównaniu do rodzin małych – trudności szkolnych dzieci, zachowań wskazujących na niedostosowanie społeczne a nawet demoralizację dzieci i młodzieży, że poziom aktywności zawodowej rodziców jest niski, a wielodzietność traktowana jest jako potencjalne źródło dochodów. Nie oznacza to jednak, że taki sposób myślenia jest obcy części mieszkańców województwa lubelskiego; mimo, że kategoria tak myślących mieszkańców pozostaje w zdecydowanej mniejszości, nie należy lekceważyć tego wyniku i uwzględnić jego wymowę w działaniach edukacyjnych i promocyjnych władz lokalnych.

7. Pozostając przy przewadze opinii mieszkańców województwa lubelskiego odrzucających negatywne sądy o rodzinach wielodzietnych, można ostrożnie interpretować ten wynik jako wskaźnik samodzielności obywateli w kreowaniu sądów i opinii, odrzucenie stereotypów na rzecz racjonalnego, opartego na doświadczeniu i obserwacji osądu o funkcjonowaniu rodzin wielodzietnych i realizowanych przez nie zadań i funkcji.

8. Warto zwrócić uwagę na wyniki wyrażające opinię mieszkańców o ryzyku ubóstwa w rodzinach wielodzietnych. Z badań ogólnopolskich wynika, że jest to kategoria rodzin najbardziej dotknięta ubóstwem. W niniejszym badaniu odsetek respondentów zgadzających się z opinią, że rodziny wielodzietne są ubogie był niewiele wyższy od odsetka respondentów nie podzielających tej opinii; odpowiednio 44% i 40%. Interpretacja tego wyniku może iść w różnych kierunkach, bowiem nie zastosowano pytań eksplorujących głębiej to zagadnienie. Być może jest tak, że oparta o

doświadczenia i obserwacje ocena warunków życia rodzin wielodzietnych jest korzystniejsza, niż wynikałoby to z oceny ryzyka zagrożenia biedą opartej na urzędowych miarach ubóstwa. Wszak zaradność rodziców, oddanie kobiet sprawom rodziny, dobra organizacja życia domowego, nierzadko jest kluczem do pomniejszenia ryzyka biedy i skromnego, ale godnego poziomu życia. Ale jest także i taka możliwość, że standard życia rodzin wielodzietnych jest porównywalny do warunków życia badanych mieszkańców, a w ich subiektywnej opinii nie postrzegają oni siebie jako „ubogich”. Zagadnienie to jest niezwykle ważne dla konstrukcji obiektywnych i sprawiedliwych miar obszarów deprivacji potrzeb, objętych zbiorczym terminem „ubóstwo”, w celu wyprofilowania form pomocy i przeciwdziałaniu biedzie obecnej w różnych kategoriach rodzin, stąd potrzeba przeprowadzenia badań jakościowych w tym obszarze.

9. Interesującym aspektem oceny społecznej roli rodzin wielodzietnych, jest uznanie znaczenia wielodzietności w kształtowaniu potencjału ludnościowego współczesnej Polski; ponad $\frac{3}{4}$ badanych mieszkańców uznało rodziny wielodzietne za „nadzieję” dla Polski przy obecnym spadku liczby urodzeń w naszym kraju, zaś 50% respondentów uznało rodzinę wielodzietną za „pożądany model we współczesnym świecie”. Jest wysoce prawdopodobne, że to „dowartościowanie” rodziny wielodzietnej ma związek z ożywionym w ostatnich latach dyskursem publicznym wokół skali i konsekwencji kryzysu demograficznego, drastycznego spadku współczynnika dzietności w Polsce i wysoce prawdopodobną prognozą zmniejszenia potencjału ludnościowego Polski w perspektywie 2050 r. do poziomu 32 mln⁹.

10. 48% respondentów uznało, że rodziny wielodzietne cechuje „roszczeniowość” wobec państwa. Trudno jednak zinterpretować ten wynik, bowiem pojęcie „roszczeniowości” nie zostało zdefiniowane w niniejszym badaniu i trudno powiedzieć jak znaczenie tego terminu rozumieli respondenci. Warto zwrócić uwagę, że pojęcie to w polskim dyskursie politycznym nierzadko występuje w odniesieniu do wielu grup społecznych, które oczekują reform społecznych, świadczeń socjalnych i usług społecznych zgodnych ze standardami socjalnymi określonymi w dokumentach międzynarodowych i europejskich (pakty praw społecznych, gospodarczych i obywatelskich ONZ, dyrektywy UE, Europejska Karta Społeczna Rady Europy).

11. Większość badanych mieszkańców uważała, że potrzeby rodzin wielodzietnych w systemie świadczeń i usług społecznych w Polsce są zaspokajane na podobnym poziomie jak pozostałych kategorii rodzin. Dotyczyło to potrzeb zdrowotnych, dostępu do kultury, wykształcenia i edukacji, a także „ochrony majątku” i „sprawiedliwego sądu”, chociaż interpretacja ostatnich dwóch pojęć jest trudna, bowiem także i te pojęcia nie zostały zdefiniowane w niniejszym badaniu. Ocena powyższa wydaje się uwzględniać fakt, iż kryteria korzystania z wymienionych czterech usług nie uwzględniają struktury rodziny, a zatem w praktyce nie występują żadne preferencje/specjalne formy wsparcia adresowane do rodzin wielodzietnych.

---

⁹ Por. Prognozy Organizacji Narodów Zjednoczonych

12. Respondenci uznali, że potrzeby rodzin wielodzietnych są szerzej uwzględniane w systemie świadczeń pomocy społecznej, w porównaniu do pozostałych kategorii rodzin. Opinia ta jest zbieżna ze strukturą beneficjentów pomocy społecznej, w której częściowej niż inne kategorie rodzin obecne są rodziny wielodzietne ze względu na ich niskie dochody i częstsze spełnianie przez nie ustawowego kryterium dochodu uprawniającego do świadczeń z pomocy społecznej.

13. Najbardziej krytycznie ocenili mieszkańcy stopień zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodzin wielodzietnych; 42% uznało, że potrzeby mieszkaniowe rodzin wielodzietnych są zaspokajane w stopniu mniejszym niż pozostałych kategorii rodzin, zaś 32% uznało, że poziom zaspokojenia tych potrzeb w rodzinach wielodzietnych nie odbiega od stopnia ich zaspokojenia wśród innych typów rodzin. Ocena ta jest zbieżna z większością wyników badań w tej dziedzinie; mieszkanie w Polsce jest dobrem rynkowym, większość rodzin – w tym rodzin wielodzietnych - nie ma możliwości poprawy sytuacji mieszkaniowej wobec niskiego poziomu dochodów, wykluczających je z grona kredytobiorców. Z kolei bardzo skromny katalog instrumentów socjalnych wspierających polskie rodziny w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych nie ma większego znaczenia w kształtowaniu ich warunków mieszkaniowych.

14. Prawie równo podzielili się mieszkańcy w kwestii oceny czy w Polsce istnieje system wsparcia dla rodzin wielodzietnych; 47% uznało, że takiego systemu nie ma, 45% zaś uważało, że system wsparcia rodzin wielodzietnych w Polsce istnieje. W tej ostatniej kategorii wypowiedzi respondenci znacznie się różnili w ocenie sprawności/efektywności tego systemu; jedynie 5% respondentów uznało, że wsparcie to jest „wysokie”, 36% było zdania, że system wsparcia ma „odpowiedni do potrzeb poziom”, zaś pozostała większość uznała, że wsparcie systemu jest „niewielkie”.

15. Przy tak krytycznej ocenie zasięgu systemu wsparcia dla rodzin wielodzietnych, nie dziwi fakt, że znakomita część badanych mieszkańców widziała potrzebę zwiększenia pomocy/wsparcia dla rodzin wielodzietnych w takich obszarach jak: poprawa sytuacji socjalno-bytowej, podnoszenie kwalifikacji zawodowej i pomoc w dostępie rodziców z rodzin wielodzietnych do zatrudnienia, wsparcia psychologicznego w rozwiązywaniu problemów rodzinnych, szczególnie związanych z wychowaniem dzieci czy sprawowaniem opieki rodzicielskiej.

16. Zwraca uwagę ostrożność mieszkańców w wyborze form pomocy adresowanych do rodzin wielodzietnych; zdecydowanie preferowali formy pomocy pozafinansowej jak np. refundacja kosztów obiadów i zajęć pozalekcyjnych dla dzieci w szkołach, pomoc rzeczowa w postaci bezpłatnych podręczników, odzieży, sprzętu gospodarstwa domowego, produktów żywnościowych.

17. Wystąpiła duża zbieżność poglądów mieszkańców województwa lubelskiego w kwestii konieczności rozwoju instrumentów wsparcia rodzin wielodzietnych zarówno na poziomie krajowej polityki społecznej i rodzinnej, jak też działań i programów wsparcia realizowanych przez władze samorządowe. Powinności krajowego systemu wsparcia lokowali mieszkańcy w takich obszarach jak rozwój instrumentów ułatwiających godzenie obowiązków rodzinnych z pracą zawodową (urlopy

rodzicielskie, wsparcie w reintegracji kobiet z rynkiem pracy po przerwach związanych z opieką nad dzieckiem), ulgi podatkowe oraz ulgi w korzystaniu ze środków transportu publicznego.

18. Na poziomie lokalnej polityki społecznej propozycje dotyczyły takich aspektów jak: wyrównywanie szans rozwojowych dzieci i młodzieży, przeciwdziałanie wykluczeniu, zwiększenie dostępu do edukacji, dóbr kultury i sportu. Jako istotna postrzegali także mieszkańcy rolę informacyjną i promocyjną władz lokalnych. Wiedza o możliwościach i formach potencjalnej pomocy i wsparcia powinna być ogólnie dostępna, zaś kreowanie wizerunku rodziny wielodzietnej powinno być zrównoważone, przez ukazywanie zarówno doświadczanych przez nie trudności, jak też korzyści wynikających z życia w dużej rodzinie (siła więzi, solidarność, współdziałanie), czy wreszcie niezwykle istotnego ich wkładu w kształtowanie potencjału ludnościowego w Polsce.

4.2 Rodziny wielodzietne w opinii badanych rodziców realizujących model rodziny wielodzietnej

1. Rodziny wielodzietne w województwie lubelskim stanowią w zdecydowanej większości rodziny pełne, oparte na formalnym małżeństwie (80%). Drugim co do częstotliwości występowania w badanej próbie typem rodziny wielodzietnej były rodziny niepełne (12%), rodziny oparte na związkach kohabitacyjnych lub konkubinatach stanowiły jedynie 6%, zaś 2% stanowiły rodziny zrekonstruowane. Struktura rodzin niepełnych w województwie lubelskim wg charakteru związku rodziców jest zatem podobna jak w populacji ogólnopolskiej; rodziny te w zdecydowanej większości opierają się na małżeństwie rodziców, co potwierdza ponownie słuszność tezy, że wielodzietność bardziej spaja rodzinę. Liczne potomstwo jest z jednej strony dowodem na siłę więzi emocjonalnej pomiędzy małżonkami, z drugiej też jest spoiwem skupiającym uwagę rodziców na zachowaniu trwałości rodziny ze względu na dobro dzieci.

2. Respondentkami w badaniu były głównie matki (84%), co z jednej strony skłania do przypuszczenia, że przekazywane opinie są oparte na codziennym doświadczeniu z organizacją życia rodziny wielodzietnej i dobrym rozpoznaniu „blasków” i „cieni” realizacji funkcji i zadań w rodzinie z gromadką dzieci, z drugiej zaś może w większym stopniu być obarczone emocjonalnym spojrzeniem na wiele spraw, bowiem kobiety skoncentrowane na wychowywaniu dzieci i prowadzeniu domu nierzadko nie mają możliwości spojrzenia z dystansu na sytuacje i problemy, które zdominowały ich życie. Z drugiej strony wyraźna nadreprezentacja matek wśród respondentów w niniejszym badaniu wynika także z faktu ich dyspozycyjności i dostępności w procesie organizacji badania.

3. W badanych rodzinach przeważali rodzice w „dojrzałym” wieku, powyżej 35 roku życia (75%). Przewaga starszych wiekiem rodziców w rodzinach wielodzietnych wynika z przebiegu cyklu życia rodziny wielodzietnej, w którym etap powiększania rodziny (od urodzenia pierwszego do ostatniego dziecka) trwa na ogół przez wiele lat po zawarciu małżeństwa (innego związku). Odnotować jednak należy fakt, iż 1% badanych rodzin (5 rodzin) stanowili rodzice bardzo młodzi w wielu 18-24 lata.

Mimo, że jest to nieliczna grupa, należy o niej pamiętać konstruując programy wsparcia rodzin wielodzietnych na poziomie lokalnym, w których powinna się znaleźć oferta dla bardzo młodych rodziców, najczęściej nie mających ukończonej edukacji, wyuczonego zawodu, a nierzadko także borykających się z brakiem umiejętności związanych z organizacją codziennego życia w gospodarstwie domowym, trudnościami w gospodarowaniu dochodami, deficytami wiedzy dotyczącej opieki i wychowania dzieci.

4. Rodzice w badanych rodzinach wielodzietnych legitymowali się relatywnie dobrym poziomem wykształcenia.; ponad 1/3 z nich miała wykształcenie średnie, prawie co piąty rodzic posiadał wykształcenie średnie, 1/3 miała ukończone wykształcenie zawodowe. Jedynie 12% zakończyło edukację na poziomie podstawowym, a 1% na poziomie gimnazjalnym. A zatem większość rodziców miała zakończony etap edukacji powiązany z posiadaniem zawodu, kwalifikacji zawodowych, co miało bez wątpienia związek z wysokim odsetkiem rodziców uzyskujących dochód z tytułu pracy zawodowej (88%), aczkolwiek status rodziców badanych rodzin na rynku pracy nie był przedmiotem szczegółowego rozpoznania.

5. Struktura badanych rodzin wg liczby posiadanych dzieci także była zbliżona do danych ogólnopolskich. Przeważają – $\frac{3}{4}$ ogółu badanej populacji rodzin – rodziny z trójką dzieci, 17% stanowią rodziny z czworgiem dzieci, a rodziny z wyższą liczbą niż czworo dzieci stanowiły zaledwie 8%. Warto dodać, że najwyższa liczba dzieci w rodzinie wynosiła 8-ro.

6. Rodzice w badanych rodzinach wielodzietnych postrzegali realizowany przez nich model wychowania jako demokratyczny; tak sądziło 70% badanych, wskazując, że uwzględniają i szanują opinie swoich dzieci w podejmowaniu wielu decyzji, natomiast w przypadku niewłaściwego zachowania dzieci stosują argumenty merytoryczne i perswazję jako główny środek oddziaływania wychowawczego. Zwolennicy autokratycznego modelu wychowania – gdzie rodzice podejmują decyzje bez udziału dzieci – stanowili 28% rodzin. Znikomy był natomiast odsetek rodziców (2%) realizujących liberalny model wychowania, wyrażający się w pobłażliwym traktowaniu zachowań swoich dzieci i brakiem ingerencji w ich wybory. To ciekawy obraz rodziny wielodzietnej jako środowiska wychowawczego, ukazujący w dużej mierze ewolucję modeli wychowania, niezależnie od liczby posiadanych dzieci, co zapewne ma związek zarówno z wyższym poziomem edukacji, wiedzy oraz zaangażowania rodziców w proces wychowawczy.

7. Sytuacja materialna to jeden z najważniejszych czynników determinujących funkcjonowanie rodzin wielodzietnych. Liczba dzieci w rodzinie ma bowiem kluczowy wpływ na tzw. dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym, ponadto zakres obowiązków opiekuńczych i wychowawczych wyłącza na ogół na długi czas jednego z rodziców z aktywności zawodowej, co zmniejsza możliwości kształtowania wyższych dochodów z pracy. Większość rodzin określiła swoją sytuację materialną jako średnią (53%), wskazania negatywne stanowiły 35% ogółu wypowiedzi, przy czym w tej kategorii

mieszczą się dwie oceny: zła (24%) i bardzo zła (11%). Tak więc subiektywna ocena lokuje 1/3 badanych rodzin w strefie dochodów, uniemożliwiających zaspokojenia podstawowych potrzeb, znajdujących się w strefie biedy. Prawie co ósma rodzina oceniła swoją sytuację jako dobrą, a co dwudziesta jako bardzo dobrą. Dobrostan materialny jest zatem rzadko udziałem rodzin wielodzietnych. Odniesienie tych ocen do twardych danych o poziomie dochodów przypadających na osobę w badanych rodzinach, skłania do refleksji nad psychologicznym zabiegiem części rodzin, oceniających swoją sytuację jako przeciętna – mimo bardzo niskich dochodów, aby uniknąć piętna ubogiej rodziny. Z twardych danych wynika bowiem, że aż 42% badanych rodzin uzyskiwało dochód w rodzinie poniżej wartości minimum egzystencji, a 26% uzyskiwało dochód na osobę poniżej wartości minimum socjalnego. Jedynie dochody 22% rodzin lokowały je w grupie gospodarstw uzyskujących dochody na poziomie lub nieco powyżej minimum socjalnego, która to wartość w założeniu pozwala na zaspokojenie nie tylko potrzeb materialnych ale także na minimalnym poziomie potrzeb społecznych. W porównaniu do wymienionych kategorii dochodowych, 5% badanych rodzin wielodzietnych o poziomie dochodów na osobę w granicach 1500-2000 zł stanowi bez wątpienia interesującą dla dalszych badań zbiorowość rodzin wielodzietnych; pokazuje bowiem, że bieda nie jest immanentną cechą wielodzietności, o ile spełnione są pewne warunki i właśnie rozpoznanie tych warunków uważam za interesującą perspektywę badawczą na przyszłość, równoważącą stygmat ubogiej rodziny wielodzietnej.

8. Źródła dochodów rodzin wielodzietnych można podzielić na dochody z pracy i dochody ze źródeł niezarobkowych, takie jak: zasiłki rodzinne, zasiłki z pomocy społecznej, świadczenia rodzinne, stypendia, dodatki mieszkaniowe, alimenty, zasiłek dla bezrobotnych, emerytura, renta. W sumie w pewnej grupie rodzin wielodzietnych dochody ogólne kształtowały obydwie – na dochody z pracy wskazało bowiem 86% badanych rodzin, na dochody ze źródeł niezarobkowych 68%.

9. Zdecydowana większość rodzin oceniła swoje dochody jako zadawalające dla zaspokojenia dwóch podstawowych potrzeb egzystencjalnych: żywności (90% respondentów) i odzieży (87%). Zwrócić należy szczególną uwagę na fakt, że poza możliwościami zaspokojenia tych potrzeb na poziomie zadawalającym pozostawało odpowiednio 10% i 13% rodzin. Na pomoce szkolne stać było już jednak tylko 2/3 badanych rodzin, zaś na usługi zdrowotne niewiele ponad 3/5 badanej populacji rodzin. Natomiast na wydatki związane z wypoczynkiem rekreacją, potrzeby kulturalne mogła sobie pozwolić zaledwie co czwarta i co piąta rodzina. Tak więc subiektywna ocena struktury zaspokajania potrzeb pokazuje typową dla gospodarstw domowych z niskimi dochodami strukturę wydatków; występuje gradacja ważności potrzeb; prymat mają potrzeby egzystencjalne a pozostałe związane ze zdrowiem edukacją, kulturą, wypoczynkiem – mimo, że należą one współcześnie do katalogu potrzeb podstawowych – w dużej części rodzin wielodzietnych nie mogą być zaspokojone.

10. Badanie nie zidentyfikowało jaki rodzaj mieszkań czy domów jednorodzinnych (forma własności) zamieszkiwały rodziny wielodzietne. Natomiast zdiagnozowano wielkość powierzchni przypadającej na

jedną osobę w rodzinie i standard sanitarny zajmowanych mieszkań. Jeśli przyjąć za kryterium oceny średnią powierzchnię mieszkaniową na osobę w rodzinie wielodzietnej określoną w Diagnozie Społecznej z 2009 r.¹⁰ na prawie 20 metrów kwadratowych, to ponad 2/3 badanych w województwie lubelskim rodzin wielodzietnych nie osiągnęło tego standardu. Na skrajnie trudną sytuację – do 5 metrów na osobę wskazało 7% badanych, powierzchnia w granicach od 6 do 10 metrów na osobę występowała natomiast w 28% rodzin. Tak więc 35% badanych rodzin miało bardzo trudną sytuację mieszkaniową, określoną miarą wysokiego zagęszczenia. To w tych rodzinach 16% dzieci nie miało własnego łóżka, a 18% dzieci własnego miejsca do odrabiania lekcji. Także 35% rodzin wskazało, że w ich mieszkaniach brak jest bieżącej wody (17% ciepłej, 4% zimnej wody), brak wanny, prysznica (9%), brak toalety (5%). Tak więc kolejny obszar oceny „biedy mieszkaniowej” został ujawniony w niniejszych badaniach, wskazując zarazem, iż potrzeby mieszkaniowe rodzin wielodzietnych powinny stać się priorytetem w kierunkach działań władz samorządowych na rzecz poprawy warunków życia tej kategorii rodzin. Prawie 2/3 rodzin podejmowało różnorakie starania wiodące w kierunku poprawy ich trudnej sytuacji mieszkaniowej, jednak jest to dla większości bariera finansowa nie do pokonania. Nie sposób także pominąć informacji badanych, iż 1/3 z nich ma trudności z bieżącym regulowaniem rachunków związanych z utrzymaniem mieszkań.

11. Wobec ukazanych już informacji o niskim poziomie dochodów i strukturze zaspokajania potrzeb rodzin, nie dziwi fakt, że w badanej zbiorowości wysoki był odsetek rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej – 46% – przy czym 26% korzystało z niej bardzo często, 13% rzadko, zaś dla 7% rodzin była to sytuacja sporadyczna. Ale równocześnie godnym podkreślenia jest to, że ponad połowa badanych rodzin – 56% – nigdy nie była klientem pomocy społecznej. Formy pomocy z których korzystały rodziny wielodzietne była różnorakie: najliczniejsza była zbiorowość rodzin wielodzietnych korzystających z zasiłków rodzinnych (76%), refundacja obiadów czy całodziennego wyżywienia w żłobku czy przedszkolu (63%), zasiłki z pomocy społecznej (50%), pomoc rzeczowa (25%), żywność (29%). Najrzadziej badane rodziny korzystały z dodatku mieszkaniowego (19%) oraz karty 3+ (18%). Tylko co piąta rodzina otrzymująca pomoc wystawiła wysoką ocenę uzyskanej pomocy. Ponad połowa beneficjentów przyznała zaledwie noty średnie, a 29% oceniło ją jak „niską i bardzo niską”.

12. W hierarchii oczekiwanych w przyszłości form pomocy zdecydowane pierwszeństwo poznano pomocy finansowej (69%), następnie refundacji kosztów zajęć pozalekcyjnych (43%), obiadów (35%), karta 3+ (33%). Najrzadziej rodzice wskazywali na potrzebę wsparcia psychologicznego. Być może dlatego, że występowanie problemów wychowawczych zgłaszała zaledwie co dziesiąta rodzina (trudności szkolne, wagary, nadużywanie alkoholu, środków odurzających, przemoc).

---

¹⁰ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Raport Diagnoza Społeczna 2009, Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2009.

13. Opiekę nad małymi dziećmi do lat 3, w zdecydowanej większości sprawowali rodzice (4/5). Tylko co 8 rodzina wielodzietna korzystała ze żłobka lub innej formy opieki, ponosząc koszty tej opieki w granicach od 50 do 300 zł. Sytuacja zmienia się w następnej grupie wiekowej, gdzie jest obowiązek „zerówki” i odsetek rodzin wielodzietnych korzystających z opieki przedszkolnej wzrasta do 56%, nadal jednak 35% rodziców sama opiekuje się dziećmi w tym wieku aż do klasy „zerowej”. Wzrasta w tym czasie obciążenie rodzin wielodzietnych odpłatnością za usługi przedszkolne, na co zwracało uwagę wielu rodziców; 27% z nich ponosiło koszty w wysokości 150-350 zł, 33% poniżej 150 zł. Także kolejny etap życia dziecka – okres szkoły podstawowej wiąże się z kosztami. 80% badanych rodzin miało dzieci w szkołach podstawowych i ponosiło średnio koszty w wysokości - średnio 200 zł. Rodzice zwracali uwagę na wysokie obciążenie kosztami edukacji swoich dzieci. Równocześnie trzeba zauważyć, iż edukacja dzieci i młodzieży stanowi priorytet w rodzinach wielodzietnych (podobnie jak w pozostałych typach rodzin). 97% respondentów wskazało, że każde z ich dzieci mogło kontynuować naukę na miarę ich aspiracji. Wyrazem ich zaangażowania w sprawy edukacji dzieci są częste deklaracje dotyczące kontaktu ze szkołą, z nauczycielami, monitorowanie wyników nauki ich dzieci, etc.

14. Ciekawym wynikiem niniejszego badania jest niski – zaledwie 1/5 – odsetek respondentów doświadczających sytuacji kryzysowych w swoich rodzinach. Najczęściej do takich sytuacji zaliczano długotrwałe bezrobocie (10%), uzależnienie od alkoholu (3%), przemoc (3%), trudności z dziećmi (2%). Wydaje się jednak, iż samo pojęcie „sytuacji kryzysowych” wymagałoby szczegółowej operacjonalizacji, a pytania na ten temat wymagają pośredniej konstrukcji. To są tematy trudne i nierzadko „wstydlive” i naturalną skłonnością człowieka jest – jeśli jest to możliwe – raczej ukrywanie takich zjawisk. Dlatego zagadnienie to wymaga prowadzenia badań jakościowych. Te rodziny, które przyznały, że doświadczyły/doświadczają trudności, korzystały najczęściej z pomocy instytucji publicznych (44%), ale wysoki był także wkład dalszej rodziny w pomoc i wsparcie, o czym mówiło aż 36% badanych. Świadczy to o wysokim poziomie więzi i solidarności wśród rodzin województwa lubelskiego.

15. Badane rodziny były dobrze zintegrowane ze środowiskiem sąsiadów. Na przyjaźń z sąsiadami wskazała co piąta rodzina, ponad połowa mówiła o wzajemnych świadczeniach i pomocy sąsiedzkiej w różnych sytuacjach (np. opiece nad dziećmi). Jedynie 3% nie utrzymywało stosunków z sąsiadami. Większość rodzin oceniała pozytywnie swoją pozycję społeczną w społeczności lokalnej. O przychylności, „pozytywnym” nastawieniu środowiska lokalnego wobec nich mówiło 3/5 badanych, 1/3 określiła postawy środowiska jako neutralne. Ale 7% badanych miało poczucie wykluczenia, a jako główny powód poczucia izolacji w miejscu zamieszkania wskazano ubóstwo i brak akceptacji wielodzietności.

16. Relatywnie niskie było zainteresowanie badanych rodzin sprawami dziejącymi się w ich miejscu zamieszkania. Niewiele ponad 1/5 interesowała się decyzjami władz lokalnych, imprezami

kulturalnymi, wydarzeniami sportowymi w okolicy, jeszcze niższe było zainteresowanie wyborami czy innymi przejawami życia politycznego. Aktywność w organizacjach pozarządowych zadeklarowało zaledwie 13% badanych, zaś 9% wskazało na aktywność w wolontariacie. Poza wolontariatem – we wszystkich pozostałych formach aktywności przeważali mężczyźni, co ma bez wątpienia związek z większym obciążeniem kobiet pracą domową w porównaniu z ich partnerami i brakiem u nich czasu na inne, pozarodzinne formy aktywności. Ale może też pośrednio świadczyć o tym, że w rodzinach wielodzietnych bardziej żywotny jest w dalszym ciągu podział na „prywatną kobietę” i „publicznego mężczyznę”.

17. Mimo licznych trudności, które są udziałem rodzin wielodzietnych, ogólna ocena ich jakości życia wypadła całkiem pomyślnie. Tylko 18% oceniła jakość swojego życia negatywnie (ocena: zła), 50% uznało ją za przeciętną, co czwarta rodzina uznała, że jest ona „dobra”. Ale aż $\frac{3}{4}$ badanych rodzin było zadowolonych z własnego życia.

6. Weryfikacja hipotez badawczych

Na etapie przygotowania projektu badawczego i analizy danych zastanych postawiono szereg hipotez dotyczących postrzegania rodzin wielodzietnych ich funkcjonowania oraz możliwości i barier towarzyszącym osobom realizującym ten model rodziny. Większość z kwestii postulowanych w hipotezach była dyskutowana wcześniej, na etapie omawiania poszczególnych zagadnień. W niniejszym rozdziale hipotezy te zostaną wymienione i podsumowane, jako że stanowią swoistą rekapitulację wcześniej przedstawianych wniosków.

Tabela 16. Weryfikacja hipotez

Hipoteza	Opinie pełnoletnich mieszkańców województwa lubelskiego	Opinie rodziców/opiekunów z rodzin wielodzietnych	Wniosek
1. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców wzrasta przekonanie mieszkańców województwa lubelskiego o nieodpowiedzialności rodziców tych dzieci.	Zauważalny jest jedynie spadek deklaracji o całkowitym nie zgadzaniu się z twierdzeniem wraz ze wzrostem liczby dzieci	nie dotyczy	HIPOTEZA FAŁSZYWA
2. Wraz ze wzrostem dochodów jednostki wzrasta przekonanie o nieodpowiedzialności rodziców posiadających trójkę lub więcej dzieci pozostających na ich utrzymaniu.	Nie odnotowano zależności	nie dotyczy	HIPOTEZA FAŁSZYWA
3. Wraz ze wzrostem wykształcenia jednostki wzrasta przekonanie o nieodpowiedzialności rodziców posiadających trójkę lub więcej dzieci pozostających na ich utrzymaniu.	Wyniki istotne statystycznie dotyczą wykształcenia wyższego	nie dotyczy	HIPOTEZA PRAWDZIWA
4. Publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają do posiadania trójki lub więcej dzieci ponieważ w praktyce jest ich mało oraz są one mało efektywne.	Wyrażają poparcie dla wsparcia rodzin wielodzietnych, oraz uważają, że poziom wsparcia jest za mały	Zadowolenie z dostępnych form wsparcia deklaruje jedynie 19% rodziców	HIPOTEZA PRAWDZIWA
5. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców wzrasta prawdopodobieństwo występowania trudności wychowawczych.	nie dotyczy		HIPOTEZA PRAWDZIWA
6. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny ocena sytuacji ekonomicznej spada.	nie dotyczy		HIPOTEZA PRAWDZIWA
7. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny spada ocena jakości życia spada.	nie dotyczy		HIPOTEZA PRAWDZIWA
8. Aktywność na rzecz wsparcia swojego środowiska lokalnego wzrasta wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny.	nie dotyczy	Zauważalny jest spadek nieangażowania się w życie lokalne. Nie można jednak mówić o wzroście aktywności	HIPOTEZA FAŁSZYWA
9. Wraz ze wzrostem dochodu przypadającego na każdego członka rodziny wzrasta kwota przeznaczona na wspólny wypoczynek i rekreację.	nie dotyczy		HIPOTEZA PRAWDZIWA
10. Wraz ze wzrostem liczby dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny spada możliwość kontynuacji nauki przez dzieci.	nie dotyczy		HIPOTEZA PRAWDZIWA

7. Rekomendacje

Rodziny wielodzietne pełnią ważną rolę w procesie kształtowania potencjału ludnościowego i kapitału ludzkiego, jednak wychowujące się w nich dzieci mają trudniejsze warunki materialne, częściej są narażone na ryzyko biedy i deprywację potrzeb materialnych, edukacyjnych i kulturalnych. Rodzice realizujący model rodziny wielodzietnej borykają się nierzadko z deficytem środków utrzymania na poziomie podstawowych potrzeb, a ich możliwości zwiększenia zakresu pracy najemnej są ograniczone przez ogrom obowiązków opiekuńczych, wychowawczych i domowych. Dodatkowo, nierzadko mają poczucie braku należytego uznania społecznego dla ich wyborów prokreacyjnych i wkładu pracy w wychowanie liczego potomstwa.

Wzmacniany przez dekady intensywnego rozwoju ekonomicznego powojennego ładu gospodarczego w krajach demokracji zachodniej wzorzec homo economicus, wykreował porządek społeczny pomniejszający rangę reprodukcji w konfrontacji z produkcją. Rodzina i jej funkcje zostały zepchnięte do sfery prywatnego życia jednostki, wyłączając na kilka dekad z filozofii społecznej refleksje nad ważnością rodziny jako instytucji społecznej. Kryzys demograficzny oraz ograniczone możliwości realizacji modelu państwa dobrobytu uświadamiają coraz bardziej potrzebę przywrócenia rodzinie jej należytego miejsca w społeczeństwie, a jednostkom przedkładającym posiadanie dzieci nad aktywność i karierę zawodową należne wsparcie i uznanie. Czy jednak odwrócenie zmian, które nastąpiły w modelu życia rodzinnego człowieka tzw. cywilizacji zachodniej będzie możliwe, trudno dzisiaj powiedzieć. Natomiast niewątpliwie możliwe jest wsparcie tej części rodziców, którzy wybrali model realizacji dużej rodziny i uczestniczą w znacznie większym stopniu niż rodziny z jednym czy dwójką dzieci w kontynuacji procesu zastępowalności pokoleń, zapewnienia ciągłości trwania rodzaju ludzkiego.

Zrealizowane badanie identyfikuje sytuacje rodzin wielodzietnych, ich problemy, pokazuje niedostatki systemu pomocy i wsparcia ze strony instytucji publicznych na poziomie krajowym i lokalnym. Wynikające z niego wnioski uzasadniają sformułowanie rekomendacji pod adresem polityk publicznych, ukazujących kierunek i obszar działań na rzecz wspierania rodzin wielodzietnych w realizacji ich funkcji i zadań w wymiarze indywidualnym i społecznym.

Poprawa sytuacji rodzin wielodzietnych wymaga budowania spójnego systemu działań na rzecz rodziny wielodzietnej, łączącego instrumenty znajdujące się w dyspozycji polityki społecznej, polityki rodzinnej, polityki rynku pracy, edukacji i polityki mieszkaniowej. Działania te powinny tworzyć warunki dla realizacji modelu rodziny wielodzietnej bez zagrożenia ryzykiem biedy i wykluczenia społecznego.

Kluczowe znaczenie dla stworzenia gwarancji bezpieczeństwa socjalnego rodzin wielodzietnych przypada systemowi polityki społecznej państwa, określającemu ustawowy próg ubóstwa jako

kryterium przyznawania świadczeń socjalnych (zasiłki z pomocy społecznej, zasiłki rodzinne, zasiłki wychowawcze). Obowiązujące obecnie kryterium nie odpowiada nawet poziomowi minimum egzystencji, a zatem stabilizuje życie w biedzie. Niezbędnym elementem w procesie przeciwdziałania ubóstwu rodzin wielodzietnych jest ustalenie ustawowej granicy ubóstwa na poziomie zbliżonym do poziomu minimum socjalnego, którego wysokość oblicza rokrocznie w oparciu o minimalny koszyk dóbr i usług Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.

Nie sposób także przemilczeć faktu żenująco niskich w Polsce zasiłków rodzinnych, jednych z najniższych w państwach UE a także segregacyjnego charakteru zasad ich przyznawania. To także konieczny obszar reform w ramach systemu świadczeń rodzinnych.

Jasnym i jednoznacznym regulacji wymaga kwestia „bezpłatnej” oświaty w okresie przedszkolnym i szkolnym. Konstytucja RP gwarantuje bezpłatność usług oświatowych i edukacyjnych, jednak scedowanie obowiązków w tym zakresie na samorządy ogromnie różnicuje dostęp do bezpłatnych usług w tej dziedzinie. Bogate samorządy mogą więcej inwestować w te dziedziny, biedne natomiast nie. Szanse edukacyjne dzieci i młodzieży nie mogą zatem nadal zależeć od poziomu zamożności gminy; ich gwarancji należy szukać w ustawie zasadniczej i gwarantowanych z budżetu państwa dotacji celowych.

Kolejnym ważnym rozwiązaniem systemowym jest reforma systemu płac, w tym ustawy o poziomie płacy minimalnej. Poziom płacy minimalnej ma istotny wpływ na kształtowanie płac pracowników zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy, a praca zawodowa matek w tym systemie jest atrakcyjnym sposobem na zwiększenie dochodów rodzin z dziećmi. Obecny poziom płacy minimalnej nie stanowi racjonalnej alternatywy dla potencjalnego zasiłku z pomocy społecznej.

Systemowych reform wymaga także katalog instrumentów umożliwiających zrównoważony dostęp dzieci i młodzieży z wszystkich rodzin do usług społecznych decydujących o kształtowaniu kapitału ludzkiego, takich jak usługi edukacyjne, zdrowotne, kultura, sport i rekreacja. W warunkach rosnącej komercjalizacji i równoległych form organizacji tych usług przez podmioty publiczne i prywatne, istotne są takie instrumenty jak ulgi, stypendia, refundacje umożliwiające swobodny wybór i dostęp do wysokiej jakości usług bez względu na podmiot je świadczących.

Przechodząc na szczebel działań podmiotów samorządowych wobec rodzin wielodzietnych rekomendację rozpocznę od wskazań pod adresem Ośrodków Pomocy Społecznej. Ten podmiot bowiem jest najczęściej wskazywanym źródłem pomocy i wsparcia przez rodziny wielodzietne, zaś wśród beneficjentów pomocy społecznej rodziny wielodzietne stanowią najczęściej główną kategorię.

Głównym mankamentem relacji klient-Ośrodek Pomocy Społecznej jest ograniczoność instrumentów wsparcia prowadzących do aktywności i samoorganizacji beneficjentów, pomocy ku samopomocy. Wysokość świadczeń finansowych jest zbyt niska, aby istotnie zmienić położenie ekonomiczne

klientów; jej funkcją jest raczej stabilizacja życia w biedzie, ale stabilizacja ta wnosi w życie klientów poczucie, iż na minimum egzystencji zawsze można liczyć. To utrwała poczucie bierności, szczególnie w przypadku braku pracy socjalnej ukierunkowanej na wykorzystanie potencjału klientów i wskazanie im możliwych w danych warunkach sposobów zmiany sytuacji. Dodatkowo sytuację utrudnia fakt, że szczególnie w małych miejscowościach, Ośrodki Pomocy Społecznej stanowią nierzadko jedyny stabilny podmiot gwarantujący - wprawdzie niską -, ale zawsze realną pomoc. Tak zwana „wyuczona bezradność” jest funkcją braku innych alternatyw, wnoszonych równolegle np. przez organizacje pozarządowe, programy władz samorządowych, Powiatowe Urzędy Pracy, instytucje edukacyjne i inne.

Biorąc pod uwagę deficyt aktywności innych aktorów lokalnych, Ośrodki Pomocy Społecznej powinny zmienić organizację pracy z rodzinami wielodzietnymi. Po pierwsze działania te powinny być wyprofilowane wg form pomocy, co oznacza, że należy oddzielić świadczenia typowo socjalne od świadczeń aktywizujących, np. działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji, dostępu do pracy, nakłonienia rodziców do aktywnych form spędzania wolnego czasu z dziećmi w ramach oferowanych programów czy ulg. Pomoc powinna być zindywidualizowana i kompleksowa. Oznacza to, diagnozowanie każdej rodziny wielodzietnej w celu zidentyfikowania jej potencjału, braków i ustalenie indywidualnego planu działania, obejmującego – adekwatnie do bieżącej sytuacji – połączenie instrumentów socjalnych i aktywizujących (świadczenia socjalne + praca socjalna).

Powyższe zadanie wymaga przygotowania profesjonalnych kadr pomocy społecznej do pracy z rodzinami wielodzietnymi, w tym m. in. poszerzenie umiejętności w zakresie diagnozy potrzeb, słabych i mocnych stron rodzin wielodzietnych, metod pracy z rodzinami problemowymi (alkoholizm, uzależnienia, przemoc, trudności wychowawcze, długotrwałe bezrobocie).

Kolejne priorytetowe z punktu widzenia skali deprivacji potrzeb mieszkaniowych rodzin wielodzietnych zadanie władz samorządowych dotyczy budownictwa mieszkań komunalnych. Obecne zasoby mieszkań komunalnych są w Polsce zbyt skromne, a w wielu gminach sprzedano w ostatnich latach należące do gmin lokale mieszkalne po zlikwidowanych szkołach, agronomówkach etc. Zamiast remontować sprzedano często jedyne potencjalne zasoby komunalne, konieczne jest zatem odnowienie infrastruktury mieszkań komunalnych.

Istotnym zadaniem władz samorządowych powinno być także tworzenie zespołów interdyscyplinarnych skupiających wszystkich lokalnych aktorów podejmujących działania na rzecz rodzin wielodzietnych: przedstawicieli instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, wyznaniowych. To z tego gremium warto byłoby wyłonić grupę superwizorów, omawiających i proponujących metody i formy współpracy z indywidualnymi przypadkami rodzin wielodzietnych wymagających pomocy i wsparcia.

Równie ważna jest rola samorządów w kreowaniu wolnej od stereotypów wiedzy o rodzinach wielodzietnych. Rodziny wielodzietne doświadczają nie tylko trudności, odnoszą także sukcesy. Ponadto ważnym jest zwracanie uwagi na ich bezcenną rolę w kształtowaniu potencjału ludnościowego Polski oraz tworzenia wzorców solidarności rodzinnej i siły więzi rodzinnych. Tak więc samorząd powinien inicjować programy edukacyjne, kulturalne i promocyjne z udziałem rodzin wielodzietnych jako równoznacznych z innymi typami rodzin mieszkańców społeczności lokalnych.

8. Spis tabel

TABELA 1. RODZINY, ROZKŁAD W WOJEWÓDZTWACH	17
TABELA 2. RODZINY Z DZIEĆMI I BEZ DZIECI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM.....	18
TABELA 3. PROCENT RODZIN WIELODZIELNYCH POŚRÓD RODZIN POSIADAJĄCYCH DZIECI - WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE	18
TABELA 4. MODUŁY BADANIA	22
TABELA 5. STRUKTURA PRÓBY MIESZKAŃCÓW POD WZGLĘDEM POWIATU, W KTÓRYM MIESZKA BADANA RODZINA	23
TABELA 6. STRUKTURA PRÓBY MIESZKAŃCÓW POD WZGLĘDEM KLASY WIELKOŚCI MIEJSCOWOŚCI	23
TABELA 7. STRUKTURA PRÓBY MIESZKAŃCÓW POD WZGLĘDEM PŁCI.....	24
TABELA 8. STRUKTURA PRÓBY MIESZKAŃCÓW POD WZGLĘDEM KOHORTY WIEKOWEJ	24
TABELA 9. STRUKTURA PRÓBY W BADANIU POD WZGLĘDEM POWIATU, W KTÓRYM MIESZKA BADANA RODZINA WIELODZIELNA	25
TABELA 10. STRUKTURA PRÓBY W BADANIU POD WZGLĘDEM KLASY WIELKOŚCI MIEJSCOWOŚCI	26
TABELA 11. STEREOTYPY A PŁEĆ I WYKSZTAŁCENIE (N=501)	33
TABELA 12. STEREOTYPY A DOCHODY RESPONDENTA (N=483).....	34
TABELA 13. RODZAJ ZWIĄZKU W RODZINACH PEŁNYCH (N=510)	42
TABELA 14. INSTYTUCJE, KTÓRE UDZIELIŁY WSPARCIA BADANYM RODZINOM (N=235)	53
TABELA 15. STAN CYWILNY A OGÓLNE ZADOWOLENIA Z ŻYCIA (N=504)	79
TABELA 16. WERYFIKACJA HIPOTEZ	93

9. Spis wykresów

WYKRES 1. STAN CYWILNY (N=502)	27
WYKRES 2. WYKSZTAŁCENIE RESPONDENTÓW W PODZIALE NA PŁEĆ.....	27
WYKRES 3. LICZBA DZIECI	28
WYKRES 4. DOCHODY	28
WYKRES 5. ŹRÓDŁA CZERPIANIA WIEDZY O RODZINACH WIELODZIELNYCH	29
WYKRES 6. OCENA SYTUACJI RODZIN WIELODZIELNYCH (N=502).....	29
WYKRES 7. OCENA SYTUACJI RODZIN WIELODZIELNYCH (N=502).....	30
WYKRES 8. POSTAWA WOBEC RODZIN WIELODZIELNYCH (N=502).....	30
WYKRES 9. STEREOTYPY MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO (N=502)	32
WYKRES 10. POTRZEBY RODZIN WIELODZIELNYCH (N=502)	35
WYKRES 11. PRAWA RODZIN WIELODZIELNYCH (N=502).....	36
WYKRES 12. CZY PAŃSTWO WSPIERA RODZINY WIELODZIELNE (N=502)	37
WYKRES 13. STOPIEŃ, W JAKIM PAŃSTWO WSPIERA RODZINY WIELODZIELNE (N=227).....	37
WYKRES 14. PROPONOWANE FORMY WSPARCIA RODZIN WIELODZIELNYCH. INSTRUMENTY MIĘKKIE (N=502).....	38
WYKRES 15. PROPONOWANE FORMY WSPARCIA RODZIN WIELODZIELNYCH. INSTRUMENTY TWARDE (N=502)	39
WYKRES 16. PROPONOWANE FORMY WSPARCIA RODZIN WIELODZIELNYCH NA SZCZEBLU PAŃSTWOWYM (N=502)	40
WYKRES 17. PROPONOWANE FORMY WSPARCIA RODZIN WIELODZIELNYCH NA SZCZEBLU LOKALNYM (N=502).....	40
WYKRES 18. TYP RODZINY WIELODZIELNEJ (N=510)	42

WYKRES 19. STAN CYWILNY BADANYCH (N=510).....	43
WYKRES 20. PŁEĆ RESPONDENTÓW (N=510).....	43
WYKRES 21. WIEK RESPONDENTA (N=510).....	43
WYKRES 22. WIEK RESPONDENTÓW W PODZIALE NA PŁEĆ (N=510).....	44
WYKRES 23. WYKSZTAŁCENIE RESPONDENTÓW W PODZIALE NA PŁEĆ (N=510).....	45
WYKRES 24. LICZBA DZIECI POZOSTAJĄCA NA UTRZYMANIU RODZICÓW (N=510).....	45
WYKRES 25. PREFEROWANY STYL WYCHOWAWCZY (N=510).....	46
WYKRES 26. OCENA SYTUACJI EKONOMICZNEJ RODZINY (N=510).....	46
WYKRES 27. OCENA SYTUACJI EKONOMICZNEJ A LICZBA DZIECI W RODZINIE (N=510).....	47
WYKRES 28. DOCHÓD NETTO NA OSOBĘ W RODZINIE (N=510).....	47
WYKRES 29. OSOBY PRACUJĄCE (N=510).....	48
WYKRES 30. ŹRÓDŁA DOCHODÓW W BADANYCH RODZINACH (N=510).....	48
WYKRES 31. RODZINIE WYSTARCZA FUNDUSZY NA NASTĘPUJĄCE DOBRA/USŁUGI (N=510).....	49
WYKRES 32. POWIERZCHNIA PRZYPADAJĄCA NA JEDNĄ OSOBĘ (N=510).....	50
WYKRES 33. OCENA POWIERZCHNI ZAJMOWANEJ PRZEZ RODZINĘ (N=510).....	50
WYKRES 34. OCENA POWIERZCHNI ZAJMOWANEJ PRZEZ RODZINĘ (N=510).....	51
WYKRES 35. CZY RODZINA PODEJMUJE DZIAŁANIA W KIERUNKU POPRAWY WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH (N=189).....	51
WYKRES 36. REGULARNOŚĆ OPŁACANIA CZYNSZU (N=510).....	52
WYKRES 37. CZY KAŻDE Z DZIECI W RODZINIE POSIADA/MA ZAPEWNIONY DOSTĘP DO... (N=510).....	52
WYKRES 38. CZĘSTOTLIWOŚĆ KORZYSTANIA Z POMOCY INSTYTUCJI ŚWIADCZĄCYCH POMOC RODZINIE(N=509).....	53
WYKRES 39. FORMY UDZIELANEGO RODZINIE WSPARCIA (N=235).....	54
WYKRES 40. FORMY UDZIELANEGO RODZINIE WSPARCIA (N=235).....	55
WYKRES 41. FORMY POMOCY, KTÓRYMI BYŁABY ZAINTERESOWANA RODZINA (N=507).....	56
WYKRES 42. RODZAJ STOSUNKÓW SĄSIEDZKICH UTRZYMYWANYCH PRZEZ RODZINĘ (N=510).....	57
WYKRES 43. ZAINTERESOWANIE SPRAWAMI ŚRODOWISKA LOKALNEGO (N=510).....	58
WYKRES 44. CZĘSTOŚĆ PODEJMOWANIA DZIAŁAŃ NA RZECZ WSPARCIA SWOJEGO ŚRODOWISKA LOKALNEGO A LICZBA DZIECI (N=510).....	59
WYKRES 45. WAŻNOŚĆ SPRAW DOTYCZĄCYCH MIEJSCOWOŚCI ZAMIESZKANIA RODZINY, NA TLE SPRAW DOTYCZĄCYCH REGIONU ZAMIESZKANIA, POLSKI, EUROPY I ŚWIATA. UWZGLĘDNIONO ODPOWIEDZI „WAŻNE” I „RACZEJ WAŻNE” (N=509).....	60
WYKRES 46. STOSUNEK DO UDZIAŁU W WYBORACH (N=510).....	60
WYKRES 47. DEKLAROWANY UDZIAŁ W NAJBLIŻSZYCH WYBORACH (N=510).....	61
WYKRES 48. DZIEDZINY PROBLEMÓW OPIEKUŃCZO – WYCHOWAWCZYCH (N=48).....	62
WYKRES 49. RODZAJE DZIAŁAŃ ZMIERZAJĄCYCH DO NIWELOWANIA PROBLEMÓW WYCHOWAWCZYCH Z DZIEĆMI (N=48).....	62
WYKRES 50. SKUTKI PROBLEMÓW OPIEKUŃCZO – WYCHOWAWCZYCH (N=48).....	63
WYKRES 51. RODZAJE UDZIELANEGO WSPARCIA RODZINOM Z PROBLEMAMI PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNYMI (N=70).....	63
WYKRES 52. WYSTĘPOWANIE PROBLEMÓW WYCHOWAWCZYCH W RODZINIE A LICZBA DZIECI (N=510).....	64
WYKRES 53. RODZAJ OPIEKI DZIECI W WIEKU DO 3 ROKU ŻYCIA (N=76).....	65
WYKRES 54. ŚREDNIE MIESIĘCZNE WYDATKI W PRZELICZENIU NA JEDNO DZIECKO DO 3 ROKU ŻYCIA (N=68).....	65
WYKRES 55. RODZAJ OPIEKI DZIECI W WIEKU OD 3 DO 6 ROKU ŻYCIA (N=152).....	66
WYKRES 56. ŚREDNIE MIESIĘCZNE WYDATKI W PRZELICZENIU NA JEDNO DZIECKO OD 3 DO 6 ROKU ŻYCIA (N=144).....	66
WYKRES 57. RODZAJ SZKOŁY DZIECI W WIEKU OD 7 DO 18 ROKU ŻYCIA (N=467).....	67
WYKRES 58. ŚREDNIE MIESIĘCZNE WYDATKI W PRZELICZENIU NA JEDNO DZIECKO OD 7 DO 18 ROKU ŻYCIA (N=445).....	67
WYKRES 59. RODZAJ SZKOŁY DZIECI W WIEKU OD 19 DO 25 ROKU ŻYCIA (N=147).....	68
WYKRES 60. ŚREDNIE MIESIĘCZNE WYDATKI W PRZELICZENIU NA JEDNO DZIECKO OD 7 DO 18 ROKU ŻYCIA (N=140).....	68
WYKRES 61. ODPOWIEDZI RESPONDENTÓW NA PYTANIE CZY KTÓREŚ Z DZIECI W PAŃSTWA RODZINIE NIE KONTYNUUJE NAUKI NA POZIOMIE, NA KTÓRYM CHCIAŁOBY JĄ KONTYNUOWAĆ? (N=510).....	69
WYKRES 62. POZIOM ZAANGAŻOWANIA RODZICÓW/ OPIEKUNÓW W SPRAWY ZWIĄZANE Z EDUKACJĄ DZIECI. PROCENT ODPOWIEDZI 1- BARDZO CZĘSTO ORAZ 2- CZĘSTO. (N=510).....	69

WYKRES 63. WYSTĘPOWANIE NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI FIZYCZNEJ, UMYSŁOWEJ LUB PRZEWLEKŁEJ CHOROBY W RODZINIE (N=510) ..	70
WYKRES 64. CZŁONKOWIE RODZINY, KTÓRZY SĄ NIEPEŁNOSPRAWNI LUB PRZEWLEKLE CHOROZY (N=47)	70
WYKRES 65. RODZAJ CHOROBY / UPOŚLEDZENIA (N=47)	71
WYKRES 66. STOPIEŃ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI CZŁONKA RODZINY (N=40)	71
WYKRES 67. WYSTĘPOWANIE W RODZINIE PROBLEMU Z DOSTĘPEM DO INFRASTRUKTURY MEDYCZNEJ (N=510)	71
WYKRES 68. RODZAJ PROBLEMÓW Z DOSTĘPEM DO INFRASTRUKTURY MEDYCZNEJ WYSTĘPUJĄCY (N=75)	72
WYKRES 69. MIESIĘCZNE KOSZTY PONOSZONE SĄ NA LECZENIE/ REHABILITACJĘ W RODZINIE (N=485)	72
WYKRES 70. PREFEROWANE FORMY WSPÓLNEGO SPĘDZANIA CZASU (N=395)	73
WYKRES 71. CZAS PRZEZNACZANY PRZEZ RODZINY NA WYPOCZYNEK I REKREACJĘ (N=395)	74
WYKRES 72. KWOTA PRZEZNACZANA MIESIĘCZNIE NA ROZRYWKĘ I WYPOCZYNEK	74
WYKRES 73. KWOTA PRZEZNACZANA MIESIĘCZNIE NA ROZRYWKĘ I WYPOCZYNEK A DOCHÓD PRZYPADAJĄCY NA CZŁONKA RODZINY (N=510)	75
WYKRES 74. CZĘSTOTLIWOŚĆ SPĘDZANIA RODZINNYCH WAKACJI/ URLOPÓW (N=509)	76
WYKRES 75. MIEJSCE SPĘDZANIA RODZINNYCH WAKACJI/ URLOPÓW (N=364)	76
WYKRES 76. ŚREDNIA KWOTA PRZEZNACZANA NA WAKACJE/ URLOPY (N=510)	77
WYKRES 77. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA WYPOCZYNEKU I REKREACJI (N=465)	78
WYKRES 78. OCENA JAKOŚCI ŻYCIA (N=510)	79
WYKRES 79. OCENA JAKOŚCI ŻYCIA W LICZBA DZIECI (N=510)	79
WYKRES 80. PRZYCZYNY NIEZADOWOLENIA Z ŻYCIA (N=137)	80
WYKRES 81. POSTRZEGANIE BADANEJ RODZINY PRZEZ OTOCZENIE I DALSZĄ RODZINĘ (N=510)	80
WYKRES 82. WYSTĘPOWANIE SYTUACJI KRYZYSOWYCH (N=510)	81
WYKRES 83. SPOSOBY RADZENIA SOBIE RODZIN Z WYSTĘPUJĄCYMI PROBLEMAMI (N=77)	82

10. Narzędzia badawcze

10.1 Narzędzie PAPI

Dzień dobry. Nazywam się (...) i jestem Ankieterem firmy Realizacja Sp. z o.o.. Na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie nasza firma realizuje badanie dotyczące sytuacji życiowej rodzin wielodzietnych z województwa lubelskiego. Badanie realizowane jest w ramach projektu systemowego ROPS „Wsparcie Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w zakresie utworzenia Obserwatorium Integracji Społecznej”. Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013).

Wszystkim uczestnikom badania gwarantujemy pełną poufność, prosząc w zamian o szczerą odpowiedź oraz o poświęcenie Nam nieco czasu i uwagi. Uzyskane od Państwa informacje zostaną wykorzystane jedynie do celów badawczych.

[ANKIETER: w razie potrzeby dodać:

Wyniki badania posłużą do opracowania raportu przez Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie, który będzie stanowił podstawę do opracowania programów dotyczących wspierania rodziny.]

S1. Czy posiada Pan(i) co najmniej trójkę dzieci w wieku do 25 roku życia uczące się i pozostające na Pana/Panii utrzymaniu rodziców/opiekunów?

1	tak → KONTYNUOWAĆ
2	nie → ZAKOŃCZYĆ

KWESTIONARIUSZ ZASADNICZY:

Blok I. Rozpoznanie sytuacji bytowej rodzin

Q1. Proszę określić typ Pana/Pani rodziny:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	rodzina pełna, związek formalny, tradycyjny (małżeństwo)
2	rodzina pełna, związek kohabitacyjny (konkubinat, nieformalny związek dwóch osób)
3	rodzina zrekonstruowana (rodzina uzupełniona w wyniku nowego związku małżeńskiego osamotnionego współmałżonka)
4	rodzina niepełna, matka samotnie wychowująca dzieci
5	rodzina niepełna, ojciec samotnie wychowujący dzieci
6	zastępcza (rodzice nie są naturalni, są prawnymi opiekunami dziecka)
7	adopcyjna (wychowująca dziecko/ dzieci przysposobione)

Q2. Proszę powiedzieć, ile dzieci uczących się w wieku do 25 roku życia pozostaje na Pana/Pani utrzymaniu?

1	troje dzieci
2	czworo dzieci
3	pięcioro dzieci
4	sześcioro dzieci
5	więcej niż sześćcioro dzieci [ANKIETER zapisz dokładną liczbę] __ __

Q3. Jak ocenia Pan/i sytuację ekonomiczną Pana/i rodziny?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	bardzo dobrze
2	dobrze
3	średnio
4	źle
5	bardzo źle

Q4. KARTA Q4 Proszę spojrzeć na kartę i wskazać jaki jest przeciętny miesięczny dochód netto (czyli na „rękę”) przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym, w którym żyje Pana/Pani rodzina?

01	Poniżej 457 zł
02	457-600 zł
03	601-1000 zł
04	1001-1500 zł
05	1501-2000 zł

06	2001-2500 zł
07	Powyżej 2500 zł
08	<i>nie mam dochodów</i>
09	<i>nie wiem \ trudno powiedzieć</i>
10	<i>odmowa odpowiedzi</i>

Q5. Kto w Pana/Pani rodzinie pracuje i uzyskuje dochody z pracy?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1	Respondent(ka)
2	Mąż/żona lub partner/partnerka
2	Dziecko Respondenta
3	Inna osoba (nie będąca dzieckiem Respondenta)
4	<i>Odmowa odpowiedzi</i>

Q6. KARTA Q6 Proszę spojrzeć na kartę i wskazać wszystkie źródła dochodu Pana/Pani rodziny?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

01	zarobki z pracy lub prowadzenia działalności gospodarczej
02	emerytura, renta inwalidzka / socjalna / rodzinna
03	zasiłek dla bezrobotnych tzw. „kuroniówka”
04	dochody z wynajmu nieruchomości
05	pomoc materialna z ośrodka pomocy społecznej
06	zasiłki rodzinne, świadczenia rodzinne, stypendia socjalne, dodatek mieszkaniowy
07	alimenty / fundusz alimentacyjny
08	pomoc materialna od rodziny
09	inne źródła <i>[ANKIETER: zapisać jakie?]</i> .....
10	<i>odmowa odpowiedzi</i>

Q7. KARTA Q7 Proszę określić Pana/Pani sytuację zawodową (rodziców/opiekunów)?*[ANKIETER: sytuację zawodową Respondenta zaznacz w kolumnie Q7_1. Sytuację zawodową drugiego rodzica/opiekuna zaznacz w kolumnie Q7_2. Jeśli nie ma drugiego rodzica/opiekuna – zaznacz kod 97]*

[ANKIETER: zaznaczyć wszystkie odpowiedzi]

Q7_1	Q7_2
Respondent	drugi rodzic / opiekun

pracownik zatrudniony w firmie, przedsiębiorstwie na umowę o pracę,	01	01
pracownik zatrudniony na umowę zlecenie lub umowę o dzieło	02	02
prowadzący działalność gospodarczą na własny rachunek, właściciel/współwłaściciel firmy	03	03
prowadzący własne gospodarstwo rolne/ właściciel lub współwłaściciel gospodarstwa rolnego	04	04
bezrobotny	07	07
emeryt	08	08
rencista	09	09
prowadzący gospodarstwo domowe	10	10
inna sytuacja [ANKIETER: zapisać jaka?]	11	11
<i>odmowa odpowiedzi</i>	12	12
<i>nie dotyczy (brak drugiego opiekuna)</i>		13

Q8. Czy uważa Pan(i), że dochody w Pana/Pani gospodarstwie domowym są wystarczające na zaspokojenie potrzeb rodziny?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	są wystarczające → PZEJDŹ DO PYT.Q10
2	są wystarczające choć czasem musimy dłużej oszczędzać, aby pozwolić sobie na zakup bardziej luksusowych dóbr lub usług
3	nie są wystarczające, brakuje nam pieniędzy na niektóre podstawowe potrzeby
4	są zdecydowanie niewystarczające, brakuje nam pieniędzy na zaspokojenie znacznej części podstawowych potrzeb

Q9. KARTA Q9 Na tej karcie wypisane są różnego rodzaju dobra i usługi. Proszę teraz wskazać, na które z nich wystarcza pieniądze Pana/Pani rodzinie?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

01	dobra luksusowe (np. zagraniczne wycieczki, lepszy samochód, lepszy sprzęt audio, itp.)
02	modne/lepsze ubrania dla dzieci
03	podstawową odzież dla dzieci
04	zajęcia dodatkowe dla dzieci (np. nauka języków obcych, sport, itp.)
05	podręczniki i pomoce szkolne dla dzieci
06	wyżywienie dla dzieci
07	wyjścia z dziećmi do kina, teatru, na basen, lodowisko itp.
08	wypoczynek dla dzieci (np. kolonie, wycieczki, itp.)
09	podstawowe usługi z zakresu ochrony zdrowia i podstawowe lekarstwa (niezbędne dla zachowania życia i zdrowia)
10	niektóre specjalistyczne usługi z zakresu ochrony zdrowia (nie będące niezbędnymi dla zachowania życia i zdrowia)
11	inne, jakie? .....
12	<i>Żadne z powyższych</i>

Q10. Ile m² powierzchni mieszkalnej tzn. całej powierzchni mieszkania/domu przypada na jedną osobę w Pana/Pani rodzinie?

1	do 5 m ²
2	od 6 do 10 m ²
3	od 11 do 20 m ²
4	od 21 do 30 m ²
5	powyżej 31 m ²
6	Odmowa odpowiedzi

Q11. Czy uważa Pan(i), że powierzchnia mieszkania/domu, w którym mieszka Państwo mieszkacie jest wystarczająca na potrzeby rodziny?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	jest całkowicie wystarczająca
2	jest wystarczająca, ale byłoby wygodniej, gdyby była większa
3	nie jest wystarczająca, brakuje nam jednego pokoju/pomieszczenia
4	zdecydowanie nam nie wystarcza, brakuje nam co najmniej dwóch pokoi/pomieszczeń

Q12. Które z poniższych zdań najlepiej opisuje Państwa sytuację?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	nie jesteśmy w stanie opłacać czynszu, mamy zaległości w opłacaniu rachunków
2	nie zawsze jesteśmy w stanie opłacać czynsz, zdarza się że mamy zaległości w opłacaniu rachunków
3	opłacamy czynsz lub/i podstawowe rachunki regularnie, nie mamy zaległości

Q13. Czy mieszkanie/dom, w którym Państwo mieszkacie posiada:

[ANKIETER: odczytaj kolejno, dla każdego atrybutu zaznacz jedną odpowiedź]

		TAK	NIE
1	dostęp do bieżącej zimnej wody	1	2
2	dostęp do bieżącej ciepłej wody	1	2
3	toaletę	1	2
4	prysznic lub wannę	1	2

[ANKIETER: Q14 ZADAJ JEŚLI w Q11 wskazano kod 3 lub 4]

Q14. Czy podejmowali Państwo działania w kierunku poprawy warunków mieszkaniowych swojej rodziny:

1	Nie → PRZEJDŹ DO Q14A I POMIŃ Q14B
2	tak → PRZEJDŹ DO Q14B I POMIŃ Q14A

Q14A. Proszę powiedzieć dlaczego nie podejmowaliście Państwo działań mających na celu poprawę warunków mieszkaniowych?

[ANKIETER: zapisz dokładnie wypowiedź Respondenta. W razie potrzeby dopytaj: Proszę się chwilkę zastanowić: czy są jeszcze jakieś powody?]

.....

.....

.....

.....

Q14B. Jakie działania podjęliście Państwo w kwestii poprawy warunków mieszkaniowych?

[ANKIETER: zapisz dokładnie wypowiedź Respondenta. W razie potrzeby dopytaj:

Proszę się chwilę zastanowić: czy są jeszcze jakieś działania, o których Pan(i) jeszcze nie wspomiał(a)?]

.....

.....

.....

.....

Q15. Czy każde dziecko w Pana/Pani rodzinie posiada/ma zapewnione:

[ANKIETER: odczytaj kolejno, dla każdego atrybutu zaznacz jedną odpowiedź]

		TAK	NIE
1	własne łóżko do spania	1	1
2	miejsce do nauki	2	2
3	własne zabawki	3	3
4	przybory i podręczniki szkolne	4	4
5	własne przybory higieniczne	5	5
6	opiekę zdrowotną	6	6
7	odzież/obuwie	7	7

[ANKIETER: Q16 ZADAJ JEŚLI w **Q9** nie wskazano kod 4]

Q16. Czy stać Pana/Panią na opłacanie dzieciom zajęć pozalekcyjnych: językowych, sportowych lub innych zajęć?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	nie stać nas na opłacanie dzieciom żadnych dodatkowych zajęć
2	stać nas jedynie na opłacanie niektórych dodatkowych zajęć pozalekcyjnych
3	stać nas na opłacanie wszystkich zajęć pozalekcyjnych, na które naszym zdaniem powinny uczęszczać dzieci

[ANKIETER: Q16 ZADAJ JEŚLI w **Q9** nie wskazano kod 7]

Q17. Czy Pana/Pani sytuacja materialna pozwala na wspólne wyjścia z dziećmi np. do kina, teatru, na basen, lodowisko, itp.

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	nie, nigdy
2	tak, sporadycznie raz, dwa razy w roku
3	tak, kilka razy w roku

4	tak, zawsze kiedy mamy na to ochotę
---	-------------------------------------

Q18. Czy Pana/Pani rodzina korzystała kiedykolwiek lub korzysta obecnie z pomocy udzielanej przez różnego rodzaju instytucje świadczące pomoc rodzinie?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	nie - nigdy → PRZEJDŹ DO PYT. Q22
2	tak - raz, dwa razy w życiu
3	tak - korzystamy, ale rzadko
4	tak - często korzystamy

Q19. Proszę wymienić wszystkie instytucje, z pomocy których Pana/Pani rodzina kiedykolwiek korzystała:

1	.....
2	.....
3	.....
4	.....
5	.....

Q20. KARTA Q20 Z jakich form pomocy korzysta obecnie lub korzystała w przeszłości Pana/Pani rodzina? Proszę spojrzeć na kartę i wskazać właściwe odpowiedzi.

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

01	świadczenia rodzinne
02	dodatek mieszkaniowy
03	fundusz alimentacyjny
04	wsparcie rzeczowe (dot. ubrań, sprzętów, podręczników szkolnych, itp.)
05	pomoc żywnościowa
06	wsparcie psychologiczno - pedagogiczne
07	pomoc finansowa z pomocy społecznej (zasiłki pieniężne)
08	pomoc w formie obiadów/ całodziennego wyżywienia dla dzieci w żłobku, przedszkolu lub w szkole
09	Karta 3 + ulgi dla rodzin wielodzietnych
10	inna forma pomocy <i>[ANKIETER: zapisać jaka?]</i>
	.....

Q21. Jak ocenia Pan(i) przydatność pomocy udzielonej Pana/Pani rodzinie?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	bardzo wysoko
2	wysoko
3	średnio
4	nisko
5	bardzo nisko

Q22. KARTA Q22 Proszę wskazać, jakimi formami pomocy byłaby zainteresowana Pana/Pani rodzina? – Proszę wymienić trzy, które według Pana/Pani cieszą się największym zainteresowaniem.

[ANKIETER: zaznacz dokładnie 3 odpowiedzi]

01	świadczenia pieniężne
02	dodatek mieszkaniowy
03	fundusz alimentacyjny
04	Wsparcie materialne /rzeczowe (dot. np. ubrań, sprzętów, podręczników szkolnych, itp.)
05	pomoc żywnościowa
06	refundacja obiadów dla dzieci na np. stołówkach szkolnych
07	refundacja kosztów zajęć pozalekcyjnych dla dzieci
08	wsparcie psychologiczno - pedagogiczne
09	Karta 3+ ulgi dla rodzin wielodzietnych
10	inna forma pomocy [ANKIETER: zapisać jaka?] ....

Blok II. Relacje społeczne i aktywność obywatelska

Q23. Jakiego rodzaju stosunki sąsiedzkie Państwo/Pani/Pan utrzymują?

[ANKIETER: zaznacz maksymalnie 3 odpowiedzi]

1	wzajemna pomoc i przysługi
2	pozdrawianie, kłanianie się
3	poczucie jedności i wspólnoty interesów)
4	zainteresowanie sprawami sąsiadów, ciekawość
5	bliska znajomość, częste kontakty towarzyskie
6	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
7	nie utrzymują żadnych kontaktów sąsiedzkich

Q24. Jak często interesuje się Pani/Pan następującymi sprawami środowiska lokalnego:

[ANKIETER: odczytaj kolejno, dla każdej sprawy zaznacz jedną odpowiedź]

	1 bardzo często	2 często	3 od czasu do czasu	4 rzadko	5 nigdy	
a.	działaniami (postanowieniami)	1	2	3	4	5

	spółdzielni/ sołectwa					
b.	działalnością kulturalną (<i>koncerty, festyny, jarmarki, inicjatywy kulturalne w najbliższej okolicy</i>)	1	2	3	4	5
c.	działalnością rekreacyjno-sportową (<i>mecze, imprezy sportowe w najbliższej okolicy</i>)	1	2	3	4	5
d.	udział w życiu politycznym miasta/wsi (<i>wybory samorządowe, referenda, itp.</i>)	1	2	3	4	5
e.	udział w organizacjach/ zrzeszeniach na rzecz społeczności lokalnej	1	2	3	4	5
f.	działalność wolontariacka	1	2	3	4	5

Q25. Proszę powiedzieć na ile ważne są dla Pana / Pani sprawy dotyczące Pana/i miejscowości (miasta/wsi) na tle spraw dotyczących regionu zamieszkania, Polski, Europy i świata?

[ANKIETER: odczytaj kolejno, dla każdej sprawy zaznacz jedną odpowiedź]

		1 WAŻNE	2 RACZEJ WAŻNE	3 ANI WAŻNE ANI NIEWAŻ NE	4 RACZEJ NIEWAŻ NE	5 NIEWAŻ NE
a.	sprawy mojej miejscowości (miasta/wsi)	1	2	3	4	5
b.	sprawy mojego regionu	1	2	3	4	5
c.	sprawy mojego kraju	1	2	3	4	5
d.	sprawy dotyczące Europy	1	2	3	4	5
e.	sprawy dotyczące świata	1	2	3	4	5

Q26. Jak często podejmuje Pani/Pan jakieś działania na rzecz wsparcia swojego środowiska lokalnego?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	bardzo często
2	często
3	od czasu do czasu
4	rzadko
5	nigdy → PRZEJDŹ DO PYT. Q28

Q27. Jakie są/ były to działania?

.....

.....

.....

Q28. Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że głosowanie w wyborach jest obowiązkiem każdego obywatela czy też nie zgadza?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	Zdecydowanie się zgadzam
2	Raczej się zgadzam
3	Raczej się nie zgadzam
4	Zdecydowanie się nie zgadzam
5	Nie wiem / Trudno powiedzieć

Q29. Proszę powiedzieć, czy brał/a Pan(i) udział w ostatnich wyborach (parlamentarnych, samorządowych, do Europarlamentu)?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	Tak
2	Nie

Q30. Proszę powiedzieć, czy planuje Pan(i) wziąć udział w najbliższych wyborach do Europarlamentu / samorządowych?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

[ANKIETER: W zależności od tego czy wywiad odbywa się przed czy po 25 maja zapytać o wyborze do europarlamentu (przed 25 maja) lub samorządowe (po 25 maja)]

1	Zdecydowanie tak
2	Raczej tak
3	Raczej nie
4	Zdecydowanie nie
5	Nie wiem / Trudno powiedzieć

Blok III. Problemy opiekuńczo – wychowawcze

Teraz zadam Panu / Pani kilka pytań dotyczących relacji rodzinnych.

Q31. Proszę powiedzieć, którym z poniższych stylów wychowania Pan / Pani preferuje?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	Samy podejmujemy / sam/a podejmuje decyzje dotyczące dzieci i przekazujemy / przekazują je dzieciom
2	Wspólnie z dziećmi omawiamy dyskutujemy i planujemy sprawy codziennego współżycia rodzinnego
3	Dzieci same decydują o wielu rzeczach, staramy się spełniania wszelkie życzenia dzieci

Q32. Proszę powiedzieć, czy w Pana/Pani rodzinie występują jakieś problemy opiekuńczo – wychowawcze z którymś z dzieci?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q35

Q33. Jakich dziedzin życia/aspektów dotyczą te problemy?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1	problemy w nauce, wagary
2	agresja (wandalizm, bicie się, znęcanie, poniżanie, złośliwości, kpina)
3	problemy z alkoholem, narkotykami i innymi środkami odurzającymi
4	Inne [ANKIETER: zapisać jakie?] .....

Q33_1. Jakie działania podejmują Państwo/Pan/Pani w celu rozwiązania występujących problemów?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1	proszę dziecko/dzieci, aby zaprzestały tych działań
2	wprowadzam kary (np. obcięcie kieszonkowego, zakaz wychodzenia z domu, oglądania telewizji, itp.)
3	sięgam po porady w różnego rodzaju instytucjach np. w szkołach, w ośrodkach pomocy społecznej
4	Inne [ANKIETER: zapisać jakie?] .....
5	nie podejmuję żadnych działań

Q34. Jakie są skutki problemów opiekuńczo – wychowawczych w Państwa/Pana/Pani rodzinie?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1	problemy z nauką, nie radzenie sobie w szkole, brak promocji do następnej klasy
2	problemy z prawem, rozprawy sądowe, kary, mandaty
3	nadzór kuratora nad dzieckiem i/lub rodziną
4	pobytek dziecka w ośrodkach opiekuńczo – wychowawczych, poprawczaku
5	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] .....

Q35. Czy Państwa/Pana/Pani rodzina korzystała kiedykolwiek ze wsparcia psychologiczno – pedagogicznego?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q37

Q36. Na czym to wsparcie polegało?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1	porady/konsultacje prawne
2	porady/konsultacje psychologiczne
3	organizacja/prowadzenie terapii dla dziecka i/lub rodziny
4	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?]

	.....
--	-------

Blok IV. Edukacja i realizowanie obowiązku szkolnego

Q37. Jaki jest wiek dzieci do 18 roku życia bądź uczących się do 25 roku życia, pozostających na Państwa/Pani/Pana utrzymaniu?

		Q37_1. Proszę podać liczbę dzieci w danej kategorii wiekowej
1	dzieci do 3 roku życia	I__I__I [ANKIETER zapisz dokładną liczbę]
2	dzieci w wieku przedszkolnym (3 - 5 lat)	I__I__I [ANKIETER zapisz dokładną liczbę]
3	dzieci w wieku szkolnym (6 - 18 lat)	I__I__I [ANKIETER zapisz dokładną liczbę]
4	dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (19 – 25 lat)	I__I__I [ANKIETER zapisz dokładną liczbę]

Q38. Na jakim poziomie edukacji znajdują się Państwa/Pani/Pana dzieci pozostające na utrzymaniu?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi pasujące do sytuacji rodziny respondenta]

Q38_1	Q38_2	Q38_3
Wiek dziecka	Typ szkoły/ przedszkola	Poziom

1	dzieci do 3 roku życia	<ol style="list-style-type: none"> publiczne placówki niepubliczne placówki 	<ol style="list-style-type: none"> żłobek przedszkole samodzielna opieka rodziców/opiekunów nad dzieckiem opieka niani opieka innej osoby, [ANKIETER: zapisać jakiej?] <p>.....</p>
2	dzieci w wieku przedszkolnym (3 – 5 lat)	<ol style="list-style-type: none"> publiczne placówki niepubliczne placówki 	<ol style="list-style-type: none"> przedszkole zerówka samodzielna opieka rodziców/opiekunów nad dzieckiem opieka niani opieka innej osoby, [ANKIETER: zapisać jakiej?] <p>.....</p>
3	dzieci w wieku szkolnym (6 - 18 lat)	<ol style="list-style-type: none"> publiczne placówki niepubliczne placówki 	<ol style="list-style-type: none"> szkoła podstawowa gimnazjum szkoła zasadnicza zawodowa szkoła średnia (liceum, technikum) dziecko chodzi do przedszkola
4	dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (19 – 25 lat)	<ol style="list-style-type: none"> publiczne placówki niepubliczne placówki nie dotyczy 	<ol style="list-style-type: none"> szkoła policealna studia wyższe licencjackie studia wyższe magisterskie uzupełniające studia jednolite magisterskie dziecko chodzi jeszcze do szkoły

Q39. Jak często jest Pani/Pan zaangażowany/a w sprawy związane z edukacją swoich dzieci:

[ANKIETER: odczytaj kolejno, dla każdej sprawy zaznacz jedną odpowiedź]

	1 bardzo często	2 często	3 od czasu	4 rzadk o	5 nigdy
--	--------------------------------	---------------------	---------------------------	--------------------------	--------------------

				do czasu		
1	czy chodzą Państwo na wywiadówki/ zebrania z rodzicami?	1	2	3	4	5
2	czy znają Państwo i są w stałym kontakcie z wychowawcą/ami Państwa dziecka/dzieci?	1	2	3	4	5
3	czy monitorują Państwo osobiście postępy w nauce dziecka/dzieci? (wspólne odrabianie lekcji, posiadanie informacji na temat bieżących „klasówek”, itp.)	1	2	3	4	5
4	czy angażują się Państwo/Pani/Pan w organizację imprez/uroczystości szkolnych?	1	2	3	4	5

Q40. Czy wie Pani/Pan na jakie zajęcia dodatkowe uczęszcza/ją dziecko/dzieci?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie

Q42_1 <i>[ANKIETER: zaznacz <u>wszystkie</u> odpowiedzi]</i>	Q42_2. Jakie są średnie miesięczne koszty związane z edukacją w przeliczeniu na jedno dziecko,	Q43. Jakie elementy wchodzące w skład kosztów? <i>[ANKIETER: zaznacz <u>wszystkie</u> odpowiedzi]</i>	Q44. Jaka jest łączna wartość kosztów na wszystkie dzieci z danej kategorii wiekowej?
--	---	---	--

pasujące do sytuacji rodziny respondenta]		ponoszone przez Pana/Pani rodzinę? [ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]	respondenta]	[ANKIETER: koszt miesięczny na 1 dziecko x liczba dzieci. W razie potrzeby zaokrąglić wynik do pełnych złotych]
1	dzieci do 3 roku życia	01. do 50 zł 02. 51- 100 zł 03. 101- 150 zł 04. 151- 200 zł 05. 201- 250 zł 06. 251- 300 zł 07. 301- 350 zł 08. powyżej 350zł 09 odmowa odpowiedzi 10. nie dotyczy	1.opłata za żłobek 2.opłata za przedszkole niepubliczne 3.inne opłaty,[ANKIETER: zapisać jakie?] .... 4. nie dotyczy 5. odmowa odpowiedzi	I _ I _ I _ I _ I [ANKIETER zapisz dokładną kwotę] 9996. odmowa odpowiedzi 9997. nie dotyczy
2	dzieci w wieku przedszkolnym (3 – 5 lat)	01. do 50 zł 02. 51- 100 zł 03. 101- 150 zł 04. 151- 200 zł 05. 201- 250 zł 06. 251- 300 zł 07. 301- 350 zł 08. powyżej 350zł 09. odmowa odpowiedzi 10. nie dotyczy	1. opłata za przedszkole 2. opłata za przybory edukacyjne (zeszyty ćwiczeń, przybory naukowe, wyprawki, itp.) 3. opłata za zajęcia dodatkowe, [ANKIETER: zapisać jakie?] .... 3. inne opłaty, [ANKIETER: zapisać jakie?] .... 4.nie dotyczy 5. odmowa odpowiedzi	I _ I _ I _ I _ I [ANKIETER zapisz dokładną kwotę] 9996. odmowa odpowiedzi 9997. nie dotyczy

	Q42_1	Q42_2. Jakie są średnie miesięczne koszty związane z edukacją w przeliczeniu na jedno dziecko, ponoszone przez Pana/Pani rodzinę? <i>[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]</i>	Q43. Jakie elementy wchodzące w skład kosztów? <i>[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi respondenta]</i>	Q44. Jaka jest łączna wartość kosztów na wszystkie dzieci z danej kategorii wiekowej? <i>[ANKIETER: koszt miesięczny na 1 dziecko x liczba dzieci. W razie potrzeby zaokrąglić wynik do pełnych złotych]</i>
3	dzieci w wieku szkolnym (6 - 18 lat)	01. do 50 zł 02. 51- 100 zł 03. 101- 150 zł 04. 151- 200 zł 05. 201- 250 zł 06. 251- 300 zł 07. 301- 350 zł 08. powyżej 350zł 09. odmowa odpowiedzi 10. nie dotyczy	01.opłata za szkołę niepubliczną 02.opłata za przybory edukacyjne (podręczniki, zeszyty ćwiczeń, przybory naukowe, wyprawki, itp.) 03.opłata za korepetycje 04.opłata za zajęcia sportowe 05.opłata za inne zajęcia dodatkowe, <i>[ANKIETER: zapisać jakie?]</i> .... 06.inne opłaty, <i>[ANKIETER: zapisać jakie?]</i> .... 07.nie dotyczy 08. odmowa odpowiedzi	I _ I _ I _ I _ I <i>[ANKIETER zapisz dokładną kwotę]</i> 9996. odmowa odpowiedzi 9997. nie dotyczy

	Q42_1	Q42_2. Jakie są średnie miesięczne koszty związane z edukacją w przeliczeniu na jedno dziecko, ponoszone przez Pana/Pani rodzinę? [ANKIETER: zaznacz <u>jedną</u> odpowiedź]	Q43. Jakie elementy wchodzące w skład kosztów? [ANKIETER: zaznacz <u>wszystkie</u> odpowiedzi respondenta]	Q44. Jaka jest łączna wartość kosztów na wszystkie dzieci z danej kategorii wiekowej? [ANKIETER: koszt miesięczny na 1 dziecko x liczba dzieci. W razie potrzeby zaokrąglić wynik do pełnych złotych]
4	dzieci kontynuujące naukę na poziomie wyższym (do 25 roku życia)	01. do 100 zł 02. 101 - 200 zł 03. 201 - 300 zł 04. 301 - 400 zł 05. 401 - 500 zł 06. 501 - 600 zł 07. 601 - 700 zł 08. 701 - 800 zł 09. 801 - 900 zł 10. 901 - 1000 zł 11. powyżej 1000 zł 12. odmowa odpowiedzi 13. nie dotyczy	1. opłata za akademik/ stancję 2. opłata za przybory edukacyjne (podręczniki, zeszyty ćwiczeń, przybory naukowe, skrypty, itp.) 3. opłata za zajęcia dodatkowe, [ANKIETER: zapisać jakie?] .... 4. Inne opłaty, [ANKIETER: zapisać jakie?] .... 5. nie dotyczy 6. odmowa odpowiedzi	I _ I _ I _ I _ I 9996. odmowa odpowiedzi 9997. nie dotyczy

Q45. Czy któreś z dzieci w Państwa rodzinie nie kontynuuje nauki na poziomie, na którym chiałoby ją kontynuować?[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q47

Q46. Jaka jest główna przyczyna tego, że to dziecko/te dzieci nie kontynuują nauki?

[ANKIETER: zaznacz maksymalnie 2 odpowiedzi]

1	rodzina nie jest w stanie sfinansować nauki dziecka/ dzieci
2	jedno z rodziców/opiekunów uważa, że dalsze kształcenie nie jest konieczne
3	rodzina potrzebuje dziecka do pomocy w domu przy pracach domowych lub opiece nad młodszym rodzeństwem
4	dziecko ma/miało trudności z nauką
5	inna przyczyna, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....

Blok V. Zdrowie i rehabilitacja
Q47. Czy któryś z członków rodziny jest niepełnosprawny fizycznie, umysłowo lub przewlekle chory?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q51

Q48. Którzy członkowie rodziny są niepełnosprawni lub przewlekle chorzy?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi respondenta]

		Q48_1	Q48_2
		niepełnosprawni	chory przewlekle
1	ojciec	1	1
2	matka	2	2
3	dziecko	3	3

Q49. Na czym polega niepełnosprawność/choroba przewlekła członka rodziny? [ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi respondenta]

01	upośledzenie umysłowe
02	choroba psychiczna
03	zaburzenia głosu, mowy i choroby słuchu
04	choroby narządu wzroku
05	upośledzenie narządu ruchu
06	epilepsja
07	choroby układu oddechowego i krążenia
08	choroby układu pokarmowego
09	choroby układu moczowo – płciowego
10	choroby neurologiczne
11	Inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....

Q50. W jakim stopniu członek rodziny jest niepełnosprawny?

[ANKIETER: zaznacz odpowiedź 1,2 lub 3. W przypadku niepełnosprawności dziecka, zaznaczyć odpowiedź 4. W przypadku, gdy niepełnosprawnych w rodzinie jest więcej, zaznacz wszystkie pasujące stopnie niepełnosprawności.

Zaznacz stopień niepełnosprawności tylko tych członków rodziny, co do których respondent potrafi go wskazać]

	Orzeczenie Powiatowego Zespołu ds. Orzekania o Stopniu Niepełnosprawności	Orzeczenie Lekarza Orzecznika ZUS	Orzeczenie Komisji Inwalidztwa i Zatrudnienia (KIZ)	Orzeczenie Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS)
1	znaczny stopień niepełnosprawności	całkowita niezdolność do pracy oraz samodzielnej egzystencji	I grupa inwalidzka	osoby o stałej lub długotrwałej niezdolności do pracy, którym przysługuje zasiłek pielęgnacyjny
2	umiarkowany stopień niepełnosprawności	całkowita niezdolność do pracy	II grupa inwalidzka	brak
3	lekki stopień niepełnosprawności	częściowa niezdolność do pracy lub celowość przekwalifikowania zawodowego	III grupa inwalidzka	pozostałe osoby o stałej lub długotrwałej niezdolności do pracy
4	niepełnosprawne dziecko			
		-	-	-

* tabela przedstawia równoważność zapisów stopni niepełnosprawności w obecnym i byłym systemie orzecznictwa

Q51. Czy w Pana/Pani rodzinie występuje problem z dostępem do usług medycznych?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q53

Q52. Proszę wskazać jakie problemy z dostępem do usług medycznych występują w Państwa/Pana/Pani rodzinie?

[ANKIETER: zaznacz wszystkie odpowiedzi respondenta]

1	zbyt długi okres oczekiwania na dostęp do publicznej opieki medycznej
2	brak funduszy na niepubliczną opiekę zdrowotną
3	brak funduszy na potrzebne lekarstwa
4	brak funduszy na niezbędną rehabilitację
5	inne, <i>[ANKIETER: zapisać jakie?]</i> .....

Q53. KARTA Q53 Jakie miesięczne koszty ponoszone są na leczenie/rehabilitację w Pana/Pani rodzinie?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

01	do 200 zł
02	do 201 do 500 zł
03	od 501 do 1000 zł
04	od 1001 do 2000 zł
05	od 2001 do 5000 zł
06	powyżej 5000 zł
07	nie ponosimy stałych kosztów na leczenie/ rehabilitację
08	<i>Nie wiem / trudno powiedzieć</i>
09	<i>Odmowa odpowiedzi</i>

Blok VI. Wypoczynek i rekreacja

Q54. Czy Pani/Pana rodzina spędza wspólnie wolny czas?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q58

Q55. Jakie formy wypoczynku preferuje Państwa/Pani/Pana rodzina?

[ANKIETER: zaznacz maksymalnie 3 odpowiedzi]

01	gry, zabawy, relaks na świeżym powietrzu – las, działka, plaża, itp.
02	pływanie, kajakerstwo
03	gry zespołowe (piłka nożna, koszykówka, siatkówka, itp.)
04	turystyka (wycieczki, rajdy, biwaki, wspinaczki, itp.)
05	wspólne gry komputerowe
06	gry logiczne (granie w karty, w szachy, łamigłówki, kalambury, itp.)
07	wspólne malowanie, śpiewanie, tańczenie, tworzenie przedstawień, itp.
08	spanie
09	czytanie książek/ czasopism
10	oglądanie filmów/ seriali
11	<i>inne formy, [ANKIETER: zapisać jakie?]</i> .....

Q56. Ile czasu tygodniowo poświęca Pani/Pana rodzina na wypoczynek i rekreację? Chodzi w wartość uśrednioną na jedną osobę.

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

01	do 2h
02	od 2 do 4h
03	od 4 do 6h
04	od 6 do 8h
05	od 8 do 10h
06	powyżej 10h
07	cały weekend poświęcamy z rodziną na wypoczynek i rekreację
08	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
09	Nie wiem / trudno powiedzieć

Q57. Jaką kwotę przeznaczają Państwo miesięcznie na wypoczynek i rekreację (łącznie na rodzinę)? [ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

01	do 100zł
02	101 – 200zł
03	201 – 300zł
04	301 – 400zł
05	401 – 500zł
06	501 – 600zł
07	powyżej 600zł
08	nie stać nas na żadne rozrywki i wypoczynek
09	Nie wiem / trudno powiedzieć

Q58. Jak często Pana / Pani rodzina spędza wspólnie wakacje?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	zawsze
2	często
3	od czasu do czasu
4	rzadko
5	nigdy → PRZEJDŹ DO PYT. Q60

Q59. Gdzie zwykle Pana / Pani rodzina spędza wspólne wakacje/ urlopy?

[ANKIETER: zaznacz maksymalnie 3 odpowiedzi]

01	w domu
02	na własnej działce/ we własnym domku letniskowym
03	u rodziny/ przyjaciół
04	w kraju nad jeziorem

05	w kraju nad morzem
06	w kraju w górach
07	za granicą
08	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....

Q60. Jaką kwotę średnio przeznaczają Pana / Pani rodzina na wakacje/ urlop (łącznie na rodzinę)?
 [ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

01	do 200 zł
02	201 – 600 zł
03	601 – 1000zł
04	1001 - 1400 zł
05	1401 – 1800 zł
06	1801 – 2200 zł
07	2201 – 2800 zł
08	2801 – 3200 zł
09	3201 – 3800 zł
10	3801 – 4200 zł
11	powyżej 4200 zł
12	nie stać nas na wakacje/ urlop
13	Nie wiem / trudno powiedzieć
14	Odmowa odpowiedzi

Q61. Jakie są źródła finansowania wypoczynku i rekreacji (w tym wakacji/ urlopów)?
 [ANKIETER: zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

01	bieżąca pensja
02	pieniądze odkładane w ciągu roku
03	pożyczka/ kredyt w banku
04	pożyczka u rodziny/ znajomych
05	dofinansowanie z zakładu pracy do kolonii/ obozu dla dzieci
06	akcje charytatywne na rzecz organizacji kolonii/ obozów dla dzieci
07	prezent/ darowizna od członków rodziny/ przyjaciół
08	nie mamy funduszy przeznaczonych na wypoczynek i rekreację; nie stać nas na to
09	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
10	Odmowa odpowiedzi

Blok VII. Ocena jakości życia

Q62. Proszę na skali ocenić jakość życia Pana/Pani rodziny:
 [ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	2	3	4	5
bardzo zła	zła	przeciętna	dobra	bardzo dobra

Q63. Czy ogólnie rzecz biorąc jest Pan / Pani zadowolony/a z życia?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak → PRZEJDŹ DO PYT. Q65
2	nie

Q64. Proszę wskazać, dlaczego nie jest Pan/Pani zadowolony/a z życia? [ANKIETER: zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondentaj]

1	ze względu na złą sytuację finansową
2	ze względu na problemy zdrowotne członka/członków rodziny
3	ze względu na problemy opiekuńczo – wychowawcze z dziećmi
4	ze względu na problemy z partnerem (np. przemoc, alkoholizm, itp.)
5	ze względu na samotność/samotne rodzicielstwo
6	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] .....

Q65. Jak w Pana/ Pani ocenie są Państwo postrzegani jako rodzina wielodzietna przez społeczeństwo/ otoczenie/sąsiadów czy dalszą rodzinę?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	Pozytywnie
2	Negatywnie
3	Neutralnie

Q66. Czy czują Pani/Pan, że państwa rodzina jest wykluczona w swojej społeczności lokalnej (sąsiedztwo, wieś)?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	tak
2	nie → PRZEJDŹ DO PYT. Q68

Q67. Karta Q67 Jeśli czują się Państwo wykluczeni, to z jakich powodów?

[ANKIETER: zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

[ANKIETER: pokaż kartę Q67]

01	wielodzietność
02	ubóstwa rodziny
03	bezrobocia w rodzinie
04	alkoholizmu w rodzinie
05	chorób w rodzinie
06	pochodzenia rodziny
07	samotne rodzicielstwo
08	wyznania
09	stylu życia
10	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....

Blok VIII. Sytuacje kryzysowe

Teraz chciałem/am porozmawiać z Panem /Panią chwilę na temat trudnych sytuacji, które mogą mieć miejsce w rodzinie.

Q68. Karta Q68. Czy w Pani/Pana rodzinie występują następujące trudności:

[ANKIETER: zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

01	uzależnienie dziecka/dzieci od alkoholu lub narkotyków
02	przemoc fizyczna bądź psychiczna członków rodziny
03	długotrwałe bezrobocie
04	trudności opiekuńczo-wychowawcze dotyczące dzieci, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
05	zdarzenia losowe
06	uzależnienie rodzica lub obojga rodziców od alkoholu lub narkotyków
07	inne, [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
08	w rodzinie nie występują większe trudności

[ANKIETER: Q69 ZADAJ JEŚLI w **Q68 nie wskazano kodu 08**]

Q69. W jaki sposób radzi sobie Pana/Pani rodzina z wskazanymi wyżej problemami?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

1	pomaga nam rodzina/krewni
2	pomagają nam sąsiedzi/przyjaciele/znajomi
3	otrzymujemy pomoc od państwa (m.in. ośrodki pomocy społecznej, gmina)
4	otrzymujemy pomoc od organizacji pozarządowych
5	otrzymujemy pomoc od innych instytucji, działających na rzecz pomocy rodzinom, takich jak: [ANKIETER: zapisać jakich?] .....
6	inne, jakie? [ANKIETER: zapisać jakie?] ....
7	nie otrzymujemy znikąd pomocy

Metryczka

Chciał(a)bym zadać Panu(i) kilka pytań dotyczących Pana(i) i Pana(i) rodziny. Służą one do zbadania, czy w opiniach i poglądach na badane tematy występują różnice między kobietami i mężczyznami, osobami w różnym wieku, o różnym wykształceniu, itp. Pytania te są bardzo ważne i służą do statystycznego opracowania wyników.

M1. Płeć respondenta

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1	mężczyzna
2	kobieta

M2. Proszę wskazać Pana/ Pani stan cywilny?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	panna/kawaler
2	zamężna/żonaty
3	rozwidziona/y lub w separacji
4	wdowa/wdowiec
5	Odmowa odpowiedzi

[ANKIETER: M3 ZADAJ JEŚLI w **Q1** nie wskazano kodów **4 lub 5 (rodzina niepełna)**]

M3. Proszę wskazać stan cywilny drugiego opiekuna?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	panna/kawaler
2	zamężna/żonaty
3	rozwidziona/y lub w separacji
4	wdowa/wdowiec
5	Odmowa odpowiedzi

M4. Proszę podać Pana/ Pani przedział wiekowy w jakim się Pan / Pani znajduje?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

01	Poniżej 18 lat
02	18-24 lata
03	25-34 lata
04	35-44 lata
05	45-54 lata
06	55-64 lata
07	65 lat i więcej
08	Odmowa odpowiedzi

[ANKIETER: M5 ZADAJ JEŚLI w **Q1** nie wskazano kodów **4 lub 5 (rodzina niepełna)**]

M5. Proszę wskazać przedział wiekowy drugiego opiekuna.

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

01	Poniżej 18 lat
02	18-24 lata
03	25-34 lata
04	35-44 lata

05	45-54 lata
06	55-64 lata
07	65 lat i więcej
08	<i>Odmowa odpowiedzi</i>

M6. Jakiego posiada Pan/ Pani wykształcenie?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	Niepełne podstawowe
2	Podstawowe
3	Gimnazjalne
4	Zawodowe
5	Średnie
6	Wyższe
7	<i>Odmowa odpowiedzi</i>

[ANKIETER: M7 ZADAJ JEŚLI w **Q1** *nie wskazano* kodów **4 lub 5 (rodzina niepełna)**]

M7. Jakiego wykształcenia posiada drugi opiekun dzieci?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz jedną odpowiedź]

1	Niepełne podstawowe
2	Podstawowe
3	Gimnazjalne
4	Zawodowe
5	Średnie
6	Wyższe
7	<i>Odmowa odpowiedzi</i>

Dziękuję to były już wszystkie pytania ankiety!

10.2 Narzędzie CATI

Dzień dobry. Nazywam się (...) i jestem ankieterem firmy Realizacja Sp. z o.o.. Na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie nasza firma realizuje badanie dotyczące sytuacji życiowej rodzin wielodzietnych z województwa lubelskiego. Badanie realizowane jest w ramach projektu systemowego ROPS „Wsparcie Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w zakresie utworzenia Obserwatorium Integracji Społecznej”. Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013).

Wszystkim uczestnikom badania gwarantujemy pełną poufność, prosząc w zamian o szczerą odpowiedź oraz o poświęcenie Nam nieco czasu i uwagi. Uzyskane od Państwa informacje zostaną wykorzystane jedynie do celów badawczych. Czy może mi Pan/i poświęcić 10 minut w tym celu?

Ankieter: w razie potrzeby dodać:

Wyniki badania posłużą do opracowania raportu przez Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie, który będzie stanowił podstawę do opracowania programów dotyczących wspierania rodziny.

Czy zgadza się Pan/ Pani na udział w badaniu?

1	Tak → Kontynuuj
2	Nie → Zakończ

Kwestionariusz rekrutacyjny

S1. Proszę podać swoją płeć

1	kobieta
2	mężczyzna

S2. Proszę powiedzieć, w jakim jest Pan/Pani wieku?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1	Poniżej 18 lat → Zakończ
2	18-24 lata
3	25-34 lata
4	35-44 lata
5	45-54 lata
6	55-64 lata
7	65 lat i więcej

Blok I – Wyobrażenia na temat rodzin wielodzietnych

Q1. Proszę powiedzieć, czy kiedykolwiek zetknął(ęła) się Pan(i) niekoniecznie bezpośrednio z rodziną wielodzietną, to znaczy taką w której jest co najmniej trójka dzieci w wieku do lat 18 lub do 25 roku życia w przypadku dzieci uczących się i pozostających na wyłącznym utrzymaniu rodziców / opiekunów?

[ANKIETER: zaznacz jedną odpowiedź]

1. Tak → przejdź do Q2
2. Nie → przejdź do Q3

Q2. Proszę powiedzieć, kim była ta rodzina? Czy był(a) to ...

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz wszystkie odpowiedzi]

1. Sam / Sama jestem członkiem rodziny wielodzietnej
2. Rodzina ukazana w filmie, telewizji, radiu, książkach, czasopismach, itp.
3. Rodzina znana Panu(i) ze słyszenia
4. Rodzina znana Panu(i) z widzenia
5. Rodzina znana Pana(i) znajomych, sąsiadów
6. Rodzina z kręgu przyjaciół
7. Dalsza rodzina
98. nie wiem / trudno powiedzieć

Q3. Czy Pana/Pani zdaniem sytuacja materialna rodzin wielodzietnych przeciętnie jest...:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. lepsza niż rodzin z mniejszą liczbą dzieci
2. podobna jak rodzin z mniejszą liczbą dzieci
3. gorsza niż rodzin z mniejszą liczbą dzieci
4. *nie wiem / trudno powiedzieć*

Q4. Czy Pana/Pani zdaniem zaradność rodziców z co najmniej trójką dzieci w wieku do lat 18 lub do 25 roku życia w przypadku dzieci uczących się i pozostających na wyłącznym utrzymaniu rodziców / opiekunów jest...:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. większa niż rodzin z mniejszą liczbą dzieci
2. podobna jak rodzin z mniejszą liczbą dzieci
3. niższa niż rodzin z mniejszą liczbą dzieci
4. *nie wiem / trudno powiedzieć*

Q5. Proszę powiedzieć, jakie jest Pana(i) nastawienie do osób z rodzin wielodzietnych? Jest ono...

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. Zdecydowanie życzliwe
2. Raczej życzliwe
3. Obojętne
4. Raczej niechętne
5. Zdecydowanie niechętne
4. *Nie wiem / trudno powiedzieć*
5. *odmowa odpowiedzi*

Blok II – Stereotypy na temat rodzin wielodzietnych

[ANKIETER: odczytaj stwierdzenia, do każdego zaznacz jedną odpowiedź]

Q6. Proszę powiedzieć na ile się Pan / Pani zgadza ze stwierdzeniem: [odczytać kafeterię, rotacja stwierdzeń]	1 – zdecydowanie się zgadzam	2 – raczej się zgadzam	3 – nie mam zdania	4 – raczej nie zgadzam się	5 – zdecydowanie nie zgadzam się
a. rodziny wielodzietne to pożądany model rodzinny we współczesnym świecie	1	2	3	4	5
b. ludzie, którzy posiadają <u>więcej niż dwójkę</u> dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	1	2	3	4	5
c. rodziny wielodzietne to zwykle rodziny z marginesu społecznego	1	2	3	4	5

d. ludzie, którzy posiadają <u>więcej niż trójkę</u> dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	1	2	3	4	5
e. w rodzinach wielodzietnych częściej pojawiają się zaniedbania na skutek niezaradności wychowawczej rodziców	1	2	3	4	5
f. ludzie, którzy posiadają <u>więcej niż czwórkę</u> dzieci są nieodpowiedzialni i bez wyobraźni	1	2	3	4	5
g. z rodzin wielodzietnych pochodzi najwięcej przestępców i chuliganów	1	2	3	4	5
h. rodziny wielodzietne są nadzieją dla Polski przy obecnym spadku liczby urodzeń	1	2	3	4	5
i. rodziny wielodzietne charakteryzują się roszczeniową postawą wobec państwa	1	2	3	4	5
j. rodzice z rodzin wielodzietnych traktują posiadanie dzieci jako źródło własnego utrzymania	1	2	3	4	5
k. rodziny wielodzietne są ubogie	1	2	3	4	5
l. rodzice z rodzin wielodzietnych najczęściej nie pracują zawodowo	1	2	3	4	5
ł. w rodzinach wielodzietnych częściej pojawiają się u dzieci problemy w nauce	1	2	3	4	5

Blok III – Potrzeby rodzin wielodzietnych

Q7. Jak Pan(i) sądzi, czy potrzeby rodzin wielodzietnych w zakresie [wstaw odpowiednie stwierdzenie] są zaspakajane w (1) w mniejszym stopniu (2) w takim samym stopniu (3) w większym stopniu w stosunku do pozostałych rodzin? [odczytać rodzaje stwierdzeń w rotowanej kolejności, dla każdego zaznaczyć jedną odpowiedź: (1), (2) lub (3).]

[ANKIETER: odczytaj stwierdzenia, do każdego zaznacz jedną odpowiedź]

Stwierdzenia do wstawienia:

- dostępu do wykształcenia, edukacji
- dostępu do mieszkań
- pomocy społecznej
- dostępu do kultury
- lecznictwa
- sprawiedliwego sądu
- ochrony majątku

Blok IV – System wsparcia dla rodzin wielodzietnych

Q8. Jak Pan(i) sądzi, czy rodziny wielodzietne są w Polsce traktowane (1) gorzej niż inni czy tak (2) samo jak inni, (3) lepiej jak inni, gdy chodzi o prawo do...

[odczytać rodzaje praw w rotowanej kolejności, dla każdego zaznaczyć jedną odpowiedź: (1), (2) lub (3).]

[ANKIETER: odczytaj stwierdzenia, do każdego zaznacz jedną odpowiedź]

- pracy, zatrudnienia
- wykształcenia, edukacji
- ochrony majątku
- sprawiedliwego sądu
- pomocy społecznej
- leczenia

Q9. Czy Pan(i) zdaniem państwo...?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. Wspiera rodziny wielodzietne. **Q9a. Proszę w kilku zdaniach powiedzieć dlaczego tak Pan(i) uważa?**

.....

2. Nie wspiera rodzin wielodzietnych **Q9b. Proszę w kilku zdaniach powiedzieć dlaczego tak Pan(i) uważa?**

..... → nie zadawaj pytania Q10

3. nie wiem / trudno powiedzieć → nie zadawaj pytania Q10

Q10. Proszę powiedzieć, Pana(i) zdaniem system wspierający rodziny wielodzietne wspiera je ...?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

- w małym stopniu
- w odpowiednim stopniu
- w dużym stopniu
- nie wiem / trudno powiedzieć

Blok V – Postawy mieszkańców wobec systemu wsparcia rodzin wielodzietnych

Q11. Jak Pan(i) sądzi, czy rodziny wielodzietne, powinny być wspierane w:

[ANKIETER: odczytaj stwierdzenia, do każdego zaznacz jedną odpowiedź]

	1 TAK	2 NIE
a. rozwiązywaniu problemów socjalnych, bytowych	1	2
b. rozwiązywaniu problemów psychologicznych	1	2
c. rozwiązywaniu problemów wychowawczych z dziećmi	1	2
d. motywowaniu członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych	1	2
e. motywowaniu do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych	1	2
f. w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej	1	2
g. inna pomoc, jaka?.....	1	2

Q12. Jak Pan(i) sądzi, czy rodziny wielodzietne, powinny być wspierane :

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

- 1 świadczeniami pieniężnymi
- 2 pomocą materialną/rzeczową (np. ubraniami, sprzętami, podręcznikami szkolnymi, itp.)
- 3 Pomocą żywnościową
- 4 Refundacją obiadów dla dzieci na np. stołówkach szkolnych
- 5 Refundacją kosztów zajęć pozalekcyjnych dla dzieci
- 6 Nie powinny być wspierane
- 7 *nie wiem / trudno powiedzieć*

Q13. Proszę powiedzieć, jakie elementy, Pana(i) zdaniem, powinny znaleźć się w systemie wsparcia rodzin wielodzietnych na szczeblu państwowym. Czy powinien on zawierać:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

1. Kartę 3 + czyli preferencyjny dostęp do miejsc i instytucji z obszaru kultury, sportu i rekreacji oraz ulg dla rodzin wielodzietnych.
2. ulgi podatkowe
3. zniżki na transport miejski i śródmiejski
4. system wsparcia matek powracających na rynek pracy po urlopie macierzyńskim / wychowawczym
5. inne (jakie?.....)
6. żadne z powyższych [możliwe do zaznaczenia jedynie bez zaznaczenia innych odpowiedzi]
7. *Nie wiem / trudno powiedzieć*

Q14. Proszę powiedzieć, jakie elementy, Pana(i) zdaniem, powinny znaleźć się w systemie wsparcia rodzin wielodzietnych na szczeblu lokalnym. Czy powinien on zawierać:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię, zaznacz WSZYSTKIE odpowiedzi respondenta]

01. Kartę 3+ czyli preferencyjny dostęp do miejsc i instytucji z obszaru kultury, sportu i rekreacji oraz ulg dla rodzin wielodzietnych
02. tworzenie dobrych warunków dla życia i rozwoju rodzin wielodzietnych
03. promowanie modelu rodziny wielodzietnej i kształtowanie jej pozytywnego wizerunku
04. promowanie informacji o ofercie dla rodzin wielodzietnych
05. zwiększenie dostępności do edukacji, sportu i dóbr kultury dla rodzin wielodzietnych
06. wzmacnianie rodziny wielodzietnej oraz przeciwdziałanie jej wykluczeniu
07. wyrównywanie szans rozwojowych dzieci i młodzieży z rodzin wielodzietnych
08. żadne z powyższych [możliwe do zaznaczenia jedynie bez zaznaczenia innych odpowiedzi]
97. Nie wiem / trudno powiedzieć

Metryczka

Chciał(a)bym zadać Panu(i) kilka pytań dotyczących Pana(i) i Pana(i) rodziny. Służą one do zbadania, czy w opiniach i poglądach na badane tematy występują różnice między kobietami i mężczyznami, osobami w różnym wieku, o różnym wykształceniu, itp. Pytania te są bardzo ważne i służą do statystycznego opracowania wyników.

M1. Jakie jest Pana(i) wykształcenie:

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

- 1 Niepełne podstawowe
- 2 Podstawowe
- 3 Gimnazjalne
- 4 Zawodowe
- 5 Średnie
- 6 Wyższe
- 7 Odmowa odpowiedzi

M2. Jaki jest Pana(i) aktualny stan cywilny?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. kawaler/panna
2. żonaty/zamężna
3. mieszkający(a) z partnerem(ką)
4. rozwiedziony/w separacji
5. wdowiec/wdowa
6. Odmowa odpowiedzi

M3. Proszę powiedzieć czy ma Pan(i) dzieci?

1. Tak
2. Nie → **Przejdź do M6**
3. Odmowa odpowiedzi

M4. Ile ma Pan(i) dzieci?

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

1. Jedno dziecko
2. Dwoje dzieci
3. Troje dzieci
4. Czworo dzieci
5. Pięcioro lub więcej **M4a** [ANKIETER zapisz dokładną liczbę] |__|__|
6. Nie wiem / trudno powiedzieć
7. odmowa odpowiedzi

M5. W jakim wieku ma Pan(i) dzieci?

Skrypter: zapytaj o tyle dzieci ile wskazano w pyt. M4.

[ANKIETER: zapisz dokładnie wiek każdego dziecka]

1. Dziecko 1: |__|__| lat
2. Dziecko 1: |__|__| lat
3. Dziecko 1: |__|__| lat
4. Dziecko 1: |__|__| lat
5. Dziecko 1: |__|__| lat
6. Dziecko 1: |__|__| lat
7. Nie wiem / trudno powiedzieć
8. Odmowa odpowiedzi

M6. Proszę powiedzieć, w jakich granicach mieszczą się Pana(i) przeciętne osobiste miesięczne dochody i zarobki netto – czyli „na rękę”.

[ANKIETER: odczytaj kafeterię i zaznacz jedną odpowiedź]

01. do 1000 zł
02. 1001 – 1400 zł
03. 1401 – 2000 zł
06. 2001 – 2400 zł
07. 2401 – 2800 zł
08. 2801 – 3200 zł
09. 3201 – 3800 zł
10. 3801 – 4200 zł
11. powyżej 4200 zł
12. nie mam dochodów
13. nie wiem \ trudno powiedzieć
96. odmowa odpowiedzi